

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

2016

Bc. Ondřej Malý

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Diplomová práce

Bc. Ondřej Malý

**Konec skvělé izolace: Zahraniční politika pozdně
viktoriánské Británie**

The End of Splendid Isolation: The Foreign Policy of the Late
Victorian Britain

Praha 2016

Vedoucí práce: prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 11. července 2016

.....

Ondřej Malý

Poděkování:

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu diplomové práce, prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc. za neocenitelné rady a především za trpělivost, s níž přistupoval ke kontrole mé práce. Velké poděkování patří rovněž mé rodině za morální podporu, bez které by tato práce nevznikla.

Abstrakt:

Tato diplomová práce se snaží analyzovat vývoj zahraniční politiky Velké Británie v posledních dvou desetiletích 19. století. Časový úsek je vymezen vojenskou intervencí v Egyptě v roce 1882 a podpisem smlouvy s Japonskem v roce 1902. Pozornost je kladena na fungování britského ministerstva zahraničí a působnost představitelů britské politiky. Základním cílem bude zhodnocení faktorů, jejichž působení vedlo Británii k postupné změně politiky a definitivnímu odmítnutí skvělé izolace v roce 1902. S ohledem na to se soustředí především zhodnocení soupeření velmocí v Africe, na Balkáně a na Dálném východě. Práce je rozdělena do osmi kapitol. V závěru je shrnutí poznatků, které na základě výzkumu vývoje zahraniční politiky z toho vyplývají.

Abstract:

This thesis is dealing with the development of the Great Britain foreign policy in the last two decades of the 19th century. The period of time covered here is marked by the era between the Anglo-Egyptian War in 1882 and the sign of the Anglo-Japanese Alliance in 1902. Primarily, the thesis concentrates on the Foreign Office working and the top-British politicians. The fundamental objective is assessment of the process of change British policy and the definitive rejection of Splendid Isolation in 1902. Therefore it will especially watch the rivalry of powers in peripheries in Africa, Balkans and the Far East. The thesis is divided into eight chapters. The final part resumes the data arising from the research of creation the foreign policy.

Klíčová slova:

Zahraniční politika, Velká Británie, viktoriánská éra, skvělá izolace, Britsko–japonská aliance, devatenácté století

Key Words:

Foreign policy, Great Britain, foreign policy, Victorian era, splendid isolation, Anglo–Japanese Alliance, 19th century

Obsah

Úvod.....	9
1 Britská politika izolace.....	13
1.1 „Skvělá izolace“.....	13
1.2 Konec 19. století.....	17
2 Egyptská otázka.....	22
2.1 Egypt před rokem 1882.....	22
2.2 Britská okupace do Drummond-Wolffovy konvence.....	28
3 Afrika a Helgolandská smlouva.....	33
3.1 Pronikání do střední Afriky do roku 1890.....	33
3.2 Britsko-německé jednání.....	34
4 Krize v Bulharsku a Afghánistánu.....	40
4.1 Vývoj bulharské krize.....	40
4.2 Vývoj krize v oáze Pendžeh.....	43
4.3 Středomořské dohody.....	45
5 Velká Británie a rusko-francouzská smlouva 1893–1894.....	50
5.1 Předpoklady vzniku rusko-francouzského spojení.....	50
5.2 Hledání spojence.....	51
5.3 Situace po roce 1892.....	58
6 Východní otázka v letech 1894–1897.....	65
6.1 Arménská otázka.....	65
6.2 Salisburyho cirkulář.....	69

7 Británie a Čína od roku 1894 do Boxerského povstání.....	71
7.1 Británie a čínsko-japonská válka.....	71
7.2 Krize na Dálném východě.....	76
7.3 Čína a velmoci 1898–1900.....	80
8 Britsko-japonská smlouva 1902.....	86
8.1 Mandžuská krize a březnový návrh britsko–německé smlouvy.....	86
8.2 Průběh jednání s Německem a Japonskem.....	89
8.3 Britsko–japonská aliance.....	94
Závěr.....	99
Seznam literatury.....	102
Seznam zkratek.....	109

Úvod

Zásada britské zahraniční politiky 19. století se často nazývá tzv. „skvělou izolací“. Tímto termínem lze obsáhnout prakticky celé období 1815 až 1902. Přestože se s principy „skvělé izolace“ můžeme setkat už před válkami s Napoleonem a revoluční Francií, za její všeobecně přijímané období je považováno až století následující. Tato politika se pro Británii v době století páry stala natolik synonymní, že je její konec v roce 1902 zajímavým tématem. Británie se na konci století nacházela zdánlivě na vrcholu své moci. Její pozici „dílny světa“ sice zpochybnily Spojené státy americké a Německo, ale londýnská City si zachovávala svoje postavení nejdůležitějšího finančního centra světa. I postavení první námořní mocnosti zůstalo nezpochybnitelné, přestože vznik aliancí začal dělat vrásky na čele mnoha námořním stratégům. Britské impérium pak bylo na sklonku století skutečně říší nad kterou slunce nezapadalo, když se jeho území rozkládalo od Kanady až po tichomořské ostrovy. Obyvatel Británie mohl mít oprávněný důvod domnívat se, že se nachází ve zlaté éře britských dějin a budoucnost jeho vlasti je zajištěná. Co vedlo Británii ke změně stanoviska, podle kterého se tato země nemusela a ani neměla vázat k žádnému jinému státu? A kdy k této změně došlo? V této práci se pokusím na obě otázky odpovědět.

Rozhodl jsem se práci rozdělit do osmi kapitol, v nichž popíši hlavní události, které znamenaly otřes víry v udržitelnost „skvělé izolace“, a významné milníky britských snah tomuto trendu zabránit. První kapitola se tomu vymyká tím, že jsem se v ní pokusil přiblížit obecně pojem „skvělé izolace“ i důvod, proč jsem začátek práce stanovil britskou okupací Egypta v roce 1882. Ve druhé kapitole píše o samotném průběhu britské anabáze v Egyptě s vnitřním vývojem země na Nilu od otevření Suezského průplavu v roce 1869 až po fiasko

Drummond-Wolffovy konvence v roce 1887. I po tomto datu sice zůstával status Egypta ve vztahu Británie a Francie neuzavřený, ale nejbouřlivější období jednání o jeho osudu skončilo. Na to navazuje kapitola třetí o zahájení „hry o Afriku“ mezi velmocemi po roce 1884. Větší část této kapitoly ovšem zabírá až Helgolandská dohoda z roku 1890 mezi Německem a Británií, kterou vztahy mezi oběma velmocemi dosáhly vrcholu. Přestože tím předcházím vývoj událostí popsaných ve čtvrtém oddíle, tak jsem předpokládal, že bude lepší, když Afriku budu mít v jedné kapitole. V následující části se tedy vracím zpět do roku 1885, kdy popisují vývoj krizí v Bulharsku i v středoasijském Pendžehu. Hrozba konfliktu s Ruskem nakonec přinutila Brity uzavřít s Itálií a Rakouskem–Uherskem Středomořské dohody v roce 1887, čímž započalo období britské spolupráce s Trojspolkem, na kterou navazují právě v průběhu předchozí kapitoly.

Na to Francie s Ruskem zareagovaly vznikem vlastní aliance, o čemž píše v kapitole páté. Z důvodu zjednodušení jsem se tuto kombinaci rozhodl nazývat zjednodušeně „Dvojdohoda“, což se objevuje i v zahraničních pracích. Následuje kapitola o arménské krizi v letech 1894–1896, v jejímž průběhu období těsné spolupráce Británie s Trojspolkem skončilo. Pro Británii to rovněž znamenalo návrat k mezinárodní izolaci. Události v Africe podle mého nejsou pro opuštění britské politiky „skvělé izolace“ klíčové, proto jsem do své práce nezačlenil ani události v jižní Africe, ani v Súdánu. Skutečným problémem byla na přelomu 19. a 20. století Čína. O ní pojednává sedmá kapitola. Ta měla samozřejmě veliký význam pro Británii prakticky po celé 19. století, ale já se rozhodl, že budu v této oblasti sledovat konflikt velmocí až od čínsko–japonské války (1894–1895). Následně po intervenci Ruska, Francie a Německa bylo Japonsko nuceno se části válečné kořisti vzdát, což do budoucna umožnilo utvoření britsko–japonské koalice proti Rusku. Souboj velmocí o koncese pak byl spojen s hrozbou rozpadu Číny. I to vyvolalo třenice mezi Londýnem, jehož stanoviskem byla zásada „otevřených dveří“, a Ruskem, usilujícím o získání výlučného postavení

v severní Číně. Poslední kapitola pak už pojednává o přímé cestě k podpisu britsko–japonské smlouvy v roce 1902.

Výše popsané údobí se samozřejmě stalo terčem zájmu už mnoha badatelů. Nedělám si v tomto ohledu iluze, že přijdu s nějakým zcela novým poznatkem nebo pohledem na věc. V tomto ohledu jsou poslední dvě desetiletí 19. století už podrobně prozkoumaná. Už v meziválečném období minulého století došlo k intenzivnímu zájmu o době vzniku velkých koalic, které pak spolu vedly boje během první světové války. Důvodem byla snaha potvrdit, nebo vyvrátit, obvinění o původci války. V důsledku toho bylo vydáno mnoho pramenných edic, řady memoárů čelních politiků i odborných prací. Ve své práci z velké části vycházím z pramenných edic vydaných právě v tomto období. Ačkoliv polemika o první světové válce zde není namístě, je rozhodně zdrojem debat, které se dotýkají i období před rokem 1902. Naposledy k tomu přispělo i sté výročí začátku první světové války. Dalším faktorem je debata o kolonialismu, která především v období po druhé světové válce přinesla mnoho zajímavých studií o tomto období.

Jedná se především o britské edice *British documents on the origins of the war 1898-1914, vol. 1,2, London 1927* od G. Gooche a H. Temperleye, které pro mě byly základním zdrojem pro závěrečné kapitoly mé práce. Velmi mi pomohly i německé edice J. Lepsia, A. Bartholdyho a F. Thimmeho *Die Große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914, vol. 9, Berlin 1924*, a jich anglického překladu od E. Dugdalea *German Diplomatic Documents 1871–1914, vol. 1, 2, London 1929*. Neocenitelná byla i elektronická databáze parlamentních debat na hansard.millbanksystems.com.

U memoárů a životopisů jsem čerpal hlavně ze Salisburyho životopisu od jeho dcery G. Cecil *Life of Robert: Marquis of Salisbury, Vol. 3, 4, London 1931*. V případě kapitoly o Egyptu pak byly významným zdrojem i memoáry E. Baringa *Modern Egypt, vol. 1,2, London 1908*.

Z odborné literatury se mi neocenitelným zdrojem informací o britské Ministerstvu zahraniční věcí stala práce od T. Otteho *Foreign office mind: The Making of British Foreign Policy 1865–1914, Cambridge 2011*. Dále pak J. Grenvilleho *Lord Salisbury and foreign policy: the close of the nineteenth century, London 1970*. Pro celá devadesátá léta a hlavně pro samotný proces diplomatických jednání v letech 1901–1902 byl důležitý W. Langerův *The Diplomacy of Imperialism 1890-1902, New York 1951*.

Při práci jsem rovněž v hojné míře využil studie v odborných časopisech. V tomto ohledu jsem často využíval služeb digitální knihovny JSTOR. Pro zpracování tématu Bulharska byla přínosem práce W. Medlicotta *The Powers and the Unification of the Two Bulgarias, 1885: Part I a II* z *The English Historical Review, Vol. 54, No. 213 a 214, 1939*. Teorie „skvělé izolace“ zase skvěle zpracoval Ch. Howard v článku *The Policy of isolation* z *The Historical Journal, vol. 10, 1967*. Jednání Britů s Rusy a Němci těsně před přijetím dohody s Japonci jsem čerpal především z článků G. Mongera *The End of Isolation: Britain, Germany and Japan 1900-1902, in. Transactions of the Royal Historical Society, Vol. 13, 1963* a Z. Steiner *Great Britain and the Creation of the Anglo-Japanese Alliance, in The Journal of Modern History, Vol. 31, No. 1, 1959*

Z české provenience jsem pak využil například práci A. Skřivana *Německé koloniální zábory v Africe v letech 1884–1885, Praha 1991* pro kapitolu o Africe. Dále pak řadu článků od stejného autora o britské politice v Číně na sklonku století: *Čínská krize 1897-1898: Velká Británie v boji o železniční koncese, in Historický obzor, roč. 27, č. 03/04, 2016*, *Čínská krize 1897-1898: pronájemy a sféry vlivu velmocí, in Historický obzor, roč. 26, č. 09/10, 2015* a *Soumrak říše Čchingů: čínsko-japonská válka, 1894-1895, in Historický obzor, roč. 25, č. 11/12, 2014*. Při heuristice jsem pak využil poznámkový aparát z diplomové práce M. Šubrtové *Francie a britská pozice v Egyptě 1882–1904, Praha 2014*.

1 Britská politika izolace

1.1 „Skvělá izolace“

Co vlastně pojem „*splendid isolation*“, nebo-li „skvělá izolace“ znamená? Už samo sousloví v nás vzbuzuje neodbytný pocit, že se k sobě tato dvě slova příliš nehodí. Izolaci nevnímáme zrovna pozitivně, a už vůbec ne tak, abychom ji ještě nazývali dobrou, nebo dokonce skvělou. A kde se tento pojem vlastně vzal? Dnes už asi nezjistíme, kdo tento pojem poprvé použil, ale za jeho největšího propagátora lze označit jistě britského politika Josepha Chamberlaina, ovšem samotný termín „politiky izolace“ je už staršího data. Mluvil o ni už například George Goschen, při debatě v Dolní sněmovně 4. února 1864, nebo sir Robert Peel rovněž v Dolní sněmovně, ale 17. února 1871.¹ Jak se ale zdá, byl to až kanadský politik George Foster, který poprvé připojil ke slovu „izolace“ adjektivum „skvělá“ během debaty v kanadské Dolní sněmovně 16. ledna 1896.² Deník *The Times* o pár dní později rovněž použil sousloví „skvělá izolace“ a rovněž tak učinil i Chamberlain.³ Největší krok pro rozšíření pojmu však v tomto roce však učinil Goschen, tehdy první lord Admirality, při svém projevu na shromáždění členů Konzervativní strany v Lewesu 26. února 1896. Zde mj. řekl: „*Existují dva druhy izolace. Může to být izolace slabých, kteří se k nikomu nepřidali, protože nemají co nabídnout, a pak zde na druhou stranu je zde taková izolace, která si odmítá jakkoliv vázat a proto si udrží svobodu rozhodování ve všech ohledech. Naše izolace není slabostí... je záměrně zvolena, abychom za všech okolností, jež mohou nastat, mohli svobodně jednat.*“⁴

---

¹ Hansard Commons Sitting of 4 February 1864

² Hansard House of Commons Debates, 7th Parliament, 6th Session : Vol. 1. p. 175-176

³ HOWARD, CH., The Policy of Isolation, in *The Historical Journal*, Vol. 10, No. 1, 1967. s. 79

⁴ Tamtéž s. 80

Zde je vidět názorný příklad uvažování zastánců „skvělé izolace“. Zatímco slovo „izolace“ mělo i na konci 19. století zhruba stejný negativní odstín, jako dnes, a znamenalo v mezinárodní politice slabost a neoblíbenost, tak zastánci izolacionismu sami sebe přesvědčili, že britská izolace je ve skutečnosti nikoliv projevem její slabosti, ale naopak vědomým rozhodnutím, které mohli učinit právě díky své velikosti a moci.

Ne všichni takový pohled samozřejmě sdíleli. Ruku v ruce s opěvováním britské izolace rovněž po většinu 19. století přicházela i kritika. Ať už to bylo v době, když byl 3. vikomt z Palmerstonu potřetí ministrem zahraničních věcí, během šlesvicko-holštýnské krize, během rusko-turecké války v letech 1877–1878, nebo během druhé vlády Williama Gladstonea.⁵ V těchto dobách byla ovšem debata o „skvělé izolaci“ omezena prakticky výlučně jen za zdi Westminsteru a Whitehallu. I přesto, že pojem „politiky izolace“ se objevoval už dříve, teprve až na samém konci 90. let došlo k jeho masovému rozšíření i do veřejné sféry. Proto se tento pojem spojuje především se třetí a zároveň poslední vládou Salisburyho, tj. od údobí 1895–1902.⁶ Proč se však rozšířil až tehdy?

Kritika izolovanosti Spojeného království tu byla stále, ale až do závěru 19. století nebyl důvod. V této době ale mezinárodní postavení Británie začalo stále více ohrožovat množství krizí po celém světě. Záměrem Němců bylo přesvědčit váhající Brity, že bez nich jsou ztraceni, a vstupu do Trojspolku je jediná alternativa. 11. listopadu 1894 německý list *Hamburgischer Correspondent* označil Británii za velmoc, která se sama dostala do izolace.⁷ Britové si to nenechali líbit a list *Standard* 12. listopadu okomentoval německý článek otázkou, zda Británie, jako velmoc v izolaci, rovněž jako Německo vzala

---

⁵ HOWARD s. 78

⁶ Robert Gascoyne-Cecil, třetí markýz Salisbury, (1830-1903) byl ministerským předsedou v letech 1885-86, 1886-92 a 1895-1902. Celkem čtyřikrát zastával pozici i ministra zahraničních věcí v letech 1878-80, 1885-86, 1887-92 a 1905-1900. A předtím i dvakrát ministrem pro Indii v letech 1866-67 a 1874-78. Ve vrcholné politice se tedy pohyboval po většinu 2. pol. 19. století. Po odchodu Disraeliho z politiky v roce 1880 se stal vůdcem Konzervativní strany.

⁷ Tamtéž s. 78

Francii její území. Následovala novinářská přestřelka, se kterou se kříží mj. i aféra kolem Krügerova telegramu ze 3. ledna 1896. V polovině měsíce už většina zahraničních listů považovala Velkou Británii za stát v izolaci.⁸

Zahraněční kritika stylu politiky vadila jak Salisburyemu, tak i opačně Němcům. Adolf Marschall von Bieberstein, státní sekretář zahraničního úřadu, si přes velvyslance v Berlíně, sira Edwarda Maleta, 8. prosince 1894 stěžoval na článek ve *Standardu* o izolaci Německa. Malet k tomu připsal: „*Ten článek byl, jako prst v ráně, který Německo cítí, ale doufají, že se i ni nikdo nedozví.*“⁹ 16. ledna se Malet setkal s císařem Vilémem II. rovněž žádajícím vysvětlení štvavých článků v novinách. Naproti tomu už koncem prosince britskému vojenskému atašé, siru Leopoldu Swaineovi, císař řekl: „*Už o tom není pochyb. Noviny říkají pravdu, Anglie je v izolaci.*“¹⁰ Jestliže si ale císař myslel, že pocit izolace přimkne Brity více k Německu, tak musel být zklamán. Salisbury v dopise královně Viktorii napsal: „*Izolace je mnohem menší riziko, než hrozba zatažení do války, které se nás netýkají.*“¹¹

V této době už se politika izolace stala častým předmětem debat jak v Dolní sněmovně, tak i mezi veřejností. Hlásil se k ní Chamberlain, třeba ve svém projevu 19. května 1898 v Birminghamu, nebo sir Charles Dilke, poslanec za liberály, který 10. června 1898 popsal svůj pohled na princip „skvělé izolace“ takto: „*Politika izolace samozřejmě neznamená izolaci i ve válce. To před čím jsem varoval jsou trvalé aliance, kde nehrozí hrozba války.*“¹² Pojem „skvělá izolace“ se ovšem nikdy nestal oficiální politickou linií. Neexistuje žádný dokument, který by politiku „skvělé izolace“ konstituoval, jako se stalo třeba v případě politiky Spojených států amerických.¹³ Přesto mnoho lidí bylo

---

⁸ HOWARD

⁹ Tamtéž s. 79

¹⁰ Tamtéž

¹¹ Tamtéž.

¹² Hansard Commons Sitting of 10 June 1898

¹³ Např. Washingtonův projev na rozloučenou roku 1796. http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp; inaugurační projev Jeffersona v roce 1801. http://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp

evidentně přesvědčených, že tento pojem představuje něco skutečného. Nebylo ale jasné, co pojem vlastně představuje. Na čem se vesměs jeho zastánci shodovali bylo jen to, že představuje princip neuzavírání vojenských aliancí, a že jde o tradici britské politiky. Je ovšem těžké říct, nakolik toto jejich přesvědčení odpovídalo skutečnosti. Jak ukazuje například souhrn „smluv, které obsahují záruky nebo závazky Velké Británie vůči území nebo vládám jiných zemí“ předložený Dolní sněmovně roku 1899, tak zdaleka neplatilo, že by se Británie nevázala žádnou smlouvou vojenské povahy.¹⁴

Většina těchto smluv sice měla pochybnou platnost, ovšem alespoň z formálního hlediska stále platila. Byla zde třeba defenzivní dohoda mezi Velkou Británií, Francií a Švédskem namířená proti Rusku z roku 1855, smlouva o Kypru s Osmanskou říší z roku 1878, nebo série starobylých dohod s Portugalskem, z nichž nejstarší pocházela už z roku 1373. Patřila sem i garanční dohoda s Belgií z roku 1839.¹⁵ O platnosti řady smluv by se dalo pochybovat. Foreign Office například smlouvu s Osmanskou říší z roku 1878 stále považoval za platnou jen z důvodu obhájení britské okupace Kypru. Podobně pragmaticky se choval i vůči smlouvám s Portugalskem. 14. října 1899 po vypuknutí války s búrskými republikami potvrdil Salisbury s portugalským vyslancem Luísem Pinto de Soveral platnost všech smluv, především těch z let 1642 a 1661. Strategická pozice Portugalska byla sama o sobě důvodem, proč Britové toto spojení nijak nezpochybovali. Podobnou důležitost měla i Belgie. Přesto smlouva z roku 1839 nebyla považována za zavazující. Koneckonců v roce 1870 byla o Belgii uzavřena velmi podobná smlouva s Francií a Severoněmeckým spolkem.¹⁶ Na druhou stranu dohoda byla oficiálně považována za platnou i v roce 1899. Vedle toho tu byly Středomořské dohody z roku 1887 s Rakousko-Uherskem a Itálií, které nebyly obnovené v roce 1896.

---

¹⁴ Hansard Commons Sitting of 15 July 1898; také v HOWARD s. 84

¹⁵ Tato smlouva se v roce 1914 stala předmětem debat a její porušení bylo oficiálním důvodem vstupu Velké Británie do války. CLARK, CH., *Náměsíčníci: jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha, 2014, s. 541-546

¹⁶ HOWARD s. 86

Lze tedy vůbec mluvit o politice izolace? Vzhledem k tomu, že znění většiny těchto dohod byla tajná, tak by se dalo spekulovat o tom, že přesvědčení o britské izolaci mohly být neinformované osoby. Na druhou stranu to ale nevysvětluje, proč v ni věřili zcela jistě informovaní lidé, jako byl Salisbury, Chamberlain nebo Arthur Balfour, který 12. prosince 1901 psal Lansdownemu: *„Až dosud jsme, jak to chápu, odmítaly německé návrhy hlavně ze dvou důvodů: protože politika aliancí je v rozporu s tradicemi této země, a protože by pro Ministerstvo bylo nemožné zavázat se, že za určitých okolností zapojí do války, aniž by mělo podporu Parlamentu. Rozhodli jsme se, ve prospěch Japonska, zanechat naší tradiční politiky, a přesvědčili jsme sami sebe, že Ministerstvo může slíbit vstup do války z důvodů vzdálených a zatím ani neuvažovaných.“*¹⁷

Lze namítat, že před podobnými problémy by britská vláda stála i v případě jiných smluv, které uzavírala, nebo minimálně stále brala za platné, i v předcházejícím období. Všeobecné mínění, že existovala nějaká politika izolace, která nyní s podpisem smlouvy s Japonskem končí, potvrzuje i debata v Dolní sněmovně ze 13. února 1902.¹⁸

1.2. Konec 19. století

Jak už bylo řečeno, politika „skvělé izolace“ se váže především k poslední Salisburyho vládě, tedy k letům 1895–1902. Proč tedy začínat už v roce 1882? V tomto roce totiž došlo britsko-egyptské války, po níž Británie okupovala Egypt. Vzhledem k tomu egyptské finance byly pod kontrolou mezinárodní komise, jejímž členem byla i France, šlo o první významné omezení britské svobody rozhodování. Francie, která měla v Egyptě dlouholeté zájmy nehodlala strpět britskou vládu nad Egyptem. Spor o Egypt se pak táhl po většinu 80. a 90.

---

¹⁷ HOWARD s. 87. Balfour v této době byl lordem strážcem pokladu a Lansdowne od roku 1900 zastával pozici ministra zahraničí.

¹⁸ Hansard Lords Sitting of 13 February 1902

let a i přes posílení svého postavení po Fašodské krizi¹⁹ spor trval až do uzavření Srdečné dohody v roce 1904.

Série krizí v polovině osmdesátých let pak přinesla dočasné sblížení s Německem. To vyvrcholilo Helgolandskou smlouvou, což bylo tečkou za dlouholetou službu knížete Otty von Bismarcka, prvního kancléře Německa, z vysoké politiky, a v důsledku toho došlo k přesunu moci na císaře Viléma II.²⁰ S tím je spojena změna německé zahraniční politiky – běžně nazývané jako „nový kurz“. Bismarck představoval po téměř tři desetiletí středobod evropské politiky. Od roku 1871 pak vytvářel složitý alianční systém, jehož důvodem bylo zabezpečit nově sjednocené Německo před hrozbou především ze strany poražené Francie, a pojistit jeho velmocenské postavení. Už rok po vzniku Německé říše byly urovnány, spíše ale jen odloženy, spory mezi Rakousko-Uherskem a Ruskem, a nestálo tak již nic utvoření spolku tří východních velmocí. V roce 1879, poté, co se na Berlínském kongresu rok předtím rozložil Spolek tří císařů, došlo k vytvoření Dvojspolku mezi Německem a Rakousko-Uherskem. Toto spojenectví bylo i přes Bismarckovy výhrady namířené především proti Rusku.²¹ Další dva roky pak dělal, co mohl, aby Rakušany přesvědčil k obnově Spolku tří císařů. K tomu nakonec došlo roku 18. června 1881. Je nutné ovšem zdůraznit, že Dvojspolek nepřestal platit. Nepříznivá mezinárodní pozice Itálie ve stejné době umožnila navázání bližších vztahů s Rakousko-Uherskem, a Bismarck tak mohl vytvořit další spojeneckou alianci – Trojspolek.²² Itálii se díky tomu dostalo důležité podpory proti Francii. Bylo

---

¹⁹ K Fašodské krizi bliže. VALKOUN, J., Fašodská krize 1898: vyvrcholení britsko-francouzského soupeření v oblasti horního Nilu, in *Historický obzor*, roč.21, č. 7/8, 2010. s. 146-153

²⁰ Vilém II. se narodil roku 1859 jako Fridrich Vilém Viktor Albrecht korunnímu princí Fridrichu Vilémovi, budoucímu císaři Fridrichu III. a princezně Viktorii, dceři britské královny Viktorie. Na trůn tedy nastoupil ve věku dvacet devět let. Od narození měl ochrnutou levou ruku.

²¹ Ještě větší problémy však měl s přesvědčením císaře Viléma I., který velmi dbal na dodržení tradičně dobrých vztahů mezi Pruskem a Ruskem. HLAVAČKA, M., PEČENKA, M., *Trojspolek: německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha, 1999. s. 56-67

²² Tato kombinace ovšem původně nebyla z Bismarckovy hlavy. Původně byl u rakousko-italských jednání spíš pasivním divákem, kterého k větší aktivitě donutil až tzv. Skobelevův incident. Tamtéž s. 90-102.

však zřejmé, že se zájmy Trojspolku, namířeného proti Francii, a Dvojspolku, který zůstal nadále v platnosti, rozcházejí.

Osmdesátá léta devatenáctého století byla v mnoha ohledech vrcholem Bismarckovy diplomacie. Německo bylo zajištěno Dvojspolkem i Trojspolkem a zároveň i Spolkem tří císařů. V letech 1881 a 1883 byly podepsány ještě smlouvy mezi Rakousko-Uherskem a Srbskem a Rumunskem. Přestože Spolek tří císařů znovu doplatil na rusko-rakouský antagonismus v průběhu bulharské krize a definitivně skončil v roce 1887, tato kombinace byla nahrazena německo-ruskou Zajišťovací smlouvou a britsko-italsko-rakouskými smlouvami, tzv. Středomořskými dohodami, na jaře a v zimě téhož roku. Netřeba dodávat, že si všechny tyto dohody často protiřečily a zůstávaly utajeny nejen před konkurenty, ale i před domácími politiky.²³

Vedle Francie představovalo vážného protivníka pro Británii i Rusko, kterému zase čelila nejen na Blízkém východě, ale i na Středním východě, kde se zájmy obou velmocí střetávaly v oblasti Afghánistánu a Persie, a v Číně. Británie, která musela čelit zvýšenému francouzskému tlaku během vlády Charlese de Freycineta, jejímž ministrem války byl generál Georges Boulanger, vcelku ochotně podepsala spolupráci s Itálií i Rakousko-Uherskem.²⁴

V roce 1887 tak byl bismarckovský systém kompletní. Jeho hlavním cílem bylo vytvořit takovou konstelaci, která zabráni komukoliv, především pak Francii, narušit status quo na kontinentě. Z tohoto důvodu se musel uchýlit ke klamání spojenců – tento oportunistický přístup do značné míry fungoval, ovšem vyžadoval schopnosti, kterými disponoval snad jenom Bismarck. S jeho odchodem se tento složitý systém rozpadl. První krok učinil už on sám. Na ruský zákaz pronajímat půdu cizincům odpověděl ještě před koncem roku 1887 doporučením berlínským finančním kruhům, aby přestaly kupovat ruské cenné

---

²³ HLAVAČKA, PEČENKA, s. 113-132

²⁴ Tamtéž s. 113-132

papíry.²⁵ Tím byl přerušen ekonomický vliv Německa v Rusku, což mělo do budoucna nedozírné následky. Jestliže se Bismarck domníval, že tím přinutí Rusy k poslušnosti, tak se spletl. Vakua využila totiž Francie, která nahradila pozici Německa v ruské ekonomice a obě země nastoupily cestu, která vyvrcholila vznikem rusko-francouzského spojení (Dvojdhody). 9. března 1888 zemřel Vilém I., monarcha ještě ze staré školy, ve kterém měl Bismarck tradičního ochránce. Nastoupil liberální císař Fridrich III., který ovšem po devadesáti devíti dnech na trůně zemřel na rakovinu hrtanu, a na jeho místo nastoupil devětadvacetiletý syn Vilém II. Nový císař se příliš netajil tím, že hodlá co nejdříve převzít otěže vlády do svých rukou.²⁶ Vilém byl roztěkaný, dokázal se dlouho soustředit na jednu věc a jeho svéhlavost byla v protikladu k odměřenému starému kancléři. Jeho nespokojenost s Bismarckovým komplikovaným systémem aliancí, hojně využívala opozice z řad generality, nespokojena s tím, jak ji Bismarck držel na uzdě během bulharské krize, stejně tak i ze zahraničního úřadu na Wilhelmstrasse, požadující pevnější přimknutí k Vídni a upuštění od spolupráce s Petrohradem.²⁷ Ohrazovali se i zástupci německého kapitálu, které kancléř nechtěl podpořit při pronikání na zahraniční trhy, a samozřejmě i němečtí imperialisté, kteří požadovali velkorysejší koloniální politiku. Definitivní roztržku přinesl rozdílný názor na Zajišťovací smlouvu, již měla vypršet platnost v roce 1890. 18. března 1890 nakonec Bismarck podal demisi a o několik dní později odjel z Berlína na své statky ve Friedrichsruhu.

Odchod starého kancléře a nástup nové koncepce německé zahraniční politiky – „nového kurzu“ je dozajista velkým předělem. Možná se zdá zvláštní, proč jsem se zde rozepisoval o Bismarckovi, ale myslím, že je to nezbytné k pochopení, jak moc tento muž ovlivňoval do roku 1890 evropskou politiku.

---

²⁵ HLAVAČKA, PEČENKA s. 137-139

²⁶ Měl prohlásit: „Šest měsíců nechám starého vydechnout, a pak vládnu sám.“

²⁷ Z generálů byl hlavním Bismarckovým protivníkem nový náčelník generálního štábu hrabě Alfred von Waldersee, budoucí vrchní velitel intervenčních sil během boxerského povstání v Číně. Na zahraničním úřadu zase hlavu opozice představoval Friedrich von Holstein.

Přestože nemusíme souhlasit s jeho pojetím diplomacie a můžeme dát za pravdu jeho kritikům, že se už příliš nehodil do věku, kdy už politika byl více ovlivňována ekonomickými hledisky než pouhou kabinetní diplomacií, je na druhou stranu nutno říct, že jeho systém dokázal po dvě desetiletí vyvažovat evropský koncert. V roce 1890 se moci chopila nová generace politiků, jejichž cílem bylo dělat už ne jen evropskou, ale i světovou politiku. Ve svém důsledku tím přispěli ke zvyšování napětí mezi velmocemi v 90. letech. Proto byl Bismarckův odchod z politiky důležitý nejen pro Německo, ale i pro celou Evropu.

2 Egyptská otázka

2.1 Egypt před rokem 1882

Egyptská krize v roce 1882 se však stala nikdy nezacelenou ranou, které v následujících dvou dekádách trvale znesnadňovalo tvorbu zahraniční politiky, neboť si díky formě jejího řešení Londýn na dvě desetiletí zneprátelil Paříž. Po roce 1887 proti Británii v Egyptě stála Francie s Ruskem, což bylo jedním z důvodů, proč došlo právě v této době ke jejímu sblížení s Trojspolkem. Londýn sice stále ještě spoléhal především sám na sebe, ale jak ukázala jednání ohledně Drummond-Wolffovy konvence, v době aliancí už není politika izolace vždy výhodná.

Za vlády chedíva Ismáíla Paši (1863–1879) došlo k rozsáhlé modernizaci Egypta.¹ V důsledku americké občanské války a blokády, kterou Unie uvalila na Konfederaci, se Egypt stal důležitým producentem bavlny pro trhy v Evropě a tato pozice mu vydržela i po ukončení války ve Spojených státech.² Přes výrazný nárůst obchodu však nákladná chedívova politika Egypt neustále víc a víc zadlužovala. Svůj vliv na to měly i velké investice do modernizace země. Týkalo se to především rozsáhlých investic do infrastruktury a zlepšení zavlažovacího systému Nilu. Naneštěstí se ovšem chedívova vláda nevyhnula korupci, takže mnohé projekty byly vybudovány za značně přemrštěné ceny.³ Egypt byl tak nucen získávat zahraniční půjčky, především pak ve Francii.

Význam Egypta stoupl ještě více po vybudování Suezského průplavu. Jeho stavba byla po mnoha průtazích zahájena v roce 1859 podle plánu

---

¹ Titul chedív pochází z perštiny a znamená „pán“. Od roku 1867 jim byli titulováni egyptští místodržící. Formálně však byli poddanými osmanského sultána.

² HYAM, R., *Britain's Imperial Century 1815-1914*. London 1976. s. 251

³ VALKOUN, J., *Egypt pod britským patronátem v letech 1882-1899: Příspěvek k dějinám Britského impéria v 19. století*, Praha 2008 (diplomová práce). s. 10

francouzského architekta Ferdinanda de Lessepse. Průplav byl slavnostně otevřen v roce 1869. Pro Británii, která byla zprvu k projektu skeptická, se tím výrazně změnila koncepce spojení s Indií.⁴ Místo zdlouhavého obeplouvání Afriky si nyní mohla ušetřit 4500 mil.⁵ Ostatně významem průplavu argumentoval i sir Charles Dilke před Dolní sněmovnou, když se projednávala invaze do Egypta: „*Pokud jde o Suezský průplav, Anglie má dvojitý zájem. Obchodní, protože 82 % obchodu procházejícím průplavem je britského původu. A dále politický, způsobený tím, že průplav je hlavní spojnici do Indie, Cejlonu, Úžin a Britské Barmy, kde žije 250 milionů lidí pod naší vládou; a také do Číny, kde máme obrovské zájmy a 84 % zahraničního obchodu s touto obrovskou říší. (Průplav) je také jednou z cest k naší koloniální říši v Austrálii a na Novém Zélandu.*“⁶

Ismáíl Paša, který v důsledku prusko–francouzské války neměl přístup k půjčkám, kterými by mohl splatit narůstající státní dluh, se v roce 1874 rozhodl prodat svůj podíl ve Společnosti Suezského průplavu. Vláda Benjamina Disraeliho na jeho návrh přistoupila, získala od Rotschildů úvěr na 4 miliony liber a v roce 1875 byla dohoda uzavřena. Británie v důsledku toho získala 44% podíl ve Společnosti.⁷ Zbytek akcií vlastnily různé francouzské firmy. Chedívoovi se však prodejem jeho podílu podařilo finanční krizi své země nanejvýš oddálit. V dubnu 1876 byl nucen vyhlásit státní bankrot a na žádost evropských vlád založil Pokladnu veřejného dluhu (*Caisse de la Dette Publique*), která měla dohlédnout na plynulé splácení dluhu zahraničním věřitelům. Britové se k této komisi zprvu svého zástupce nevyslali, neboť odmítali princip státní intervence do vztahu mezi egyptskou vládou a věřiteli.⁸

---

⁴ Britské straně se především příliš nezamlouvala představa, že by se tak strategicky důležitá spojnice, jakou by se hotový Suezský průplav dozajista stal, mohla stát předmětem sporů s Francií. Ta v době jeho výstavby měla velký vliv i v Egyptě a dohromady tak mohla disponovat rozhodujícím počtem akcií průplavu.

⁵ HOSKINS, H., Suez Canal Problems, in. *Geographical Review*, Vol. 30, No. 4, 1940. s. 670

⁶ Hansard Commons Sitting of 25 July 1882

⁷ VALKOUN, J., Britská zahraniční politika a Egypt v 80. letech 19. století, in. *Acta Fakulty filozofické Západočeské Univerzity v Plzni*, roč. 2, č. 2, 2010. s. 105

⁸ BARING, E., *Modern Egypt*, Vol. 1, London 1908, s. 12

Přesto britský ministr zahraničí lord Derby⁹, svolil k vyslání mise, která měla prozkoumat stav egyptských financí a navrhnout jeho nápravu. K Georgeovi Goschenovi se připojil i francouzský zástupce Edmond Joubert a dohromady pak v listopadu předložili chedívovi zprávu, ve které doporučili vedle změny ve způsobu splátek i dvojčlennou kontrolní komisi dohlížející nad egyptskými financemi.¹⁰ Goschen pak navrhl i rozšíření Pokladny veřejného dluhu o britského zástupce, kterým se stal Evelyn Baring.¹¹ Goschen–Joubertův systém však nepřežil rusko–tureckou válku, která následující rok silně zasáhla egyptské hospodářství. Nespokojenost především ve Francii rychle rostla. V roce 1878 si evropské vlády vymohly zřízení Vyšetřovací komisi (*Commission of Inquiry*), která měla znovu zjistit stav egyptských financí.¹² Ve své závěrečné práci z konce srpna komise doporučila zásadní reformy, mj. i zestátnění chedívých pozemků. Kritika směřovala přímo na jeho osobu, a tak se chedív rozhodl přejít k sestavení egyptské vlády, ve které posty ministra financí a veřejných prací zastávali Britové a Francouzi.

Proti evropským zásahům do vnitřních záležitostí země se začala bouřit především egyptská armáda. Vzrostl i vliv egyptských nacionalistů. V únoru 1878 chedív na nátlak armádních důstojníků propustil evropské ministry a sestavil novou vládu.¹³ Novým předsedou vlády se nejprve stal chedívův syn Tawfiq Paša, ale poté, co v zemi vypukly nepokoje kvůli snaze vlády rozpustit egyptský parlament, ho nahradil Šarífem Pašou. Na protest s novým chedívovým návrhem na uspořádání egyptských financí podali demisi členové Vyšetřovací komise. Ze stejného důvodu došlo k propuštění obou komisařů státních financí.

---

⁹ Edward Stanley, patnáctý hrabě Derby

¹⁰ ELLIOT, A., *The Life of George Joachim Goschen: First Viscount Goschen 1831–1907*, Vol. 1, London 1911, s. 169

¹¹ Evelyn Baring, první hrabě Cromer. V letech 1883–1907 byl generálním konzulem v Egyptě.

¹² ŠUBRTOVÁ, M., *Francie a britská pozice v Egyptě 1882–1904*, Praha 2014 (diplomová práce). s. 22–23

¹³ BARING, Vol. 1. s. 74–75

Překvapivě prvním, kdo proti novým poměrům v Káhiře protestoval, byl německý konzul. K protestu se následně přidaly i vlády v Londýně a Paříži. Obě země požadovaly abdikaci chedíva Ismáíla.¹⁴ Za to se měly zaručit, že po něm nastoupí jeho syn Tawfíq Paša. Chedív se však rozhodl nátlaku nepodvolit, a tak Británie s Francií a Německem celou záležitost pohnaly až k sultánu Abdülhamitovi II., který rozhodl 26. června v jejich prospěch. 30. června pak Ismáíl Paša odešel do exilu v italské Neapoli.¹⁵ Novým chedívem se stal jeho syn Tawfíq Paša (1879–1892). Chedív znovu podřídil finanční záležitosti britsko–francouzské kontrole, oba generální kontroloři navíc měli právo účastnit se zasedání vlády a v chedívově pravomoci je nebylo možné odvolat.¹⁶ Byla rovněž zřízena nová tzv. Likvidační komise (*Commission of Liquidation*), která znovu vypracovala plán na snížení státního dluhu. Ten byl vtělen do Likvidačního zákona (*Law of Liquidation*), který následně v červenci 1880 schválily všechny evropské velmoci.¹⁷

Egypt pod mezinárodním dohledem sice stabilizoval své finance, ale nálada obyvatelstva byla velmi špatná. Hrozivě vypadala situace v armádě, kde v důsledku uplatnění Likvidačního zákona došlo k dalšímu seškrtání výdajů. V únoru 1881 došlo k dalšímu vystoupení nespokojených důstojníků, kteří požadovali rezignaci ministra války a propuštění zajatých kolegů v čele s plukovníkem Urábím Pašou. Chedív jejich nátlaku ustoupil, ale s tímto výsledkem se nesmířil. V létě 1881 propustil ministra války, kterého dosadil na nátlak důstojníků, a nahradil ho svým švagrem. Ten posléze vydal rozkaz poslat jednotky těchto důstojníků mimo Káhiru.¹⁸

Urábí se tomu rozhodl zabránit a vymohl si od chedíva utvoření nové vlády v čele se Šarífem Pašou, Mahmúdem Pašou, jako ministrem války, a

---

¹⁴ BARING, Vol. 1. s. 135-136

¹⁵ Do Egypta se Ismáíl Paša už nikdy nevrátil. Nakonec našel odpočinek v Istanbulu, kde v roce 1895 zemřel.

¹⁶ DICEY, E., *The story of the Khedivate*, London 1902. s. 230-231

¹⁷ VALKOUN, *Egypt pod britským patronátem*. s. 20-21

¹⁸ BARING, Vol. 1. s. 182-187.

opětovném svolání Komory notáblů.¹⁹ Těmito kroky se moc v Egyptě přesunula na stranu protievropsky zaměřených sil. Tento fakt silně znepokojil Francii s Británií. Nový francouzský předseda vlády León Gambetta prosazoval zahraniční intervenci a spolu britským ministrem zahraničí lordem Granvillem²⁰, zaslali chedívovi společnou nótu, ve které ho ubezpečovali o jejich podpoře.²¹ Ve stejné době, tj. počátkem roku 1882, došlo ke konfliktu mezi vládou a Komorou notáblů, což přivedlo k pádu Šarífa Paši a nastolení vlády Mahmúda Paši, ve které Urábí stanul v čele ministerstva války. Francouzský a Britský komisař poté rezignovali.²²

Následná Urábího čistka v armádě přiměla Francii i Británii k výraznějšímu zásahu. Gladstone se tou dobou zabýval především problémy ohledně Irska a na rozhodování Granvilleho měly velký vliv zprávy zasílané Edwardem Maletem, které líčily Urábího hnutí v tom nejčernějším světle.²³ Nový francouzský předseda vlády Charles de Freycinet souhlasil s intervencí, pokud v jejím čele bude sultánovo vojsko. Jako důkaz, že to obě velmoci myslí vážně, připlula 19. května k Alexandrii společná britsko-francouzská eskadra. 26. května podala vláda Mahmúda Paši demisi. Znovu však zasáhli nespokojení důstojníci a přiměli chedíva ke jmenování Urábího předsedou vlády.²⁴ Chedív se stal *de facto* pouhou loutkou v jeho rukou. V Egyptě už delší dobu sílily xenofobní nálady namířené především na Evropany a křesťany. 11. června spontánně vypukly v Alexandrii nepokoje při kterých bylo napadeno a zabito několik stovek lidí.²⁵ Masakr v Alexandrii způsobil v Evropě šok. Už 15. června

---

¹⁹ DICEY s. 265-271

²⁰ Granville Leveson-Gower, druhý hrabě Granville

²¹ DICEY; BURY, J., Gambetta and Overseas Problems, in: *The English Historical Review*, Vol. 82, No. 323, 1967. s. 292-293

²² DICEY s. 272

²³ Konzulát v Káhiře byl Maletovým prvním významějším zahraničním působištěm, a on chtěl na své nadřízené zapůsobit. OTTE, T., *Foreign office mind: The Making of British Foreign Policy 1865–1914*, Cambridge 2011. s. 139; pro jeho roli v rozhodování na Foreign Office v té době. GALBRAITH, J., AL-SAYYID-MARSOT, A., The British Occupation of Egypt: Another View, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 4, 1978, s. 475-481

²⁴ BARING, Vol. 1. s. 277-278

²⁵ Tamtéž s. 286-287

se britský kabinet rozhodl přikročit, i přes odpor Gladstoneho, k vojenské intervenci v Egyptě.²⁶ 23. června byla sice zahájena konference velvyslanců v Istanbulu, ale už v průběhu jednání se Británie rozhodla zahájit první akce.

Aby zabránili Urábímu v posilování přístavního opevnění v Alexandrii, vydal Londýn své eskadře rozkaz, aby na fortifikaci zaútočila, pokud by s jejím vylepšováním Egyptané nepřestali. Freycinet nabídku Londýna na společný zákrok odmítl s odůvodněním, že by to mohlo ohrozit životy křesťanů žijících s muslimy i mimo samotný Egypt a celou záležitost chtěl přenechat istanbulske konferenci. 10. července bylo předáno ultimátum, aby Egyptané vyklidili přístavní opevnění.²⁷ Urábí toto odmítl, a tak druhý den ráno zahájila britská eskadra bombardování města. Následně se v Alexandrii vylodily britské jednotky a současně byly vyslány lodě i k zajištění Suezského průplavu.²⁸ Urábí se stáhl do vnitrozemí a byl chedívem, který našel útočiště na britské lodi, formálně sesazen. Freycinetova vláda, která se pokoušela v Národním shromáždění prosadit alespoň operaci na zabezpečení průplavu, koncem července padla. Nahradil ji kabinet Charlese Duclerca, který se společnou intervencí nesouhlasil už vůbec.²⁹ Současně došlo k britské pobídce i dalších velmocí včetně sultána. Britové však na nic nečekali a Dolní sněmovna 25. července schválila vojenské výdaje ve výši 2 300 000 liber.³⁰ Pro invazi do Egypta bylo soustředěno cca 20 000 mužů, kteří se vylodili 19. srpna u Průplavu. V polovině září byly Urábího síly poraženy v bitvě u Tall al-Kabíru, čímž se jeho moc prakticky zhroutila. Urábí sám padl do zajetí poté, co Britové okupovali Káhiru.³¹ Egypt se dostal do rukou Velké Británie.

---

²⁶ GALBRAITH, Al-SAYYID-MARSOT, s. 484

²⁷ SEYMOUR, C., The Bombardment of Alexandria: A Note, in: *The English Historical Review*, Vol. 87, No. 345, 1972, s. 791-794.

²⁸ BARING, Vol. 1. s. 290-291

²⁹ ŠUBRTOVÁ s. 56

³⁰ Hansard Commons Sitting of 25 July 1882

³¹ Ahmed Urábí byl na doporučení britské vlády poslán do exilu na Cejlonu, kde žil až do roku 1901, kdy se opětovně vrátil do Egypta, kde žil až do své smrti v roce 1911.

2.2 Britská okupace do Drummond-Wolffovy konvence

Již v září začalo být jasné, že francouzsko-britská spolupráce v Egyptě je minulostí. Malet součinnost s Francií v Egyptě glosoval jako „*tragédii (plnou) chyb*“.³² Podobný názor zastával i velvyslanec ve Vídni sir Henry Elliot.³³ Granville se na základě rad svých diplomatů rozhodl v říjnu zrušit dosavadní společnou kontrolu nad egyptskými financemi a nahradit ji jediným finančním poradcem, který by byl jmenován chedívem. Je nutno podotknout, že tak učinil jednostranně bez kompenzací francouzské straně. Duclerc měl nanejvýš obdržet jen malé „*ústupky bez materiální hodnoty*“.³⁴ Mezitím došlo ke jmenování nové vlády, která zcela závisela na britských poradcích. V prosinci byl například do čela armády jmenován britský polní maršál sir Evelyn Wood, titulovaný jako *sirdár*.³⁵ V únoru 1883 byl chedívem jmenován dosavadní britský člen duální kontrolní komise Auckland Colvin jako jeho výhradní finanční poradce.³⁶ Ve stejné době taky dokončil lord Dufferin³⁷, svou zprávu o stavu Egypta, která doporučovala nepřímou formu kontroly země v období reforem.³⁸

V důsledku ponížení, kterého se Francii kvůli ztrátě vlivu v Egyptě a rozpadu společné finanční kontroly dostalo, se vztahy obou zemí na přelomu let 1882 a 1883 zhoršily. Gladstone sice prohlašoval, že britská okupace je pouze dočasná, a jen co se podaří situaci v Egyptě stabilizovat a ozdravit tamní administrativu a finance, ale úkol to byl jednak nad jiné složitý, a za druhé se britské vládě do evakuace příliš nechtělo. V tom ji podporovaly i finanční kruhy, které viděly v její přítomnosti v Egyptě záruku svých investic.

---

³² OTTE s. 140

³³ Tamtéž s. 139

³⁴ Memorandum Herberta Bismarcka o rozhovoru s Grenvillem z 22. října 1882. DUGDALE, E., *German Diplomatic Documents 1871–1914*, Vol. 1, London 1928. s. 163-165 (dále jen GDD)

³⁵ Sirdár je slovo perského původu šlo o titul britského velitele egyptské armády.

³⁶ ŠUBRTOVÁ s. 62

³⁷ Frederick Hamilton-Temple-Blackwood, první markýz Dufferin

³⁸ Dufferin byl vyslán poté, co selhala jednání s Paříží v průběhu podzimu 1882. Měl doporučit strategii obnovy Egypta. Zprávu předal Londýnu 6. února 1883. VALKOUN, *Egypt pod britským patronátem*. s. 37-38

Na začátku roku 1883 se Británie dohodla se sultánem na tom, že Egypt v čele s chedívem sice formálně nadále zůstane součástí Osmanské říše, a bude mu odvádět tribut, ale *de facto* zde vládla Británie skrze svého generálního konzula.³⁹ Tím se v září stal Evelyn Baring. Musel se potýkat nejen s vypuknutím povstání v Súdánu, ale především s tíživou finanční situací Egypta.⁴⁰ To by si ale vyžádalo změnu Likvidačního zákona z roku 1880, k čemuž bylo potřeba souhlasu všech zainteresovaných stran. Od června 1884 se proto konala v Londýně mezinárodní konference. V důsledku francouzské neochoty změnit podmínky Likvidačního zákona však jednání nikam nevedla.⁴¹ Přesvědčila je až zpráva lorda Northbrooka⁴², který začátkem podzimu odjel do Egypta pro prošetření ekonomické situace země.⁴³ Proti jeho návrhům sice protestovala Francie i část Gladstoneho kabinetu, ale na základě zjištění, že bez reforem nedostanou evropští věřitelé vůbec nic, došlo 18. března k odsouhlasení tzv. Londýnské konvence.⁴⁴ Jí se dostalo egyptské vládě nové mezinárodní půjčky i snížení úroků z dluhů. Současně Paříž prosadila Baringovo nahrazení mezinárodní komisí, pokud by se mu nepodařilo do tří let dosáhnout vyrovnaného rozpočtu.

Francouzská diplomacie poměrně zdlouhavě nalézala k britské přítomnosti v Egyptě stanovisko. Vliv na to měla i neklidná vnitropolitická situace.⁴⁵ Důvodem k okupaci bylo podle Francie zabezpečení Suezského průplavu.⁴⁶ Od dubna 1883 do listopadu probíhala jednání mezi Londýnem a Společností

---

³⁹ Na základě Dufferinovy zprávy. ŠUBRTOVÁ s. 65

⁴⁰ V roce 1881 vypuklo v Súdánu, který v této době byl součástí Egypta, povstání vedené Muhammadem Ahmadem ibn 'Abdulláhem, známým pod označením Mahdí. Podařilo se mu rychle získat velkou podporu, mj. i kvůli britským zásahům proti obchodu s otroky, na kterém byla místní ekonomika závislá. Do roku 1883 vytlačil ze Súdánu egyptskou armádu, a v roce 1885 jeho vojsko oblehlo jednotku gen. Charlese Gordona v Chartúmu. Súdán pak mahdisté kontrolovali až do roku 1898; Hospodářství Egypta bylo silně poznamenáno Urábího povstáním a následnou britskou intervencí. To bylo také jedním z důvodů, proč Egypt nebyl schopen účinně zakročit proti mahdistům.

⁴¹ DICEY s. 370-372

⁴² Thomas Baring, první hrabě Northbrook

⁴³ GOOCH, G., *History of Modern Europe 1878-1919*, London 1923. s. 91

⁴⁴ ŠUBRTOVÁ s. 78

⁴⁵ Tamtéž s. 64-65

⁴⁶ GALBRAITH, Al-SAYYID-MARSOT, s. 472

Suezského průplavu, jejichž výsledkem bylo zvýšení britského podílu. Na jaře 1885 došlo k opětovnému otevření otázky svobodné plavby v průplavu. Přestože pařížská konference navrhla vytvoření mezinárodní komise, tento návrh nakonec neprošel.⁴⁷ V červnu 1885 došlo ke Gladstoneho pádu a k nástupu druhé Salisburyho vlády. Nový premiér byl v otázce okupace Egypta velmi skeptický a snažil se připravit jeho evakuaci jakmile to bude možné.⁴⁸ V roce 1887 si povzdychl Drummond-Wolffovi: „*Srdečně bych si přál, abychom do Egypta nikdy nevkročili. Kdybychom tak učinili, mohli jsme svými prsty obepnout celý svět.*“⁴⁹

V tomto ohledu vyslal v srpnu do Istanbulu sira Henryho Drummond-Wolffa, který měl dohodnout podmínky britské evakuace.⁵⁰ V jejím průběhu došlo ke krátkodobému návratu Gladstoneho na post premiéra, ale v důsledku rozštěpení Liberální strany v přístupu k Impériu, byla v létě 1886 opětovně nahrazena Salisburyho Konzervativci.⁵¹ V průběhu podzimu došlo k rozhovorům mezi britskou a francouzskou stranou. Britové se snažili získat záruky pro případnou opětovnou intervenci v Egyptě, pokud by tam po evakuaci došlo k nové vlně nepokojů. Freycinet, od ledna znovu předseda vlády, nebyl proti určení doby, po kterou by Británie na takový zásah měla právo, ovšem podmínil svůj souhlas stanovením pevného data pro evakuaci.⁵² Na konci roku 1886 se jednání Drummond-Wolffa se svým tureckým protějškem ocitlo ve slepé uličce, a tak byl Salisbury odvolán zpět do Londýna, aby se k jednání vrátil až na začátku roku 1887.

22. května se obě strany dohodly na společné britsko-osmanskou konvenci. Nejdůležitějšími články konvence byly čtvrtý a pátý. Ve čtvrtém

---

⁴⁷ BARING, E., *Modern Egypt*, Vol. 2, London 1908. s. 385-386

⁴⁸ PENSON, L., The Principles and Methods of Lord Salisbury's Foreign Policy, in: *The Cambridge Historical Journal*, Vol. 5, No. 1, 1935. s. 99

⁴⁹ Salisbury Drummond-Wolffovi ze 23. února 1887. CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 3, London 1931. s. 41-43

⁵⁰ GOOCH s. 94

⁵¹ KŘIVSKÝ, P., SKŘIVAN, A., *Století odchází: světa a stíny „belle époque“*, Praha 2004. s.190-191

⁵² ŠUBRTOVÁ s. 84

článek stálo, že Británie může v Egyptě udržovat tak velké vojenské síly, jak uzná za vhodné. Ještě důležitější byl pátý článek, dle kterého se měla Británie sice evakuovat ze země do tří let, ale pokud by byl Egypt ohrožen, měla se evakuace odložit. Ze stejného důvodu si Británie i Osmanská říše vyhrazovaly právo na intervenci pokud by evakuace už proběhla. Jinak měla být země neutralizována a její územní celistvost měla být mezinárodně garantována.⁵³ Salisbury se rozhodl podmínky konvence zmírnit a snížil původně navrženou lhůtu pěti let jen na tři. Rovněž vynechal bod o omezení cizineckých privilegií.⁵⁴ Současně s Británií a Tureckem měly konvenci uznat i ostatní velmoci. Proti konvenci se ale okamžitě postavila Francie, která na svoji stranu získala i Rusko. Hrozilo, že dojde k rozparcelování osmanského panství. Sultán se jejich výhrůžek zalekl a odmítl konvenci ratifikovat.⁵⁵

Konvenci se sice nepodařilo prosadit, ale v říjnu 1888 došlo alespoň k mezinárodnímu uznání neutrality a demilitarizace Suezského průplavu.⁵⁶ Předmětem sporu zůstával fakt, že v rozporu s jeho demilitarizací měli Britové v oblasti vojenské jednotky. Salisbury se po krachu jednání o konvenci rozhodl přistoupit k jednostrannému uplatnění jejího znění. Britové dospěli k názoru, že samotná evakuace vztahy s Francií nezlepší. Salisbury už v srpnu napsal: „*V tuto chvíli je Francie nepřitelem.*“⁵⁷ Po roce 1887 si Francie uvědomila, že k britské evakuaci v nejbližší době nedojde a začala na Londýn vyvíjet nátlak prostřednictvím Pokladny veřejného dluhu, kde blokovala jakýkoliv britský návrh. Jedním z prvních takových případů bylo složité jednání ohledně zřízení Zvláštního rezervního fondu (*Special Reserve Fund*) v červenci 1888.⁵⁸ Jeho schválení podléhalo souhlasu i členů Pokladny, kde od roku 1885 mělo svého

---

⁵³ HORNIK, M., The Mission of Sir Henry Drummond-Wolff Constantinople:1885-1887, in: *The English Historical Review* Vol. 55, No. 220, London 1940.s. 616

⁵⁴ CANNON, B., Nubar Pasha, Evelyn Baring and a Suppressed Article in the Drummond-Wolff Convention, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 5, No. 4, 1974. s. 482

⁵⁵ PENSON s. 100; BARING, Vol. 2. s. 378-379

⁵⁶ VALKOUN, *Britská zahraniční politika a Egypt*. s. 116-117

⁵⁷ Salisbury velvyslanci v Istanbulu siru Williamu Whiteovi 10. srpna 1887 CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 4, London 1932. s. 50

⁵⁸ ŠUBRTOVÁ s. 93

zástupce vedle Francie i Rusko. Po roce 1887 se Británie mohla častěji spoléhat na podporu Trojspolku.⁵⁹ Přesto Londýn musel doslova bojovat o každý souhlas Pokladny, což definitivně skončilo až Srdečnou dohodou v roce 1904. Britský velvyslanec v Paříži Richard Lyons, první vikomt Lyons, výstižně prohlásil: *„Egypt je rána, která se nezahojí.“*⁶⁰

---

⁵⁹ Ve stejném roce došlo ke vzniku tzv. středomořských dohod mezi Rakouskem, Itálií a Británií. V roce 1890 odchází z německé politiky Bismarck, která následně zažije „nový kurz“, který bude mít za cíl připojit Británii k Trojspolku.

⁶⁰ OTTE s. 160

3 Afrika a Helgolandská smlouva

3.1 Pronikání do střední Afriky do roku 1890

Už v roce 1787 byla založena kolonie v Sierra Leone, kam měli být v rámci abolicionistické politiky přepravováni osvobození otroci.¹ I další pronikání do oblasti Guinejského zálivu probíhalo pod záměrem prosazení abolicionistického hnutí, tedy zastavení obchodu s otroky. Africká společnost obchodníků už počátkem devatenáctého století pronikala do oblasti dnešní Ghany. Britská vláda však musela zanedlouho převzít obranu území ovládaného Společností, protože ta nebyla schopna zvládnout invaze domorodců z vnitrozemí. Jednalo se především o kmen Ašantů. S nimi Britové svedli vítězný boj v letech 1873–1874. Jeden z čelních představitelů britských abolicionistů, sir Thomas Buxton, v roce 1841 zorganizoval s podporou vlády výpravu po řece Niger do vnitrozemí. Ta však skončila katastrofou a další expedice proběhla až v padesátých letech.² V roce 1861 Britové okupovali přístav Lagos, jednak kvůli otevření obchodních cest do vnitrozemí a jednak, aby předešli Francouzům, kteří do oblasti Guinejského zálivu rovněž pronikali.³ Ačkoliv v roce 1865 Komise pro západoafrické osídlení doporučila vládu v těchto teritoriích předat do rukou domorodců, s výjimkou Sierra Leone pro její strategickou polohu, z důvodu zabezpečení obchodu k tomu nikdy nedošlo.⁴

Pohled Evropanů se koncem sedmdesátých let začal obracet k Africe. V roce 1879 zahájil cestovatel Henry Stanley svoji expedici do povodí Konga ve

---

¹ HYAM, R., *Britain's imperial century 1815-1914: a Study of Empire and Expansion*. London, 1976. s. 264

² Výprava byla financovaná britskou vládou, a když se ukázalo, že třetina všech kolonistů zemřela, tak se vláda zřekla další spolupráce při pronikání do nitra Afriky. Buxton byl z neúspěchu zdrcen a v roce 1845 umírá.

³ HYAM s. 269–270

⁴ Tamtéž

službách belgického krále Leopolda II.⁵ Zvláště v případě Německa nastal do poloviny osmdesátých let zajímavý obrat. Proti návrhům svých krajanů v otázce kolonizace se Bismarck zpočátku stavěl negativně, což souviselo i s tím, že Německo jednoduše nemělo prostředky, jak svou vizi naplnit.⁶ Dočasné sblížení s Francií po britském vpádu do Egypta Bismarckovi umožnilo realizovat německé koloniální plány v Africe. V roce 1884 Německo expandovalo do Německou jihozápadní Afriky, Kamerunu a Toga, o rok později do Witu a Německé východní Afriky. Potenciál těchto německých kolonií se však do roku 1890 rovnal téměř nule.⁷

Ani Británie nezůstala pozadu a v roce 1885 vyhlásila protektorát nad oblastí tzv. Olejových řek v dnešní Nigérii a nad Bečuánskem v dnešní Botswaně. O rok později dokončili proces anexe v sultanátu Warsangali. Na údajné porušování ustanovení Berlínské konference v případě německého Kamerunu britská vláda reagovala udělením konexe pro Královskou nigerijskou společnost a v roce Rhodesovu Britskou jihoafrickou společnost pověřila pronikáním do oblasti pozdější Rhodesie.⁸

3.2. Britsko-německé jednání

Jak předešlý stručný popis parcelace Afriky ukázal, koncem osmdesátých let už bylo v oblasti střední a jižní Afriky mnoho evropských kolonií. K

---

⁵ HYAM s. 270–271

⁶ SKŘIVAN, A., *Německé koloniální zábohy v Africe v letech 1884–1885*, Praha 1991. s. 19-20

⁷ Tamtéž s.116

⁸ Berlínská konference, která se uskutečnila v letech 1884–1885, byla důležitým mezníkem v kolonizaci Afriky. Mezi její výsledky patří zákaz obchodu s otroky z Afriky, mezinárodního uznání Svobodného státu Kongo a základní rozdělení kontinentu na sféry vlivu jednotlivých velmocí. Důležité bylo také stanovisko, že nárokované území je třeba fakticky ovládat. Tamtéž s. 41

těm novým je samozřejmě potřeba připočíst i „tradiční“ državy – například portugalské kolonie v Mozambiku, Angole a Cabindě, nebo Španělskou Guineu.⁹

V tento okamžik se vraťme zpět k Německu, kde v roce 1890 končí Bismarck ve funkci kancléře. Přestože na sklonku jeho politické kariery mohl být se systémem aliancí, který stvořil, náležitě spokojen, jedna trhlina se přece jen objevila. Nešťastné rozhodnutí odmítnout Rusku poskytovat úvěry v roce 1887 totiž významně omezilo finanční pouta, která mezi sebou obě země měla. Francie, která byla z Bismarckova systému efektivně vyčleněna se této příležitosti plnými silami chopila, a začala německou pozici v Petrohradu nahrazovat. Tím začal proces, který vyvrcholí v roce 1893 ratifikací spojenecké smlouvy. Nový německý kancléř hrabě Georg Leo von Caprivi však pouta mezi Berlínem a Petrohradem zpřetrhal úplně, když odmítl prodloužit Zajišťovací smlouvu z roku 1887. „Nový kurz“ německé politiky se ale zprvu příliš od politiky bývalého kancléře nezměnil. Směr udržet dobré vztahy s Ruskem a Velkou Británií zůstal nezměněn.

Bismarck sice pod tlakem domácího veřejného mínění budoval koloniální impérium, ale rozhodně nechtěl pronikat do oblastí, kde by s Brity mohl přijít do konfliktu. Přesto se objevily minimálně tři problémy. Zaprvé to byla otázka vlastnictví vnitrozemí dnešní Tanzanie kolem jezer Tanganika, Malawi a Viktoriina jezera, zadruhé to byla otázka sultanátu Zanzibar, a v neposlední řadě i komplikace kolem sporů britských a německých obchodníků, kteří na sebe v této oblasti naráželi. Situace kolem zmíněných jezer se stala vážnou v roce 1889, kdy Bismarck zakročil vůči pronikání Britské jihoafrické společnosti do tohoto prostoru.¹⁰ V roce 1886 uzavřel se Salisburym dohodu o rozdělení sféry vlivu, která se na severu a jihu vymežila mezi řeky Tana a Rovuma, ale západní

---

⁹ Především portugalská kolonie v Mozambiku se stala předmětem zájmu britské vlády kvůli tomu, že šlo o jediný nebritský přístup búrských republik k moři. Více však později až přijde řeč o jednání o portugalském státním dluhu 1898.

¹⁰ GILLARD, D., Salisbury's African Policy and the Heligoland Offer of 1890., in *The English Historical Review*, Vol. 75, No. 297, 1960. s. 633

hranice byla jen vágně určena na východním pobřeží Viktoriina jezera.¹¹ Němci navíc ještě v roce 1886 uzavřeli smlouvu s Portugalskem, která jim umožnila ještě více rozšířit své území na jih a na sever. Bismarckovi to ovšem bylo málo platné, neboť německý kapitál do těchto oblastí neproudil v dostatečné míře.¹² To vedlo v roce 1889 ke krachu německé Společnosti Witu, kterou odkoupila Imperiální britská východoafrická společnost.¹³ Další obchodní spory vyřešila až arbitráž, která v srpnu téhož roku rozhodla mezi britskými a německými obchodníky v oblasti sultanátu Witu. Obdobně byly řešeny i obchodní spory na západním pobřeží mezi britskými državami na Zlatém pobřeží a v Nigérii, a mezi německým Togem a Kamerunem.

Větší úspěchy měli Němci při pobřežních oblastech na území pronajatém od Zanzibarského sultanátu. Toto území měli tradičně ve své sféře vlivu Britové, ale v březnu 1888 zemřel sultán Bargaš bin Saíd a v zemi vypukl boj o moc. Téhož roku v oblastech pod správou Němců však vypuklo rovněž povstání, které se podařilo potlačit až v létě 1889. Mezitím probíhalo několik jednání o společné britsko-německé intervenci proti povstalcům v Zanzibaru, v říjnu Salisbury souhlasil alespoň s námořní blokádou, která měla zastavit dovoz zbraní pro povstalce.¹⁴ V prosinci začal nový sultán Chalífa bin Saíd s represemi proti arabskému obyvatelstvu, což znovu vedlo k jednání o intervenci. Salisbury však opět nehodlal tímto způsobem dávat Bismarckovi jakoukoliv výhodu. Jedinou možností, jak se vyhnout německé intervenci, kterou tehdy Salisbury viděl, by byla přímá německá anexe pronajatého území od Zanzibaru.¹⁵ Sultán v srpnu 1889 konečně přestal s represáliemi, čímž se zanzibarská krize značně zklidnila.

---

¹¹ GILLARD

¹² Tamtéž s. 233–234

¹³ Zakladatelem této společnosti byl William Mackinnon, který zbohatl v nákladní dopravě přes Indický oceán. V roce 1886 vyslal expedici na záchranu Emina Paši. V roce 1889 byl povýšen do šlechtického stavu.

¹⁴ GILLARD s. 639–640

¹⁵ Hansard Lords Sitting of 10 July 1890

V té době do oblasti na sever od řeky Zambezi začala pronikat i Rhodesova Britská jihoafrická společnost. Tuto skutečnost se snažil hrabě Paul von Hatzfeldt, od roku 1885 německý velvyslanec v Londýně, řešit 25. června 1889 se Salisburyem.¹⁶ Hatzfeldt trval na principu *hinterlandu*, na základě čehož do německé sféry vlivu spadlo i území severně od jezera Malawi, táhnoucí se až k hranicím Konžského svobodného státu. Salisbury byl ochoten slíbit, že nepřeruší spojnici Konga a Jihovýchodní Afriky, ale jinak se odmítl k něčemu zavázat. A to ani při schůzce 18. července. V srpnu pak jednoznačně potvrdil britské nároky na oblast najih od Tanganiky. Nesmlouvavý Salisburyho postoj nakonec přiměl Bismarcka ke změně taktiky. Poté, co arbitráž o ostrově Lamu nevyšla v jejich prospěch, Němci odmítli opustit sultanát Witu a v říjnu 1889 vyhlásili protektorát nad pobřežím od Witu po řeku Džuba v dnešním Somálsku.¹⁷

Status Witu nebyl stále vyjasněný, neboť i po odkoupení Společnosti Witu Brity měli Němci na tuto oblast jistý nárok. Nejasnosti ohledně sféry vlivu byly i ohledně Zanzibaru. Hatzfeldt 2. listopadu v rozhovoru se sirem Charlesem Euan-Smithem, generálním konzulem v Zanzibaru, navrhl, že by se Němci mohli vzdát Witu výměnou za uznání německého panství v okolí jezer Tanganika a Malawi.¹⁸ O vliv v Zanzibaru by se obě země podělily. Tento návrh však na Salisburyho dojem neudělal. Zdálo se že Británie má všechny východy na své straně a německá nabídka pro ni nebyla dostatečně atraktivní. 21. prosince 1889 zaslal Salisbury nótu Hatzfeldtovi, v níž navrhl svolání arbitráží, které by vyřešily některé sporné otázky ohledně území a především ujasnily, zda Britská východoafrická společnost neporušila práva sultána z Witu a dalších místních

---

¹⁶ GILLARD s. 635

¹⁷ Tamtéž s. 242. Pojem *Hinterland* by se dal přeložit, jako zázemí. V dobové terminologii šlo o dost nejasný pojem, jak je ostatně vidět z komplikovaných jednání. Zpravidla šlo o území od pobřeží směrem do vnitrozemí. V této době to koloniální velmoc mohla klidně vztahovat na tisíce kilometrů čtverečních, v závislosti na jejích vojensko-, či ekonomicko-strategických zájmech.

¹⁸ Hatzfeldt uvažoval, že by obě země přímo podřídily pod svůj dohled zanzibarské finance. Euan-Smith ovšem oponoval, že by to znamenalo konec sultanátu. Tamtéž s. 242–243

vládců, kteří jsou pod ochranou Němců.¹⁹ Salisbury jinak, i přes protesty vedoucího afrického oddělení na Foreign Office sira Percyho Andersona, odmítl cokoliv podnikat proti nově zřízenému německému protektorátu na východním pobřeží, včetně jeho vnitrozemí i ostrovů, pokud bude výsledek arbitráže pro Němce příznivý.²⁰

Bismarck souhlasil a bylo dohodnuto jednání mezi Andersonem a dr. Krauelem, vedoucím koloniálního oddělení zahraničního úřadu, na jaro příštího roku. V březnu roku 1890 informoval Euan-Smith Londýn, že Emin Paša, který v té době po odjezdu ze Sudánu byl v Zanzibaru, by měl vést německou expedici do Ugandy.²¹ Tato zpráva nebyla brána vážně až do 1. dubna, kdy Euan-Smith informoval Londýn, že německá expedice je již na cestě. 24. dubna pak přišla nová Euan-Smithova zpráva, že cílem Eminovi expedice nebyla Uganda, ale oblast kolem Viktoriina jezera.²² Ujištění od německé vlády, kterého se dostávalo britskému velvyslanci, siru Edwardu Maletovi, že expedice nemá v úmyslu vstoupit na území nárokové Británie, se tedy ukázalo jako pravdivé.²³ Britské nároky na Ugandu však byly Berlínem stále ještě zpochybňovány, jak ukázal rozhovor mezi Salisburyem a Hatzfeldtem 5. května. 9. května Anderson hlásil, že jednání o Ugandě jsou prakticky u konce. Varoval ale, aby se s ohledem na německé veřejné mínění předběžné výsledky dohody nezveřejňovaly.²⁴

13. května sdělil Salisbury Hatzfeldtovi své představy o dohodě.²⁵ Oproti dosavadním jednáním mezi Andersonem a Krauelem, která v otázce *hinterlandu* uvízla na mrtvém bodě, Salisbury navrhl výměnu Zanzibaru za ostrov Helgoland v Severním moři a za ústupky ve sporných oblastech kolem Viktoriina jezera,

---

¹⁹ GILLARD s. 641

²⁰ Tamtéž str. 644 Více o Andersonově působení v úřadě. LOUIS, W., Sir Percy Anderson's Grand African Strategy, 1883-1896, in *The English Historical Review*, Vol. 81, No. 319, 1966.

²¹ GILLARD s. 645

²² Tamtéž s. 646

²³ Tamtéž

²⁴ Jak Anderson brzy zjistil, Německo nemělo v úmyslu vůbec napadat britské nároky na Ugandu. Šlo pouze o to, aby Berlín získal před začátkem jednání lepší vyjednávací pozici. Tamtéž s. 649

²⁵ Zpráva Hatzfeldta Marschallovi ze 14. května 1890 DUGDALE, E., *German diplomatic documents 1871-1914*, Vol. 2, London 1929. s. 32-33 (dále jen GDD)

Tanganiky a Malawi by se pak Německo na oplátku vzdalo Witu, ostrovů Manda a Paté, a protektorátu mezi Witu a řekou Džuba. Salisbury sice ujistil Hatzfeldta, že spojení mezi Německou jihovýchodní Afrikou a Konžským svobodným státem zůstane zachován, ale 24. května belgický král Leopold II. v Londýně podepsal dohodu s Mackinnonem, která jeho Imperiální britské východoafrické společnosti přiznávala práva na území mezi Albertovým jezerem a jezerem Tanganika.²⁶ Snahu o dosažení dohody v otázce Zanzibaru popoháněla skutečnost, že na ostrově se rychle zvyšoval německý obchodní vliv, se kterým německá vláda musela držet nevyhnutelně krok. Dalo se proto očekávat, že v budoucnu bude Berlín požadovat za odstoupení Zanzibaru Británii daleko více než nyní. Do karet Londýnu hrálo, že křeslo německé zahraniční politiky zrovna opustil zkušený Bismarck a nová vláda zcela neodhadne cenu zmíněných teritorií.²⁷ Tento kalkul Salisburymu vyšel, a tak byla Helgolandská smlouva 1. července 1890 podepsána.²⁸

Výsledky smlouvy byly poměrně dobře přijaty v obou zemích. Británie si zabezpečila svoje pozice na východní i západním pobřeží Afriky v rámci strategie zabezpečení toku Nilu i plánu na propojení jihoafrických držav s Egyptem. Musela se sice vzdát ostrova Helgoland v Severním moři, který vlastnila od roku 1807, ale jeho jedinou hodnotou byla strategická poloha, která by si však proti Německu vyžádala masivní investice do jeho obrany. I Německo mělo důvod ke spokojenosti, neboť získalo území, které se jinak mohlo dostat do rukou Francie a zároveň k sobě připojilo komunitu krajanů. Nespokojena byla vlastně jen královna a část konzervativních činitelů, kteří se jen obtížně smiřovali s předáním Helgolandu Německu. A samozřejmě němečtí zastánci kolonialismu, kteří poukazovali na fakt, že Británie získává za malý ostrůvek tisíce kilometrů

---

²⁶ LANGER, W., *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951. s. 119; LOUIS s. 304–305

²⁷ GILLARD s. 651–653

²⁸ Helgolandská smlouva v elektronické podobě například zde: http://germanhistorydocs.gi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=1367

čtvřečních. Nespokojení byli i Rusové, kteří se obávali postupného sblížení Německa s Británií.²⁹

---

²⁹ LANGER s. 6–7

4 Krize v Bulharsku a Afghánistánu

4.1 Vývoj bulharské krize

V roce 1885 se pozornost velmocí znovu zaměřila na Bulharsko. To získalo v roce 1878 na Berlínském kongresu omezenou autonomii na tureckém sultánovi, ačkoliv stále bylo formálně pod nadvládou Istanbulu. Bulharským knížetem se stal Alexandr Battenberský, který do země dorazil v létě 1879. Bulharsko však zůstalo rozděleno na vlastní Bulharské knížectví a Východní Rumélii. Sílicí moc nového knížete zneklidňovala ruské představitele, kteří by ho raději viděli v pozici loutky ovládané z Petrohradu. To ještě zesílilo po nástupu Alexandra III. na ruský trůn v roce 1881. Ten cítil vůči novému vládci v Bulharsku osobní averzi.¹ V srpnu na schůzce ve Františkových Lázních sice kníže Alexandr souhlasil s Giersem na nutnosti zachovat *status quo*.² Přesto na následující události ve Východní Rumélii neměl vliv.

18. září 1885 byl svržen turecký generální guvernér ve Filipopoli a Alexandr přijal funkci regenta Východní Rumélie.³ Zpočátku byl proti, neboť věděl, že podobný krok vyvolá nevoli Ruska, ale vzhledem k tomu, že by se národní hnutí mohlo zaměřit i proti jeho osobě, raději souhlasil a postavil se do jeho čela. Rusko se ještě nevzpamatovalo z poslední války na Balkáně a rozhodně nepotřebovalo další. Bulharské nacionální požadavky totiž směřovaly i vůči dalším zemím, včetně Turecka. Z obavy, že se bulharské hnutí za sjednocení rozšíří i do sousední Makedonie, začali rovněž jednat ve Vídni.⁴ V takovém případě totiž hrozila intervence ze strany Srbska, které Rakousko-Uhersko

---

¹ MEDLICOTT, W., The Powers and the Unification of the Two Bulgarias, 1885: Part I, in. *The English Historical Review*, Vol. 54, No. 213, 1939. s. 70; JELAVICH, B., *Russia's Balkan Entanglements, 1806–1914*, Cambridge 2004. s. 182

² Tamtéž s. 184

³ Filipopolis je dnešní Plovdiv. MEDLICOTT, Part I. s. 67

⁴ Tamtéž s. 71-72

považovalo za svoji sféru vlivu. Bismarck podporoval své spojence, takže ve věci Bulharska zastával proruské stanovisko.⁵

Alexandr Vlangali, který zastupoval Gierse, který byl na dovolené, navrhl 23. září svým kolegům v Berlíně a Vídni schůzku velvyslanců v Istanbulu.⁶ Kálnoky i Bismarck souhlasili. Všichni tři členové nedávno obnoveného Spolku tří císařů se shodovali na požadavku zachování *statu quo* na Balkáně. Zatímco Spolek tří císařů i ostatní kontinentální velmoci si víceméně v této věci neodporovaly, nečekaný odpor projevila Británie, která paradoxně v roce 1878 vystupovala proti myšlence Velkého Bulharska. Salisbury sice byl zprvu k otázce bulharského sjednocení skeptický, ale rychle změnil postoj, neboť si uvědomil, že by se v Bulharsko dalo využít, jako bariéra pronikání Ruska směrem k Istanbulu.⁷

Současně hrozilo, že Řecko a Srbsko se rovněž rozhodnou přikročit k parcelaci tureckých držav na Balkáně.⁸ V atmosféře srbských a řeckých příprav na válku tedy došlo k předběžné shodě na hlavních bodech, projednávaných na konferenci. Kníže Alexandr byl pohnán k zodpovědnosti, pokud by nebyl ochoten Východní Rumélii vyklidit. Turecko v takovém případě mělo získat oprávnění k vojenskému zásahu. Salisbury už 15. října odmítl takový silový nátlak, přesto 21. října souhlasil s britskou účastí na konferenci, která zahájila jednání začátkem listopadu.⁹ Hlavní jednání probíhala především mezi britským velvyslancem sirem Williamem Whitem a jeho ruským kolegou Alexandrem Nělidovem. V instrukcích Whiteovi ze 2. listopadu se Salisbury přikláněl ke smířlivému urovnání ve prospěch přání obyvatelstva Východní Rumélie.¹⁰ Shoda

---

⁵ 18. června 1881 byl obnoven Spolek tří císařů Rakouska-Uherska, Německa a Ruska.

⁶ MEDLICOTT, Part I. s. 72

⁷ JELAVICH s. 187; White už 24. září Salisburyho varoval, že svržením knížete dojde k rusifikaci Bulharska. CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 3, London 1931. s. 241-242

⁸ JELAVICH s. 187

⁹ ANDERSON, F., HERSHEY, A., *Handbook for the diplomatic history of Europe, Asia, and Africa: 1870-1914*, Washington 1918. s. 122

¹⁰ MEDLICOTT, W., *The Powers and the Unification of the Two Bulgarias, 1885: Part II*, in. *The English Historical Review*, Vol. 54, No. 214, 1939. s. 276

s Vysokou Portou i Spolkem tří císařů na principu *statu quo ante* tím byla prakticky vyloučena. Následující den car Alexandr III. formálně zbavil bulharského knížete hodnosti ruského důstojníka.¹¹

Uprostřed jednání 14. listopadu netrpělivý srbský král Milan I. Obrenović vyhlásil Bulharsku válku. Srbský vpád byl však během jednoho týdne odražen a koncem listopadu vstoupily bulharské jednotky na srbské území. Následně muselo zakročit Rakousko-Uhersko a zachránit tak Srbsko od katastrofy.¹² V podobném zásahu Řecka zabránil společný nátlak velmocí. Jednostranná rakouská akce poškodila vztahy mezi Vídní a Petrohradem. 25. listopadu konference skončila. Jednotný hlas Spolku tří císařů byl oslaben a britský protinávrh vůči jeho požadavkům, tedy vznik personální unie Bulharska a Východní Rumélie, získával větší podporu.¹³ V prosinci Salisbury dospěl k závěru, že bulharská krize je řešitelná jen dohodou mezi sultánem a knížetem Alexandrem. 1. února 1886 pak byla taková dohoda podepsána. Alexandr se stal na pět let generálním guvernérem Východní Rumélie, která se formálně vrátila Turecku. Po této době by se smlouva musela obnovit. V případě války mělo Bulharsko s Tureckem spolupracovat.¹⁴ *De facto* tak s jistou obměnou byly potvrzeny výsledky převratu ze září 1885. Ruský odpor, především v otázce turecko-bulharské vojenské spolupráce, později v dubnu přinutil velmoci zrevidovat únorovou smlouvu.¹⁵

Tím ovšem krize neskončila. Ruská vláda vnímala nadále Alexandra jako potenciální hrozbu a snažila se získat zpět svůj vliv na bulharskou politiku. Ve spolupráci s ruskými agenty proruská klika 20. srpna vnikla do knížecího paláce a Alexandra unesla a následně donutila k abdikaci.¹⁶ Bývalý vládce opustil zemi

---

¹¹ ANDERSON, HERSHEY, s 122

¹² GOOCH, G., *History of modern Europe 1878-1919*, London 1923. s. 119-120; MEDLICOTT, Part II. s. 281-282

¹³ Tamtéž. s. 283

¹⁴ ANDERSON, HERSHEY. s. 123

¹⁵ JELAVICH. s. 191

¹⁶ Tamtéž s. 192

a odcestoval do rodného Německa. V Bulharsku došlo ke státnímu převratu, kdy se moci ujal proruský metropolita Kliment. U moci se však udržel pouhé tři dny, než revoluční vládu svrhl Stefan Stambolov, který se stal předsedou vlády a pozval sesazeného knížete zpět do Bulharska. Ten se sice již 29. srpna znovu ocitl na bulharské půdě, ale krátce nato v září byl po ruském nátlaku přinucen znovu a tentokrát naposledy abdikovat.¹⁷ Rusku se však i přesto nepodařilo znovu získat ztracený vliv, neboť se regentem stal rusofob Stambolov, který prosadil volbu nového knížete. Tím se v červenci 1887 stal Ferdinand z rodu Sasko-Cobursko-Gothajského. Až do smrti Alexandra III. v roce 1896 nedošlo ke zlepšení bulharsko-ruských vztahů.

4.2 Vývoj krize v oáze Pendžeh

Ve stejné době, jako probíhala krize v Bulharsku, se objevila další krize na Středním východě, která hrozila přerůst ve válku mezi Ruskem a Velkou Británií. V rámci soupeření obou velmocí o kontrolu strategických bodů ve střední Asii, které dostalo název Velká hra, pronikaly expedice badatelů i vojenských jednotek do oblastí kolem pohoří Hindúkuše. Britská snaha zabezpečit severní hranici držav v Indii, poté, co po Berlínském kongresu Rusko obrátilo svou pozornost opět do Asie zapříčinila v letech 1878-1880 druhou afghánskou válku. Na základě smlouvy z Gandamaku z 26. května 1879 byly připojeny východní oblasti Afghánistánu k Britské Indii a afghánský emír se zavázal, že svou zahraniční politiku podřídí Londýnu. Ruský postup směrem k jihu však pokračoval.

Pro mnohé britské představitele byla ruská hrozba Indii zcela reálná. Rusko představovalo po většinu 19. století hlavní hrozbu britským zájmům v Asii. Velký vliv měla v roce 1884 vydaná kniha napsaná generálním

---

¹⁷ JELAVICH s. 193

ubytovatelem indické armády sirem Charlesem MacGregorem s názvem *The defence of India: a strategic study*. Afghánistán je v ní jasně vylíčen jako strategické území v čele s Heratem.¹⁸ Neradostné vyhlídky představovalo srovnání britské a ruské armády. Až do rusko-japonské války měli Britové ve zvyku ruskou vojenskou moc značně přeceňovat. Velvyslanec v Petrohradu sir Robert Morier popisoval ruskou civilizaci, jako rozpolcenou mezi vyspělou Evropou a barbarskou Asií, což měla reprezentovat i její dvě hlavní města. Evropský Petrohrad a asijská Moskva. Z tohoto rozporu v ruské společnosti vznikala nervozita. „*(Ruský – O. M.) hysterický mamut není příjemným nájemníkem v evropském akváriu.*“¹⁹ Arthur Hardinge zase rozvíjel tezi o propojení ruského pravoslaví s carskou vládou při získávání vlivu především mezi jižními Slovy. Platí to ale i opačně: „*Propojení mezi Ruskem a pravoslavnou církví je tak těsné, že všude tam, kde pravoslaví ztrácí svůj vliv mezi obyvatelstvem...páka (Ruska – O. M.) na manipulování s populací je poměrně oslabena.*“²⁰ Na druhou stranu se ozývaly i hlasy, požadující urovnání sporů. Sir Alfred Lyall už v roce 1881 uvažoval o nutnosti dohody s Rusy kvůli problémům, které potřeba kontroly Afghánistánu, Británii přináší.²¹

V roce 1884 Rusové okupovali Merv v Turkmenistánu, čímž se dostali až k hranicím s Afghánistánem. To vyvolalo potřebu stanovit přesné hranice mezi územím pod kontrolou Rusů a Britů. Společná britsko-ruská komise, která se k tomuto účelu měla sejít, však vlivem komplikací, datum jednání neustále protahovala. Mezitím na základě informací o ruském postupu směrem k Pendžehu, vydala britská vláda 26. března 1885 nařízení o mobilizaci vojenských rezerv a aktivaci námořní flotily. 30. března Rusové porazili afghánské oddíly v oáze Pendžeh. To vyvolalo ze strany Británie ostrou reakci, neboť ruské jednotky pronikly na afghánské území, které bylo britským protektorátem.

---

¹⁸ MACGREGOR, CH., *The defense of India: a strategic study*, Simla 1884.

¹⁹ OTTE, T., *Foreign office mind: The Making of British Foreign Policy 1865–1914*. s. 163

²⁰ Tamtéž. s. 164

²¹ DURAND, H., *Life of the Right Hon. Sir Alfred Comyn Lyall*, London 1913. s. 288-290

Gladstone k tomu 9. dubna v Dolní sněmovně řekl: „*Tato sněmovna nebude překvapena, když řeknu s pečlivě zvolenými slovy a za tíživých okolností, že vůči nám...tento útok nese znaky nevyprovokované agrese.*“²² Přesto zůstávaly nejasnosti. Ruská vláda tvrdila, že rozkaz k postupu na Pendžeh nevydala. Ruské jednotky ale postoupily ještě jižněji. Rozsah vojenských příprav Británie nakonec ruské představitele přesvědčila, že pokračovat v tomto podniku je příliš velký hazard.²³ Zhruba po měsíci jednání začátkem května mohl Gladstone prohlásit: „*Obě vlády jsou připraveny za těchto okolností pokračovat v jednání v Londýně na hlavních bodech linie pro vymezení afghánské hranice, říkám o hlavních bodech linie, pro určení podrobné hranice se bude nutné řídit podmínkami zjištěnými přímo v místě a v souladu s návrhy předloženými komisí, k tomuto účelu určené.*“²⁴ Britská vláda na následně s ruskou dohodla na vytyčení hranic, přičemž okolí Pendžehu připadlo Rusku. Britsko-ruská komise definitivně ukončila svou činnost v zimě 1887.²⁵ V následujících letech Rusko přeneslo svoji pozornost na Dálný východ nebo na Persii.

4.3 Středomořské dohody

Série krizí v polovině osmdesátých let znamenala pro Británii značnou zátěž. Současně musela řešit problémy na několika místech světa, z nichž některé hrozily přerůst ve válku. V jiných Británii nebezpečí přímo nehrozilo, ale ukázalo se, že evropská diplomacie, kde se začínala vytvářet soustava aliancí, může snadno dostat Británii do izolace. Hlavním protivníkem Británie bylo v této době Rusko. Jak podotkl chargé d'affaires v Darmstadtu Charles Scott zrovna v době vrcholící pendžehské krize: „*V případě jakéhokoli reálného konfliktu s Ruskem...bychom měli být připraveni, že kníže Bismarck učiní vše, co bude v jeho*

---

²² Hansard Commons Sitting of 9 April 1885

²³ BRERETON, J., The Panjdeh Crisis, 1885: Russian advances in Central Asia alarmed the British authorities in London as well as in India, in *History Today*, Vol. 29, 1979. s. 50-52

²⁴ Hansard Commons Sitting of 4 May 1885

²⁵ BRERETON. s. 51-52

*silách, aby zabránil konfliktu v kterékoli části kontinentální Evropy, a s tímto cílem by se mohl případně pokusit od nás oddělit Turecko.*²⁶ Německo tedy sice bylo spojencem Ruska, ale Británie se z jeho strany nemusela ničeho obávat, spíše naopak. Ani další člen Spolku tří císařů nebyl v Londýně považovaný za hrozbu. Rakousko-Uhersko bylo ke spolenství s Ruskem v podstatě přinuceno Bismarckem a geopolitickými okolnostmi. a už v průběhu Bulharské krize došlo k rozkolu uvnitř Spolku. V roce 1885, když se Salisbury stal premiérem poprvé, jednal s Bismarckem v duchu společných zájmů, kdy kancléř projevil stejný pohled na věc jako Scott.²⁷ Rakousko bylo v průběhu krize asi nejperspektivnějším spojencem, přestože bez podpory Bismarcka odmítlo vystoupit na straně Británie. Britská diplomacie přesto neměla v oblasti Balkánu nikoho, jehož zájmy by se s těmi jejími shodovaly víc.

Salisbury, který se v červenci 1886 znovu stal premiérem, spatřil možnost, jak zabezpečit *status quo* v oblasti Středomoří. Jelikož Německo zachovávalo stále mezi Británií a Ruskem neutrální stanovisko a Rakousko přímo o východní Středomoří nejevilo zvláštní zájem, zbývala *de facto* jen Itálie.²⁸ Vzhledem k tomu, že prakticky neexistovala oblast, ve které by se zájmy obou zemí nějak výrazně křížily, probíhalo jednání poměrně snadno. Pobídka přišla vlastně z italské strany, která hledala garance svých zájmů na pobřeží severní Afriky a středomořských ostrovů, které ji trojspolkoví spojenci odmítali poskytnout. Salisbury se v polovině ledna 1887 ujal i funkce ministra zahraničí a v průběhu první poloviny února byly základní body dohody sjednány. Itálie a Británie si přislíbily jít na pomoc v případě války a spolupracovat v oblasti Středomoří. Salisbury se podařilo prosadit dohodu velmi vágních formulací, která ho k ničemu nezavazovala. Princip „skvělé izolace“ nebyl narušen. 12. února si obě strany předaly depeše a Středomořská dohoda mezi Británií a Itálií

---

²⁶ OTTE s. 166

²⁷ Salisbury Bismarkovi 2. července a Bismarck Salisburyemu 8. července 1885. DUGDALE, E., *German Diplomatic Documents 1871–1914*, Vol. 1, London 1929. s. 208–209 (dále jen GDD)

²⁸ BUBEN, J., *Mediterranean Agreement of Great Britain, Italy and Austria-Hungary from February–March 1887*, in *Prague Papers on the History of International Relations*, roč. 3, 1999. s. 131

se stala skutečností.²⁹ V dopise královně Salisbury 10. února napsal: „*Anglická nóta...je koncipována tak, aby nenarušila neomezenou rozhodovací pravomoc vlády Vašeho Veličenstva v tom, za jakých okolností podpoří Itálii, pokud jde o materiální spolupráci... Je to tak blízko spojenectví, jak parlamentní charakter našich institucí jen dovolí.... Zájmy Itálie jsou těm našim tak blízké, že se s ní můžeme bezpečně spojit.*“³⁰

Ještě v průběhu února dospěl Salisbury k přesvědčení, že k britsko-italské dohodě lze připojit i Rakousko-Uhersko. Kálnoky sice v takové dohodě neviděl pro Rakousko výhodu, jeho zájmy byly především na Balkáně, ale do věci se vložil Bismarck, který ve Středomořské dohodě objevil možnost, jak zabezpečit zájmy svého spojence aniž by se Německo muselo otevřeně postavit proti Rusku, se kterým zrovna jednalo o Zajišťovací smlouvě.³¹ Kálnokovo přece jen nakonec přesvědčila představa podpory Británie a souhlasil. 23. března si všechny tři země vyměny nóty a Rakousko se stalo součástí britsko-italské středomořské aliance.³² Salisbury vyšel Kálnokymu vstříc a souhlasil s požadavkem na zachování statutu quo i na kontinentu a rozšířil britskou pomoc i na černomořské pobřeží. Itálie navíc přislíbila hájit rakouské zájmy na východě, což původně v rámci Trojspolku odmítla. Británie získala jistější pozici ve Středomoří a navíc podporu dvou dalších velmocí v Egyptě a Bulharsku, kde po nástupu knížete Ferdinanda 22. srpna 1887 na trůn znovu vypukla krize. Ruský car si totiž představoval svého vlastního kandidáta, generála Ernrotha, a toho se pokusil prosadit i po nástupu Ferdinanda.³³ To však vyvolalo odpor Vídně, které se podařilo získat na svoji stranu Itálii i Británii.

Ve stejné době se totiž v Itálii stal předsedou vlády Francesco Crispi, který zastával politiku těsné spolupráce s Trojspolkem, ale i se signatáři

---

²⁹ BUBEN, Mediterranean Agreement. s. 142

³⁰ CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 4, London 1932. s. 23-24

³¹ BUBEN, J., Středomořské dohody 1887 (II. část), in *Historický obzor*, roč. 10 č., 3/4, 1999. s. 56-57

³² Tamtéž. s. 58

³³ BUBEN, J., Středomořské dohody 1887 (III. část), in *Historický obzor*, roč. 10 č., 5/6, 1999. s. 114

Středomořských dohod. Rovněž Salisbury v Londýně, v souvislosti s ochlazením vztahů s Istanbulem, byl více nakloněn ke spolupráci. Naopak Německo koncem srpna zaujalo proruské stanovisko a vzdánilo se svým trojspolkovým kolegům. Za těchto okolností došlo k jednání o tzv. druhé Středomořské dohodě. Jejími iniciátory byla Itálie s Rakouskem, které s obavami hleděly ruské vměšování do bulharských záležitostí. V průběhu října se podařilo přesvědčit Bismarcka, aby projektu dal zelenou, ačkoliv sám sledoval vůči Východní otázce neutrální postoj. Berlín dle slov Herberta Bismarcka sice mohl „s Itálií uzavřít trvalou dohodu, ale aby šlo Rakousko s Itálií udržet pevně při sobě, je britský cement nepostradatelný.“³⁴ Existovaly obavy, že s přijetím osmibodového programu budoucí dohody, bude mít Salisbury problémy. Na jednu stranu totiž zaručoval Turecku nezávislost, ale zároveň opravňoval velmoci k zásahu, pokud by Porta přistoupila na ruské požadavky. Salisbury však požadoval jen rozšíření působnosti dohody i na tureckou Arménii.³⁵ S tím Kálnoky s Crispim souhlasili. Salisbury požadoval ještě jednu věc. Garanci Německa, že se nepostaví v případě války po boku Ruska. To Bismarck slíbit mohl, ale odmítl se angažovat v konfliktu po boku signatářů Středomořských dohod, pokud vysloveně nedojde k jeho vlastnímu ohrožení. Za to však považoval i ohrožení Rakouska-Uherska.

Ve dnech 12. a 16. prosince 1887 došlo k nové výměně nót mezi Rakousko-Uherskem, Itálií a Británií.³⁶ K oněm osmi bodům přibyl ještě devátý, který stanovoval utajení této obsahu dohody před ostatními velmocemi. Salisbury však prohlásil, že se nezavázal k ničemu, co by už Británie na Blízkém východě a na Balkáně už dávno neřešila. Z jeho pohledu se jednalo jen o porozumění tří velmocí na společných bodech jejich zájmů v této oblasti.³⁷ Přesto šla druhá Středomořská dohoda dál než první a řešila i konkrétní formy společného zásahu

---

³⁴ Depeše Herberta Bismarcka Hatzfeldtovi z 8. listopadu 1887. GDD vol. 1. s. 334-335

³⁵ Britská odpověď na návrh dohody v osmi bodech. Tamtéž s. 342

³⁶ BUBEN, Středomořské dohody (III. část). s. 119

³⁷ Britský návrh nóty. GDD vol. 1. s. 359-361

v Turecku. První úspěch se dostavil, když se všechny tři velmoci postavily proti novému tlaku Ruska na Bulharsko a Turecko ve věci knížete Ferdinanda. Středomořské dohody pak fungovaly až do roku 1896, kdy pod vlivem řady okolností byl Salisbury nucen jednání o obnovení dohod odmítnout. Jednak se výrazně zhoršily vztahy Londýna s Berlínem v důsledku telegramu Krügerovi, a také došlo ke krachu společného zásahu signatářů na podporu Arménů v Turecku. Rakouský návrh obnovené dohody se pak Salisburymu zdál příliš závazný a tak se v únoru odmítl k dohodě připojit.

5 Velká Británie a rusko-francouzská smlouva 1893–1894

5.1 Předpoklady vzniku rusko-francouzského spojení

Základním cílem Bismarckovy zahraniční politiky byla snaha Francii politicky izolovat. V 70. a 80. letech proto vytvořil systém smluv, do které byly zapojeny všechny evropské velmoci, s výjimkou jediné Francie. Ta sice svého času spolupracovala například s Británií v otázce Egypta, ovšem po roce 1882 se vztahy obou zemí dostaly na bod mrazu. V podobné izolaci se ocitlo i Rusko. Jeho spojenec Německo se k němu v roce 1890 otočilo zády tím, že přerušilo jednání o Zajišťovací smlouvě.¹ V červenci téhož roku navíc byla podepsána i Helgolandská smlouva mezi Německem a Británií, což bylo v Petrohradu vnímáno jako potvrzení obav z britsko-německého spojení.²

Kromě tradiční periodicky se opakující otázky kolem evakuace Britů z Egypta se v roce 1890 objevil ještě další problém. Velká Británie totiž svou dohodou s Německem z 1. července opomněla, jak to Salisbury nazval, práva Francie rozhodovat o statutu Zanzibaru vyplývající z Britsko-francouzské deklarace z roku 1862.³ Poté, co se Francie dozvěděla o podpisu Helgolandské smlouvy, vypukly v Paříži protesty. Objevily se dokonce názory, že nejen, že se Británie brzy připojí ke Trojspolku, ale že navíc i podpoří italské ambice

---

¹ Náhlá změna v německé zahraniční politice souvisela s personálními změnami na zahraničním úřadu na jaře 1890. Tehdy odešel nejen kancléř Bismarck, ale i jeho syn Herbert, který byl od roku 1885 státním sekretářem. Po jejich odchodu se do čela úřadu dostal hrabě Friedrich von Holstein, který však funkci státního sekretáře odmítl a spokojil se zákulisním řízením úřadu. Nástupcem Herberta von Bismarck se tak, mj. i na Holsteinův popud, stal Marchall von Bieberstein. Kancléř Caprivi se s těmito lidmi, a například i s velvyslancem v Petrohradu Hansem von Schweinitz, shodoval v tom, že Zajišťovací smlouva jde proti německým závazkům vůči Rakousku-Uhersku. To mohlo vyvolat komplikace, pokud by ruská strana byla indiskrétní a existence smlouvy vyšla najevo. To byl jeden z projevů tendence Bismarckovský alianční systém zpřehlednit.

² LANGER, William. *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951. s. 6–7

³ KANYA-FORSTNER, A., French African Policy and the Anglo-French Agreement of 5 August 1890., in *The Historical Journal*, Vol. 12, No. 4, 1969. s. 628

v Tripolsku.⁴ Vláda Charlese de Freycineta stála před těžkým úkolem. Otázka Egypta i Zanzibaru byla v těchto dnech ve Francii klíčovým tématem. Na Freycinetovu vládu se snesla vlna kritiky za to, že svou nečinností zahanbila zemi.⁵ Jednou z možných kompenzací mohla být anexe Tuniska. Francouzský ministr zahraničí Alexandre Ribot však namísto přímého ovládnutí navrhoval spíše hospodářské spojení s Francií. Mezitím však Itálie vyvinula silný tlak na Salisburyho, aby na žádnou dohodu s Ribotem nepřistoupil. Jemu šlo především o obchodní smlouvu mezi Tuniskem a Británií z roku 1875. Salisbury proti změně této dohody nic neměl, ale kvůli veřejnému mínění byl nucen zaujmout tvrdý postoj. Jeho protinávry ohledně francouzských ústupků ve věci Egypta však zase odmítl Ribot.⁶ Teprve 26. července se obě strany dohodly na odkladu jednání o Egyptě i Tunisu. Místo toho se tématem jednání stalo řešení sporného území mezi řekou Niger a Čadským jezerem, které si Francie nárokovala. Quai d'Orsay tuto otázku neřešilo jen s Británií, ale i s Německem. Od toho však nezískalo nic víc než jen uznání jejího protektorátu nad Madagaskarem.⁷ Se Salisburyem naopak velvyslanec William Waddington 5. srpna dojednal uznání francouzské svrchovanosti nad Madagaskarem, jižní částí Sahary, zvané jako Západní Súdán, a dnešní Mali. Francouzi se na oplátku vzdali obchodních koncesí v Zanzibaru a jejich obchodníci v oblasti dolního toku Nigeru uvolnili pozice Britům.⁸

5.2 Hledání spojení

V Rusku dospěli poměrně brzy k závěru, že i přes zjevně odlišné politické systémy je rusko–francouzská spolupráce za stávajících okolností nezbytná. Po

---

⁴ KANYA-FORSTNER s. 632

⁵ Tamtéž

⁶ Tamtéž s. 633

⁷ Tamtéž s. 640

⁸ Tamtéž s. 644. Waddington byl synem britského průmyslníka podnikajícího ve Francii, kde se i narodil. V roce 1879 byl dokonce po necelý rok předsedou francouzské vlády.

vypršení Zajišťovací smlouvy se totiž už nemohli spoléhat, že v případě války s Británií, Itálií a Rakouskem sdruženými ve Středomořských dohodách Německo zachová neutralitu, a nebude tak jistit ruskou západní hranici. Naopak teď hrozilo, že by se Německo mohlo k Británii přidat. Existovala však řada námitek proti spojení s Francií. Jak už bylo řečeno, ruské samoděržaví a především pak jeho představitel cara Alexandra III. příliš netěšila představa republikanismu, který navíc v případě Francie nejevil ani příliš stability.⁹ Dále zde byly proněmecké sentimenty především za úřadování ministra zahraničních věcí Nikolajem Giersem. Existovaly i obavy, že by se Rusko mohlo dostat do závislosti na francouzské zahraniční politice, která byla v době tzv. boulangerské krize značně agresivní.

Koncem srpna 1890 se ještě sešli Alexandr III. s Vilémem II. na manévrech v Narvě. Na žádné závazné sliby nedošlo, neboť se rozhovory točily kolem monarchistické solidarity a podobných zdvořilostí. Caprivi, který byl setkání účasten, sice s Giersem souhlasil, že ruský nárok na černomořské úžiny je oprávněný a nechal se slyšet, že má podobný názor i na postavení bulharského knížete Alexandra, ale odmítl jít nad rámec pouhého soukromého mínění.¹⁰ Caprivi s Vilémem se pak při zpáteční cestě ještě setkali ve slezském městě Rohnstocku s císařem Františkem Josefem I. a jeho ministrem zahraničí hrabětem Gustavem Kálnokym. Zde se Caprivi zavázal, že bez souhlasu Vídně na žádnou dohodu s Petrohradem ohledně blízkovýchodní otázky nekývne. Rusko a Rakousko–Uhersko pak sice krátkodobě zlepšilo své vztahy skrze návštěvy obou následníků trůnu ve Vídni i Petrohradu, ale změnit postoj ústředních velmocí vůči Blízkému východu carská diplomacie nedokázala.

Jak už bylo řečeno, francouzská snaha anektovat Tunisko vedla k hlasité italské reakci. Ovšem to by byla půlka problému. Od roku 1887 zuřila mezi Itálií

---

⁹ DORPALEN, A., Tsar Alexander III and the Boulanger Crisis in France, in *The Journal of Modern History*, Vol. 23, No. 2, 1951. s. 123

¹⁰ LANGER, William. *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951. s. 8–9

a Francií celní válka, která vypukla po podepsání Středomořských dohod, které v případě Itálie byly namířené proti Francii, se kterou měla špatné vztahy už od francouzského vyhlášení protektorátu nad Tuniskem v roce 1881. V roce 1890 už finanční i hospodářské problémy Itálie způsobené celní válkou dosáhly takové úrovně, že se vláda Francesca Crispiho začala zabývat myšlenkou, jak vztahy s Francií zase narovnat. Francie za ukončení obchodní války však od Říma požadovala uznání Tuniska, jako svou oblast zájmu, oplátkou nabízela totéž z její strany v případě Tripolska a Etiopie. Jelikož by to ale znamenalo nevyhnutelně jít do sporu s Británií, která by nepřipustila posilování Francie ve Středomoří, tak Crispi raději jednání ukončil. Ještě před pádem jeho první vlády začátkem února 1891 v důsledku skandálu kolem *Banca Romana* získala Itálie uznání své sféry vlivu nad Tripolskem od Británie a Německa.¹¹

Kromě tlaku, který vyvíjela na jednoho ze signatářů Středomořských dohod, bylo další výhodou to, že Francie se definitivně vzpamatovala z porážky, kterou ji uštědřil Prusko a jeho spojenci v roce 1871. Země prosperovala a armáda se těšila vynikající pověsti. Francie i Rusko spojovala nejen snaha vymanit se z izolace, ale obě země znepokojovalo i posilování Německa a Británie. První krok učinila Paříž. 30. května 1890 nechala uvěznit skupinu Rusů, kteří v Rusku byli stíháni jako revolucionáři.¹² To na straně Petrohradu vyvolalo pozitivní odezvu a na již zmíněnou událost v Narvě v srpnu byl pozván i náčelník francouzského generálního štábu Raoul de Boisdefre. Akce však reálný politický dopad zatím neměla. Teprve nešťastná návštěva matky Viléma II. císařovny Viktorie koncem února 1891 v Paříži posunula jednání mezi Francií a Ruskem o krok dál.¹³ 26. března obdržel prezident Marie Carnot ruský Řád sv. Ondřeje a byla naplánována zdvořilostní návštěva francouzské eskadry v Rusku. Mezitím došlo k dalším neúspěšným jednáním Francouzů s Itálií. Ani nový předseda

---

¹¹ LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 13

¹² Tamtéž s. 10

¹³ LANGER, W., *The Franco-Russian Alliance 1890-1894*. London, 1929. s. 141-143

vlády Antonio di Rudini nehodlal riskovat nelibost Britů a odmítl sabotovat Trojspolek. Naopak 6. května byla prodloužena platnost Trojspolku.

V létě 1891 dospěly vztahy mezi Británií a Trojspolkem patrně svého vrcholu. Jednání o těsnějším připojení Británie k ústředním mocnostem však doplatilo na přehnaných návrzích italského ministerského předsedy. Rudini uvažoval o vytvoření Čtyřspolku namířeného proti Francii. Salisbury však přímou alianci odmítl. Jednání rovněž neprospělo, že informace o něm unikly na veřejnost. 9. července 1891 musel sir James Fergusson, podsekretář ve Foreign Office, vysvětlovat v Dolní sněmovně, že se Británie nenachází v žádném spojení s Trojspolkem.¹⁴ Ve stejné době proběhla návštěvy britské eskadry v Fiume (Rjece) a Benátkách, kde ji osobně přivítali František Josef I. i italský král Umberto I. V létě navštívil Vilém II. Británii, kde během svého proslovu v Guildhallu 10. července řekl: *„Vždycky jsem se v této krásné zemi cítil jako doma, coby vnuk královny, jejíž jméno bude vždy vzpomínáno pro její vznešený charakter a její moudrost, jejíž rady a vláda byly pro Anglii trvalým požehnáním. Kromě toho v anglických i německých žilách koluje stejná krev. Po vzoru svého dědečka a oplakávaného otce budu vždy, pokud to bude v mých silách, zachovávat historické přátelství mezi našimi dvěma národy, které (...) často stály bok po boku při obraně svobody a spravedlnosti.“*¹⁵ Ve stejné době probíhaly i rozhovory mezi Marschallem von Bieberstein a Salisburyem.¹⁶

Ačkoliv k žádné dohodě nakonec nedošlo, v Paříži i Petrohradě, kde podrobnosti neznali, viděli situaci daleko vážněji, než jaká ve skutečnosti byla. Alexandr III. se obával, že bez Francie bude Rusko nuceno čelit Čtyřspolku a obráceně, Francie zase brala vážně jednání o celní dohodě mezi Petrohradem a Berlínem. V atmosféře po Vilémově návštěvě Londýna a obnovení Trojspolku pak došlo 17. července k jednání mezi Giersem a Paulem Lefebvrem de

---

¹⁴ LANGER, *The Franco-Russian Alliance*. s. 166-167

¹⁵ ELKIND, L., *The German emperor's speeches*. London, 1904. s. 100

¹⁶ Viz memorandum od Bierbestaina ze 6. července 1891. DUGDALE, E., *German diplomatic documents 1871-1914*, vol. 2. London, 1929. s. 132-133 (dále jen GDD)

Laboulayem, francouzským velvyslancem v Petrohradu, kde se Giers dotkl tématu možného spojení mezi Francií a Ruskem.¹⁷ 24. července pak dorazila do Kronštadu francouzská eskadra, což se stalo demonstrací rusko-francouzské sounáležitosti. Přestože francouzská strana přišla s návrhem dohody, pro Rusy byla zatím příliš zavazující. Teprve v srpnu došlo ke shodě, přestože šlo o kompromisní řešení. Srpnová dohoda neměla formu smlouvy, ale šlo jen o výměnu vzájemných ujištění ve formě dopisů, že oba státy začnou mobilizovat, pokud mobilizaci zahájí některý ze států Trojspolku.¹⁸

Během událostí v Kronštadu došlo i k dočasnému urovnání sporů mezi Francií a Británií. Salisbury sice věnoval pozornost spíše Trojspolku, ale současně si uvědomoval, že vztahy mezi oběma zeměmi je potřeba zlepšit. Už začátkem července navštívil Londýn Georges Clemenceau, francouzský poslanec, s návrhem na vojenskou alianci v případě napadení Německem. Výměnou za to byl ochoten akceptovat i britskou pozici v Egyptě. Salisbury nabídku nebral příliš vážně. Rozhodl se však projevit dobrou vůli v jiném směru, a přijal návrh francouzské vlády ohledně návštěvy vracející se eskadry z Kronštadu v Portsmouthu.¹⁹ Zde ji přivítala sama královna Viktorie. Salisbury 22. srpna své záměry sdělil královně: „*I když v současnosti naše evropské zájmy leží na straně Trojspolku, je nanejvýš důležité přesvědčit Francouze, že vůči nim nechováme nepřátelství.*“²⁰ Další manifestací dobrých vztahů byly pocty, které francouzská vláda prokázala na pohřbu britského velvyslance v Paříži Edwarda Lyttona²¹, v listopadu téhož roku.

Období po kronštadtské návštěvě bylo v duchu ochlazení rusko-francouzských jednání. Británie, která se obávala zesílení tlaku obou zemí v otázce Egypta, mohla díky výměně zdvořilostí s Francií slavit úspěch. Vážnější

---

¹⁷ LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 21

¹⁸ Tamtéž s. 23

¹⁹ Tamtéž s. 24–25

²⁰ CECIL, G., *Life of Robert, marquis of Salisbury*. London, 1932, vol. 4. s. 395

²¹ Edward Bulwer-Lytton, první hrabě Lytton

se jevila hrozba ruského vpádu do Istanbulu nebo přinejmenším vynucení přístupu do černomořských úžin. Salisbury na to reagoval vyložením britských jednotek na ostrově Lesbos 13. září.²² Sultán Abdulhamid II. následně raději popřel, že by jeho jednání s Petrohradem šlo nad rámec smluv z berlínského kongresu. 21. listopadu se Giers sešel s Ribotem a Freycinetem. Ruský ministr zahraničí poukazoval na to, že Trojspolek do války v současné době nepůjde a sám o ruské pomoci uvažoval spíše jen jako o morální podpoře. Francouzská strana, která naopak považovala už srpnovou dohodu za nedostatečnou byla z výsledku jednání zklamaná. Při své zpáteční cestě do Ruska Giers v Berlíně ubezpečil tamní představitele o tom, že význam nedávné kronštdtské návštěvy, stejně jako srpové dohody mezi Ruskem a Francií, je minimální.²³

Počátkem roku 1892 francouzská vláda došla k názoru, že iniciativa musí přijít z její strany. Ruský ministr zahraničí byl očividně přesvědčen, že srpnová dohoda s Francií je dostačující protiváhou obnovenému Trojspolku, a ruský car, přestože na konci roku 1891 zřetelně deklaroval svou averzi vůči císaři Vilémovi II., neprojevil v tomto ohledu o nic větší ochotu k pevnějšímu svazku.²⁴ Freycinet a Ribot pověřili francouzského náčelníka generálního štábu Maria de Miribela, aby vypracoval návrh spojenecké smlouvy s Ruskem. Miribel vycházel z představy, že hlavním nepřítelem by mělo být Německo. To ovšem bylo kamenem úrazu, protože když počátkem března doputoval tento návrh na ruské ministerstvo zahraničí, bylo pro Gierse jen obtížně představitelné, že by s ním měla carská diplomacie souhlasit. Panovala vážná obava, že by taková dohoda dávala Paříži dostatečný pocit bezpečí, díky kterému by se nezdráhala sama vyprovokovat válku kvůli Alsasku a Lotrínsku. V tomto se ministerstvo rozcházelo s carem, který válku nepovažoval za neproveditelnou.²⁵ Jelikož mezitím došlo ve Francii k pádu Freycinetovy vlády, nebudila tamní politická

---

²² LANGER, *The Franco-Russian Alliance*. s. 204

²³ LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 27

²⁴ Tamtéž s. 31

²⁵ LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 32

situace v Giersovi velkou důvěrou. Ostatně, když se snažil vyvrátit Alexandrovi III. jeho názor, argumentoval právě nestálostí francouzské politické scény.

Léto roku 1892 sebou přineslo několik změn. Nejprve došlo v červnu při neplánované návštěvě města Nancy v Lotrinsku velkoknížetem Konstantinem během studentských oslav k mohutné proruské manifestaci. Ironií bylo, že ani francouzská, ani ruská vláda ji neschvalovala.²⁶ Protože Petrohrad znovu zachovával odstup, Ribot se znovu rozhodl převzít iniciativu. Nahrávala mu i skutečnost, že v téže době došlo v Británii 12. srpna po volbách do Parlamentu k pádu Salisburyho vlády a nástupu Liberálů Williama Gladstonea. Dalo se tudíž očekávat, že Británie už nebude tak aktivní v podpoře Trojspolku, jako dříve.²⁷

Ribot nejprve nechal zveřejnit článek v novinách *Figaro*, ve kterém byla kritizována nerozhodnost ruské politiky, a počátkem srpna poslal do Petrohradu generála Boisdeffrea, aby znovu předložil návrh dohody ruským představitelům. Těmi byli ministr války Pjotr Vannovskij a náčelník generálního štábu Nikolaj Obručev, kteří se k francouzskému návrhu stavěli spíše negativně.²⁸ Ruská strana se jednoduše řečeno nechtěla nechat vtáhnout do konfliktu, aniž by v tom neměla svobodu volby. Francouzský požadavek na okamžitou mobilizaci v obou zemích současně podle Obručeva nedával žádný prostor diplomatickému řešení krizové situace. Znovu rovněž vyvstaly pochybnosti o stabilitě francouzského politického rozhodování. Nakonec Boisdeffre s Obručevem vypracovali kompromisní návrh smlouvy, který více akcentoval případný rakousko-ruský konflikt. Francouzi chápali, že alianční systém by stejně vedl k zapojení i ostatních členů Trojspolku.²⁹ Největším oponentem dohody byl nadále Giers. Jeho námitky směřovaly na politický rozměr navrhované smlouvy. Obručev nakonec musel na carův pokyn navštívit Gierse a přesvědčit ho. Následně 17. srpna byla dohoda podepsána.

---

²⁶ LANGER, William. *The Franco-Russian Alliance*. s. 244–249

²⁷ Tamtéž s. 252

²⁸ Tamtéž s. 255–259

²⁹ Pro porovnání oba návrhy smlouvy: viz LANGER, William. *The Franco-Russian Alliance*. s. 260

5.3 Situace po roce 1892

Panamská aféra, která vypukla na podzim téhož roku, vztahy obou zemí dočasně ochladila. Pro odpůrce rusko–francouzské aliance to byl další důkaz nespolehlivosti francouzské politiky. Příliš tomu nepomohlo ani obvinění carského velvyslance v Paříži Arthura Pavloviče von Morenheim z úplatkářství.³⁰ Odpor Alexandra III. k republikanismu znovu vyplynul na povrch. Neshody mezi Ruskem a Francií ještě prohloubily i neúspěchy společné zahraniční politiky. Po nástupu nového chedíva Abbáse II. počátkem roku 1892 vkládali Francouzi do nového egyptského vládce naděje na změnu v dosavadním britsko-egyptském vztahu. Chedív vskutku začal s nezávislou politikou a v polovině ledna 1893 jmenoval bez předchozí konzultace s britskými poradci nového předsedu vlády Husajna Pašu.³¹ Zde však chedív narazil na rozhodný odpor Cromera, který získal podporu nového britského ministra zahraničí Archibalda Primrose, pátého hraběte Roseberyho. Francouzská vláda totiž udělala tu chybu, že se rozhodla Roseberyho ignorovat a už na podzim se přímo dotázala Gladstonea, zda dodrží předvolební slib a přehodnotí britskou přítomnost v Egyptě. Rosebery se následně zatvrdil proti jakémukoliv ustupování Francii.³² Cromer tedy s Roseberyho podporou jen dva dny po jmenování Husajna Paši předal chedívovi ultimátum, ve kterém požadoval jeho propuštění. Abbás II. se tomu podřídil. Cromer, opět s Roseberyho podporou, také prosadil posílení britské vojenské přítomnosti v Egyptě.³³ Francouzská vláda proti těmto krokům sice protestovala, ale nedostalo se jí podpory ani ze strany Abdulhamida II., ani ze strany Ruska, které se jen spokojilo s ujištěním Roseberyho, že se britská politika v Egyptě nemění.³⁴

---

³⁰ KŘIVSKÝ, P., SKŘIVAN, A., *Století odchází: světla a stíny „belle époque“*, Praha, 2004. s. 222

³¹ LANGER, *The Franco-Russian Alliance*. s. 252

³² Tamtéž s. 271

³³ Tamtéž s. 272

³⁴ LANGER, *The Franco-Russian Alliance*. s. 274

Slabá podpora Ruska nebyla daná jen nedůvěrou ve Francii kvůli probíhající panamské aféře, ale také kvůli tomu, že pozornost Petrohradu momentálně směřovala jiným směrem. Na přelomu let 1891–1892 se v důsledku pronikání Rusů do pohraničí britských držav v Indii výrazně zhoršily vztahy mezi oběma zeměmi. Existovalo nebezpečí, že by se Rusům mohlo podařit přesvědčit afghánského emíra Abdurrahmána, aby se přidal na jejich stranu.³⁵ Ani na přelomu let 1892–1893 se krize ve Střední Asii ještě zcela neutišila.

Rusové se v této době pokusili znovu navázat přátelské vztahy s Německem a Rakousko–Uherskem. Nástup Gladstoneovy vlády, která měla méně pochopení pro Trospolek, umožnil redefinovat vztahy v Evropě. Rosebery sám sice byl zastáncem politické linie svého předchůdce, ovšem Gladstone byl spíše přívržencem dohody s Ruskem a Francií. Pro Němce tedy přestala mít Británie cenu vhodného spojence a nastal nový obrat směrem k Rusku. Odklon od Londýna se projevil v silové politice pro prosazení stavby železnice v Anatolii.³⁶ Němci využili toho, že v té době potřebovala souhlas velmocí pro navýšení počtu egyptské armády, a svůj hlas podmiňovali souhlasem Britů ve věci železnice. Zároveň došlo i k odklonu Berlína od podpory Rakouska–Uherska a Británie v otázce Bulharska. Car Alexandr na oplátku vyslal careviče Mikuláše na návštěvu do Německa. Tam dorazil koncem ledna. Císař se mu snažil vlichotit a poukazoval na tradiční vazby Německa s Ruskem. Snahy o porozumění mezi oběma zeměmi ovšem záhy v březnu narazily na selhání v jednáních o obchodní smlouvě.³⁷ Výsledkem byla celní válka, ke které se přidal i pocit ruského ohrožení kvůli novému brannému zákonu v Německu.

Přestože se vztahy mezi Ruskem a Německem znovu přiostrály, během jara 1893 nedošlo k opětovnému sblížení s Francií, která ze sebe dosud nesetřásla panamský stín. Zatímco se nová vláda Charlese Dupuyho snažila příliš

---

³⁵ LANGER. *The Diplomacy of Imperialism*. s. 38

³⁶ Série telegramů mezi Londýnem, Káhirou, Istanbulem a Berlínem z ledna a února 1893. GDD vol. 2. s. 180–189

³⁷ LANGER. *The Diplomacy of Imperialism*. s. 41–42

nezasahovat na kontinentu, v případě Asie se rozhodla pro aktivnější protibritský postoj. Za této situace se ukázala krize v Siamu mezi Francií a Británií pro pařížské politiky jako východisko. Siam chápal Londýn, jako nárazníkový stát mezi jeho Barmou a Francouzskou Indočínou. V létě 1893 však francouzské snahy o jeho anexi přivedly obě velmoci na pokraj války. 13. července připluly francouzské dělové čluny až k hlavnímu městu Siamu Bangkoku a předaly jeho vládě ultimátum. Když Siamci odmítli, tak Francie zahájila blokádu. 29. července Bangkok ultimátum přijal a předal Francii levý břeh Mekongu, ale následujícího dne došlo k incidentu mezi britskými a francouzskými jednotkami, po němž byli Britové vykázáni za linii blokády.³⁸ Rosebery se v této chvíli rozhodl zjistit stanovisko německého císaře, který byl zrovna na návštěvě v Cowesu. Vilém projevil účast, ale než stačil s Roseberem projednat podrobnosti společného vystoupení proti Francii krize v Siamu z větší části pominula.³⁹ Ještě 30. července totiž dorazila do Londýna zpráva, že Francouzi britské lodě nakonec vpustili. Současně také souhlasili se zachování Siamu, jako nárazníkovém území.⁴⁰ V Londýně předpokládali, že záležitost v Siamu se týkala širšího rusko-francouzského útoku na britskou Indii. Situace v Evropě však ukázala, že Británie nemůže počítat s podporou v asijských záležitostech. I Viléma II. jeho ministři rychle přesvědčili, že Německo by nemělo slibovat podporu bez spojenecké smlouvy. Jak ale dodal kancléř Caprivi k Hatzfeldtově zprávě z 31. července: „*Pro nás by nejpříjemnějším začátkem války bylo, kdyby první výstřel byl vypálen z britské lodi. Pak je prakticky jisté, že bude možné proměnit Trojspolek ve Čtyřspolek.*“⁴¹

Němci podmiňovali svoji podporu Británii přikloněním se k Trojspolku. Rosebery však zůstal věrný politice svého předchůdce a odmítl se vázat. Navíc k takovému kroku ani neměl dostatečnou podporu svých kolegů v kabinetu.

---

³⁸ LANGER s. 43

³⁹ Telegramy z 31. července od císaře i Hatzfeldta. GDD vol. 2. s. 239–242

⁴⁰ Telegram prvního sekretáře na londýnské ambasádě, hraběte Metternicha z 31. července. Tamtéž s. 242–244

⁴¹ GDD vol. 2. s. 242

Pevný postoj francouzské vlády ocenili Rusové a kladně odpověděli na pozvání do Toulonu. Tam ruské lodě dorazily 13. října.⁴² Toulon se stal demonstrací soudržnosti a varováním pro ostatní. Britové svoji situaci pochopili velmi rychle. Spojením ruského a francouzského loďstva ve Středomoří by se miska vah vychýlila v neprospěch Britů. Několik dní předtím, 17. září, podnikli Britové podobnou návštěvu italského Tarentu. S velkolepostí oslav, které vypukly v Toulonu a následně po celé Francii v říjnu se to však nedalo srovnat.

Přesto se Giers stále vyhýbal definitivnímu připojení k Francii. Jemu i carovi stačil signál, který návštěva Toulonu v Rusku i Francii vyvolala. Zároveň bylo nanejvýš důležité, že se oslavy spontánně neproměnily v nějakou protiněmeckou manifestaci.⁴³ Teprve po několika měsících, kdy se ukázalo, že hrozba připojení Británie k Trojspolku pominula, projevil Alexandr III. v prosinci ochotu k podepsání dohody.⁴⁴ 27. prosince Giers předal francouzskému velvyslanci Gustavu Lannesovi de Montebello návrh smlouvy, který vycházel z předešlé rusko-francouzské dohody z roku 1892. Francouzská vláda předala podobný návrh 4. prosince 1894 ruskému velvyslanci Arthuru Morenheimovi. Obě strany následně ratifikovaly smlouvu. Vznikla Dvojdohoda.

Prvním, koho se nová smlouva dotkla, byla Británie. Rusko-francouzská dohoda sice byla namířená proti případné agresi Trojspolku jako celku nebo jeho jednotlivých členů, ale Rusko si přálo prozatím zachovávat s ním dobré vztahy. V čem ale obě země byly zajedno, byl postoj vůči Británii. Jak podotkl britský velvyslanec v Paříži Dufferin: „*V každém případě se domnívám, že pokud by byla nevyhnutelná, válka s Anglií bude (ve Francii) nejen populární, ale byla by i považována za méně nebezpečnou, než střetnutí s Německem.*“⁴⁵ V souvislosti s možnou hrozbou ze strany spojené rusko-francouzské flotily ve Středomoří se

---

⁴² LANGER, *The Franco-Russian Alliance*. s. 348

⁴³ Tamtéž s. 351–352

⁴⁴ Tamtéž s. 353

⁴⁵ Depeše Dufferina Roseberyemu ze 3. listopadu 1893. GOOCH, G., TEMPERLEY, H., *British documents on the origins of the war 1898-1914*, Vol. 2, London, 1927. s. 285–288 (dále jen BD)

objevily požadavky na posílení britského námořnictva. V roce 1893 tomu Gladstone ještě odolával s tím, že současná kapacita loďstva plně dostačuje pro všechny úkoly, které mu mohou být svěřeny.⁴⁶ V bouřlivé debatě v Dolní sněmovně 19. prosince, která se rozpoutala kolem otázky síly středomořského loďstva, se Joseph Chamberlain ptal, zda by, v případě vypuknutí války, britské loďstvo dokázalo vůbec vyváznout. Poslanec sir Charles Dilke pak neváhal celou situaci nazvat „*národní katastrofou*“.⁴⁷ Nový rozpočet a námořní program byl prosazen až po odchodu Gladstonea v březnu 1894.

Rosebery, který vystřídal Gladstonea na postu premiéra musel řešit i vztahy s Trojspolkem. Itálie se dostala do tak tíživé ekonomické krize, že za situace, kdy se zdálo, že je Británie v defenzívě, se ozývaly hlasy, volající po vyřešení vztahů s Francií.⁴⁸ Hatzfeldt o problematickém postavení Itálie jednal s Roseberym už 5. prosince 1893. Rosebery se tehdy ovšem odmítl vázat na Trojspolek a byl přesvědčen, že britská námořní dominance postačí pro uklidnění Italů.⁴⁹ Sice přiznal, že v případě hypotetické války mezi Itálií a Francií by se byl přidal k Itálii, ale smlouvu s Trojspolkem vnímal jako omezení britského rozhodování. Chtěl sám určit, kdy a jak pomůže Trojspolku. Přesto nešlo brát rozpad Trojspolku na lehkou váhu. Bez něj by se rusko-francouzská aliance mohla plně soustředit na Británii. Podle Roseberyho stačilo podporovat čistě Rakousko–Uhersko nebo Itálii a tím vlastně podporovat Trojspolek jako celek. A tato podpora měla být především v bezpečnosti pobřeží. Za tímto účelem měly být posíleny britské základny na Maltě a v Gibraltaru.⁵⁰

Kromě nestability Trojspolku Němci argumentovali i slabostí Británie vůči Dvojdohodě, ke které se v marocké krizi připojilo i Španělsko, kterému měla Francie přislíbit i Gibraltar. V polovině ledna 1894 ovšem Španělsko své

---

⁴⁶ Hansard Commons Sitting of 7 November 1893

⁴⁷ Hansard Commons Sitting of 19 December 1893

⁴⁸ LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 50–51

⁴⁹ Telegram Hatzfeldta Caprivimu ze 6. prosince 1893. GDD vol. 2. s. 251–253

⁵⁰ MARTEL, G., *The Limits of Commitment: Rosebery and the Definition of the Anglo-German Understanding*, in *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 2, 1984. s. 394

nároky v Maroku stáhlo a krize skončila. Hatzfeldt, který doufal, že nátlak Francie přinutí Roseberyho hledat spojence v Trojspolku, nakonec musel být zklamán. Británie prosadila své zájmy i bez jeho pomoci. Důležité totiž bylo, že Rusko se v této krizi příliš neangažovalo. Nedávno sepsaná dohoda měla své limity.⁵¹

Patrně nejzávažnější důvod pro připojení Británie k Trojspolku nabídli Rakušané. Koncem ledna při rozhovoru s Roseberym rakouský velvyslanec hrabě František Deym poukázal na nejisté setrvání Rakouska–Uherska v Trojspolku, pokud se mu nedostane podpory v otázce černomořských úžin.⁵² V takovém případě by Vídeň mohla najít společnou řeč s Petrohradem. Rosebery sice odmítl jednat o eventualitách, ale zároveň souhlasil, že možná koalice Francie, Ruska a Rakouska by byla schopna Británii vyhnat ze Středomoří. Podle jeho mínění se nemohla Británie soustředit na zadržování Ruska v Černém moři a současně válčit s francouzským loďstvem. Rusko mohla porazit jen v případě, že Trojspolek neutralizuje hrozbu Francie. Jinou možností bylo opuštění od tradiční politiky zadržování černomořské flotily.

V únoru dorazil do Vídně při své cestě do Istanbulu sir Philip Currie, kde se měl ujmout funkce velvyslance.⁵³ Currie v rozhovoru s Kálnokym navrhl garanci bezpečnosti Istanbulu, nejen ze strany Rakouska a Británie, ale i Německa, čímž by bylo nevyhnutelně zapojeno do všech konfliktů v této oblasti. Kálnoky sice souhlasil, ale nebyl připraven k takovému kroku. Jak následně 26. února Rosebery Deymovi odpověděl na otázku, jak si představuje v případě války s Dvojdhodou spolupráci s Trojspolkem: *„Ano, nepřeji si spolupráci Trojspolku při obraně úžin proti Rusku, protože především potřebuji, aby se zabránilo v přeměně lokálního konfliktu v celoevropskou válku. Aby však bylo možné úspěšně vést boj jen s Ruskem, je nezbytně třeba, aby Trojspolek držel*

---

⁵¹ MARTEL s. 395

⁵² Tamtéž s. 396

⁵³ Tamtéž s. 402; LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 52–53

*Francii na uzdě. Nepochybuji, že když v pravou chvíli Trojspolek Francii přikáže zachovat neutralitu, tak Francie (do války) nezasáhne.*⁵⁴ Rosebery v podstatě Trojspolek potřeboval jen k tomu, aby zamezil Francii zasáhnout po boku Ruska. Přísliby britské podpory směřovaly především do Vídně, která, pokud by splnila svoji hrozbu nalezení shody s Petrohradem, by byla skutečnou hrozbou britské strategii ve Středomoří.

Berlín však Roseberyho ujišťování nepřesvědčilo. Británie sice měla nad Ruskem převahu na moři, ale případný konflikt by byl veden především v Evropě, kde by těžiště bojů nesly armády Trojspolku. Němečtí politici se rozhodli znovu pro stabilizaci vztahů s Petrohradem a 16. března byla ratifikována nová celní dohoda. Stejně tak i Vídeň s Římem vstoupily do přechodné fáze sbližování s Dvojdohodou.⁵⁵

---

⁵⁴ Depeše Deyma Kálnokymu z 27. února 1894. GDD vol. 2. s. 262–263

⁵⁵ Ke krizi došlo i ve střední Africe, kde se Německo rozhodlo nevyhovět Britům a prodejem Bifary na řece Kebbi umožnili Francouzům přístup k Nigeru. Poté, co se Rosebery dozvěděl, že k podpisu došlo již 4. února, tedy dříve, než rozhovory mezi Německem a Británií selhaly, tak se rozhodl urychlit jednání o smlouvě s Konžským svobodným státem. MARTEL s. 403; LANGER, *The Diplomacy of Imperialism*. s. 56–57

6 Východní otázka v letech 1894–1896

6.1 Arménská otázka

Arménská otázka se koncertu velmocí dostala na stůl už po rusko-turecké válce v letech 1877–1878 na kongres v Berlíně, dle kterých měl sultán více dbát na bezpečnost arménského obyvatelstva a provést reformy, které by křesťanské Armény ochránily před pronásledováním. Nejen, že se reformy nezavedly, ale navíc se vztahy mezi Vysokou Portou a Armény ještě více zhoršily. Arméni obviňovali i Evropany, že pro ně nedělají dost, a začali se organizovat v revolučních organizacích a snít o samostatné Arménii. Z hlediska sultána Abdulhamida II. to však byl neuskutečnitelný požadavek, neboť území, které si nárokovali by zahrnovalo celou severovýchodní část Malé Asie. V roce 1890 se různé revoluční buňky spojily v Arménskou revoluční federaci (*Armenian Revolutionary Federation/Dašnakcutjun*), v zahraničí pak za svobodnou Arménii agitoval například Anglo-Arménský výbor (*Anglo-Armenian Committee*).¹ Počátkem 90. let se turecko-arménský konflikt vyostřil. Místní muslimové, hlavně Kurdové, ve spolupráci s vládními silami začali napadat arménské vesnice.

U velmocí pronásledované obyvatelstvo příliš zastání nenalezlo. Salisbury v roce 1889 na naléhání, aby Británie v Turecku zasáhla ve prospěch Arménů, odvětil, že nemůže „připustit (i když, samozřejmě, bychom měli chtít, aby tyto závazky byly splněny, a za určitých okolností by mohly jít ještě dále), že skutečnost, na základě které jsme přijali takové sliby od Vysoké Porty, nás bude zavazovat dohlédnout, aby tyto sliby byly splněny, a v opačném případě z nás udělat viníky, pokud splněny nebudou. Taková doktrína by představovala

---

¹ LANGER, W. *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951. s. 155/158

*nesnesitelné břemeno pro tuto zemi. Bylo by pro nás nemožné přijmout od jakékoli velmoci ujištění o jakémkoliv zlepšení nebo o jakémkoliv reformě administrativy, protože bychom museli okamžitě a všemi prostředky vždy zajistit splnění těchto slibů.*² Ani Rusové, na jejichž území se rovněž nacházela početná arménská populace, neměli pro revolucionáře příliš pochopení. Jak se vyjádřil Giers: „*Rusko nemá žádný důvod přát si nové Bulharsko.*“³ Ostatní velmoci, jako Francie, pak buď nechtěly jít proti Rusku nebo měly aktuální zájmy jinde, jako Trojspolek.

Situace se vyhroutil na podzim 1894, když se kvůli výběru daní v provincii Sason vzbouřili místní Arméni, které následně nemilosrdně potlačila armáda. Při tom mělo zahynout asi 900 civilistů.⁴ Do konce roku došlo ještě k několika podobných masakrů. Na protest proti masakrům na Arménech se v Británii na mnoha místech pořádaly demonstrace. Také vláda žádala prošetření excesů a koncem listopadu schválila pozvat Rusko a Francii do společné vyšetřovací komise. Turci se tomu snažili zabránit jednak neustálým prodlužováním jednání a za druhé pozváním Spojených států do čela této komise. Ty však účast v komisi odmítly. Velvyslanec v Istanbulu, sir Phillip Currie, v prosinci 1894 předložil návrh reform, které měly situaci kolem Arménů zlepšit,⁵ avšak jednání ve vyšetřovací komisi složené ze zástupců Británie, Francie a Ruska pokračovala po celé jaro 1895. Teprve 11. května předložila sultánovi soupis nezbytných reform, bez nichž se situace neuklidní. Abdulhamid se ještě pokusil do celé záležitosti zatáhnout německého císaře Viléma II. s cílem tábor předkladatelů reformního programu pozdržet nebo úplně rozbít, ale když tato karta nevyšla, rozhodl se alespoň nepřijmout všechny návrhy. Currie hlásil ministru zahraničí lordu Kimberleymu, že sultán odmítl přijmout veškeré

---

² Hansard Lords Sitting of 28 June 1889

³ ZEIDNER, R., Britain and the Launching of the Armenian Question, in. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 7, No. 4, 1976. s. 481

⁴ DOUGLAS, R., Britain and the Armenian Question, 1894-7, in *The Historical Journal*, Vol. 19, No. 1, 1976. s. 116

⁵ OTTE, T., *Foreign office mind: The Making of British Foreign Policy 1865–1914*, Cambridge 2011. s. 212

garance, včetně návratu uprchlíků před masakry, odškodnění obětí i inspekci věznic. Počátkem června se navíc Rusko rozhodlo odmítnout společný zásah. Rosebery dokonce navrhl ruskou okupaci turecké Arménie výměnou za podporu britských zájmů v Egyptě.⁶

V červnu nastoupil do funkce opět Salisbury. Potýkal se se starým problémem otázky černomořských úžin. Tlak domácího veřejného mínění ho nutil zaujmout vůči sultánovi tvrdý postoj. Na druhou stranu však panovala obava z možného zhroucení Osmanské říše. Salisbury tento vývoj sice předpokládal a v zásadě se s koncem Turecka smířil, ale hrozilo zde nebezpečí, že by to mohlo vyvolat závody v parcelaci bývalých částí osmanského panství. Obzvláště lákavá mohla být oblast Levanty, odkud by například Francie mohla nejen spojit své síly s Ruskem, ale především ohrožovat britské postavení v Egyptě. Vzhledem k malé početní síle v armádě, zato však mohutné v námořnictvu, nabízela se alternativa vyslání britského loďstva, které mělo turecké vládce dostatečně vystrašit a přinutit k přijetí reformního programu. Otázka zněla, kde a jak tyto síly použít. V průběhu léta o tom Salisbury vedl debatu s Curriem. Navrhovaná cesta po Eufratu a Tigridu, díky které by britské jednotky mohly zasáhnout přímo v oblasti obývané Armény, byla zavržena jako neproveditelná. Stejně negativně dopadl i návrh na vyslání flotily do Rudého moře.

Britský premiér v rozhovoru s velvyslancem Hatzfeldtem 9. července dokonce nastínil, že v případě nutnosti přimět Rusko ke spolupráci bude ochoten přistoupit k ruskému záboru turecké Arménie.⁷ Velvyslanec však poněkud přeháněl, když Salisburyho slova bral jako hotovou věc. Jeho poplašné zprávy v Berlíně spolu s císařovým telegramem Krügerovi pak na konci roku 1895 výrazně ochladily vztahy obou velmocí. Salisbury dospěl ještě v srpnu k názoru, že ze strany Němců ani nikoho dalšího v Evropě se podpory ve věci Arménů

---

⁶ Hugo von Radolin, německý velvyslanec v Rusku, kancléři Chlodwigu zu Hohenlohe-Schillingsfürst 20. prosince 1894. viz DUGDALE, E., *German Diplomatic Documents 1871–1914*, Vol. 2, London 1929. s. 226-227 (dále jen GDD)

⁷ Hatzfeldt Hohenlohemu 10. července 1885. viz GDD Vol. 2. s. 327-328

nedočká.⁸ Císař Vilém II. se sice v rozhovoru s plukovníkem Leopoldem Swainem 29. srpna prohlásil, že „vztah lorda Salisburyho a hraběte Hatzfeldta je natolik dobrý, a oba k sobě pociťují vzájemný respekt, že by žádné velké potíže v porozumění být neměly“, ale zároveň přišel s vlastní iniciativou, při dělení Turecka, se kterým, jak pochopil s Hatzfeldtových depeší i z osobního rozhovoru se Salisburyem při návštěvě britských ostrovů v Cowes počátkem srpna, britský premiér již najisto počítal.⁹ Rusko se mělo například zmocnit Istanbulu i s černomořskými úžinami, zatímco Rakousko mělo získat kompenzace na Balkáně.

V srpnu vypuklo v Turecku nové kolo nepokojů. Tentokrát i v Istanbulu. Dokonce i Paul Cambon, francouzský velvyslanec v tureckém hlavním městě, tehdy považoval britský zásah za adekvátní.¹⁰ Masakry pokračovaly i na podzim. Situace se jevila nestabilní. Sekretář na ambasádě v Istanbulu, Michael Herbert, varoval, že v případě vypuknutí revoluce v Turecku, dojde jedině ke zhoršení situace, a navrhoval, že „jediné řešení, jak zastavit masakry“, je vyslání britských válečných lodí do černomořských úžin.¹¹ V téže době přišla iniciativa z Rakouska. Ministr zahraničí hrabě Agenor Goluchowski přišel v listopadu s plánem zapojit do akce proti sultánovi Trojspolek i flotily signatářů Středomořských dohod. Salisbury sice v zásadě souhlasil, ale Goluchowského plán ztroskotal na nezájmu Němců i odporu Rusů, pro které byla nepřijatelná představa cizích válečných lodí v černomořských úžinách. Rakouský ministr zahraničí následně v prosinci ztratil o arménskou otázku zájem. 17. prosince si Salisbury postěžoval Curriemu: „Nevěřím, že od Archangelsku po Cádiz je byt' jen jediná duše, které není jedno, jestli Arméni budou vyhlazeni nebo ne.“¹² Následné premiérovo odmítnutí zavázat se k vojenskému zásahu pokud Rusko

---

⁸ GRENVILLE, J., *Lord Salisbury and Foreign Policy: The Close of the Nineteenth Century* Lord Salisbury and Foreign Policy, London 1970. s. 38

⁹ Tamtéž s. 40-41/ 37-39

¹⁰ DOUGLAS s. 125

¹¹ OTTE s. 213

¹² GRENVILLE s. 50

napadne Turecko potopilo jednání o obnovení Středomořských dohod. Mezitím v zimě 1895 už apelovala i sama královna Viktorie na sultána i další monarchy, aby učinili přítrž pronásledování Arménů.

6.2 Salisburyho cirkulář

Na jaře 1896 pronásledování Arménů na čas ustalo, ale v srpnu vypukly masakry znovu. Currie řádění v ulicích Istanbulu neváhal přirovnat k Bartolomějské noci.¹³ 24. září měl v Liverpoolu projev i Gladstone, ve kterém požadoval britský zásah v Turecku. I když by se musela Británie stáhnout kvůli nevoli ostatních velmocí, tvrdil Gladstone, nemusela by se cítit ponížene. I postoj Ruska se začal obracet. Hlava opozice vůči britským návrhům v Rusku, ministr zahraničí kníže Alexej Lobanov, totiž neočekávaně 30. srpna zemřel, a nový car Mikuláš II. se stavěl k myšlence společného zásahu evropských velmocí příznivě. Nejpozději do začátku října však změnil názor a poukazem na možnost ještě zhoršení situace odmítl v Turecku intervenovat. Británie bylo opět sama. Salisbury se pokusil ještě naposledy přesvědčit ostatní velmoci o nutnosti akce a obeslal je cirkulářem, ve kterém se snažil oživit myšlenku Koncertu velmocí ve Východní otázce.¹⁴ „*Je společným cílem evropských velmocí, aby Osmanská říše přežila, protože neexistuje žádná vhodná varianta, která by nemohla následně vést k celoevropské válce. Tato převládající úvaha vede evropské velmoci k tomu, aby zabránily Osmanské říši v rozpadu ve víře, že zlořády, které osmanská vláda praktikuje, mohou být odstraněny nebo zmírněny vládním reformním úsilím.*“¹⁵ Salisbury následně navrhl svolání kongresu diplomatů všech šesti velmocí do Istanbulu, který by vypracoval plán reformem. Ještě předtím se však všechny velmoci měly jednomyslně dohodnout na tom, že tento plán Turecko skutečně donutí splnit. Návrh se setkal s poměrně kladným přijetím. Největší obavy měl

---

¹³ DOUGLAS s. 127

¹⁴ LANGER s. 333-334

¹⁵ Tamtéž

Salisbury s přijetím plánu v Rusku. Zde se svářely dva koncepty. První představoval expanzi v Černém moři, který podpořil i ruský velvyslanec v Istanbulu, Alexandr Nělidov se svým návrhem, jak se zmocnit úžin.¹⁶ Druhý koncept představoval expanzi směrem na Dálný východ, který reprezentoval ministr financí hrabě Sergej Witte. Přestože Witte argumentoval, že takový návrh může vést k válce, nakonec převážila černomořská varianta.¹⁷ Ruský plán nepočítal se zachováním integrity Turecka, přesto se Petrohrad připojil k Salisburyho návrhu. Witte nakonec dokázal cara přesvědčit, aby od Nelidova plánu ustoupil. Ruská účast na konferenci už ale nebyla odvolána.

Konference probíhala od konce prosince 1896 až do začátku února následujícího roku. Salisbury nebyl přesvědčen, že konference bude úspěšná, a pomalu se začal smířovat s myšlenkou, že proti sultánovi nebude podniknuta žádná akce. „*Sultánovi nebude vadit, kolika řetězy ho spoutáte, když mu od nich necháte klíč. Lží, obstrukcemi, jednáním o podružnostech a vychytralým využitím stálých rozporů mezi velmocemi ví, že dokud nebude jeho autorita zpochybněna, bude vždy schopen slibovat nové a nové reformy.*“¹⁸ Všech šest velvyslanců se však překvapivě rychle shodlo na potřebných reformách. Než však velmoci mohly přimět sultána k provedení navrhovaných reforem vypukla válka mezi Tureckem a Řeckem, která pozornost velmocí odvedla jinam.¹⁹ Masakry na Arménech mezitím utichly na konci roku 1896.

---

¹⁶ LANGER s. 336-338

¹⁷ Tamtéž s. 338-340

¹⁸ DOUGLAS s. 132

¹⁹ GRENVILLE s. 89

7 Británie a Čína od roku 1840 do Boxerského povstání

7.1 Británie a čínsko-japonská válka

Na sklonku 19. století čelila Británie mnoha problémům po celém světě. Během tohoto období začaly pochybnosti ohledně výhod politiky izolace postupně narůstat. Zatímco po Fašodě mohli zastánci principu „Skvělé izolace“ ještě slavit triumf, situace na druhé straně planety dospěla do takového bodu, že se nakonec stala pověstným jazykem na vahách, který rozhodl o neudržitelnosti takové politiky.

Po poměrně dlouhou dobu měla Británie v expanzi na čínský trh primát mezi velmocemi. Říše středu ještě na sklonku 18. století zachovávala s Evropany jen minimální kontakt. Obrovský čínský trh zůstával pro západní obchodníky nedostupný. K proniknutí do tohoto téměř 400 milionového trhu nejdříve posloužil ilegální dovoz opia a později první opiová válka (1839–1842). Británie získala přístup do pěti čínských přístavů a získala základnu v Hongkongu. Tím byl vytvořen precedens a na čínský trh začaly pronikat i další velmoci.¹ Následovaly další dvě opiové války (1856–1858 a 1859–1860), ve kterých už s Británií spolupracovala i Francie, která s Čínou vedla válku i letech 1884–1885. Všechny tyto konflikty měly za následek další výhody pro zahraniční obchodníky a další pokoření země, která ještě před nedávnem žila v iluzi o své nadřazenosti. Potíží Pekingů využilo i Rusko, které si na něm vymohlo odstoupení Vnějšího Mandžuska. To vše samozřejmě mělo negativní dopad i na domácí půdě. Výsledkem bylo Povstání tchaj-pchingů (1850–1864).

Británie měla zpočátku před ostatními předstih a dokázala kontrolovat přes 70 % čínského obchodu v Hongkongu a Šanghaji, celý čínských trh v deltě

---

¹ SKŘIVAN, A., sr., SKŘIVAN, A., jr., Problems of British Policy in China at the End of the the 19th Century, in *Prague Papers on the History of International Relations*, č. 2, 2014 s. 74

řeky Jang-c'-ťiang a 50 % veškerého trhu na pobřeží.² Tento stav vydržel zhruba do počátku 90. let. Už v 80. letech se zájem ostatních velmocí začal více ubírat směrem k Číně. Jejich obchodníkům se dařilo získávat výrazně větší podporu z metropole, zatímco britští obchodníci pronikaly na čínský trh samostatně. Díky tomu se rozdíly začaly rychle smazávat. Přesto byl britský náskok tak obrovský, že ještě v roce 1894 Británie kontrolovala 65 % celého čínského trhu.³ Británie měla rovněž ohromnou převahu v obchodním loďstvu. V 80. letech se začala objevovat představa, že je Čínská říše v podobném postavení jako Osmanská – „Nemocný muž“, a spolu s tím i předpovědi o jejím nevyhnutelném rozpadu. Budoucí porcování Číny ostatně potvrzovaly už zábory Vnějšího Mandžuska v 60. letech a ztráta vlivu nad Indočínou po míru v Tiencinu v roce 1885. Rozhodnutí Petrohradu v roce 1891 propojit evropskou část Ruska s jeho dálněvýchodním územím Transsibiřskou magistrálou zneklidnilo Londýn, neboť by tím Rusové získali snadný přístup, a s tím i vliv, v oblasti severní Číny.

Zatímco Čína ukazovala známky stagnace, jiný asijský stát prožíval ve stejné době překotnou modernizaci. Japonsko se těšilo ještě počátkem 50. let obdobné izolaci, jako Čína o půl století dřív. Jediným přístavem, ve kterém mohli Evropané (respektive Nizozemci) obchodovat, bylo Nagasaki. Podobně nevybíravým způsobem, jako Britové po první opiové válce, si Američané v roce 1854 vynutili otevření Japonska světu. V 60. letech nespokojenost s politikou šógunátu Tokugawa přerostla v otevřenou občanskou válku Bošin (1868–1869) mezi šógunátem a přívrženci císaře. Válku císařská strana vyhrála a zahájila období Meidži. Japonci se na příkladu Číny poučili a přikročili k zavedení reforem, které měli zabezpečit japonskou svrchovanost. Úspěchem bylo, že se průmysl stal oblastí, kde nezáleželo na původu. To vedlo k jeho všeobecné podpoře.⁴ Další výhodou oproti Číně byla silná ústřední vláda v čele s císařem,

---

² SKŘIVAN, Problems of British Policy. s. 76

³ LANGER, W. *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951. s. 167

⁴ GIFFARD, S., *Japan Amongst the Powers 1890-1990*. London, 1994. s. 5

který svým ministrům dával legitimitu.⁵ To umožnilo mnohem důsledněji zavádět reformy v politice, administrativě i vojenství. Přesto bylo Japonsko až do čínsko–japonské války (1894–1895) považováno z těchto dvou zemí za tu slabší.

Důvodem k válce byl spor o vliv v Koreji. Korejské království leželo tradičně v čínské sféře vlivu, ale již v roce 1876 přinutilo Japonsko Soul k podpisu obchodní smlouvy.⁶ Japonský vliv se od toho okamžiku začal po celém poloostrově rychle šířit. V předvečer války už Japonci ovládali 90 % korejského zahraničního obchodu.⁷ Zdá se, že jedním z důvodů pro japonský zásah v Koreji byla vedle čínské hrozby i ruská strana. Petrohrad na Dálném východě potřeboval nezamrzající přístav a Korea se jevila jako vhodný kandidát. První jednání zprostředkovaná Paulem von Möllendorffem o pronájmu takového místa probíhala už v polovině osmdesátých let. Pro odpor Japonska i ostatních evropských velmocí byl Möllendorff sice odvolán, ale stavba Transsibiřské magistrály do budoucna pro japonské zájmy na poloostrově nevěstila nic dobrého. Japonský generální štáb už v této době začal kalkulovat s možnou válkou s Ruskem.⁸

Na jaře 1894 došlo v Koreji k rozsáhlému povstání. Soulu, který se marně snažil povstalce potlačit, nezbylo nic jiného, než požádat Čínu o pomoc. Peking souhlasil, ale celá záležitost se stala nepříjemnou pro Tokio. Oficiálním důvodem mělo být neinformování Japonska Čínou o tomto kroku. Z toho důvodu vyslali Japonci do Koreji vlastní jednotky. Obě armády se v červnu setkaly u Soulu, kde však zjistily, že korejské vládě se mezitím podařilo s povstalcem vyjednat příměří, zahraniční pomoc nebyla potřeba.⁹ Že šlo jen o záminku, Soul i Peking zjistili poté, co Tokio odmítlo své oddíly z Koreji stáhnout. Celá záležitost se začala podobat sudu se střelným prachem. Za těchto okolností se

---

⁵ GIFFARD s. 10

⁶ SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Velká Británie a "hra o Koreu": k vývoji na Dálném východě před první čínsko-japonskou válkou, in *Historický obzor*, roč. 25, č. 9/10, 2014. s. 207

⁷ LANGER s. 170

⁸ SKŘIVAN, Velká Británie a "hra o Koreu". s. 209

⁹ Tamtéž s. 211

evropské velmoci a USA snažily apelovat na Japonsko i Čínu, aby se vyhnuly nepřátelství. Tento pokus z konce června však k ničemu nevedl. Britové, kteří v této době předpokládali spíše vítězství Číny, se obávali, že by porážka Japonska mohla oslabit jejich pozici na Dálném východě. Mocenské vakuum mohlo rychle nahradit Rusko. Odmítali však použití jiných, než diplomatických prostředků. Přitom je pravděpodobné, že by vyslání britské flotily ke Korejskému poloostrovu mohlo především Tokio od svých plánů odradit.¹⁰

Ani Rusko nejevilo ochotu intervenovat, neboť Transsibiřská magistrála ještě nebyla dokončena. Británie se dostala se svým záměrem zamezit válce do izolace. Podsekretář na Zahraničním úřadě v Berlíně von Rotenhahn vysvětlil německý nezáměr takto: „*Vzhledem ke skutečnosti, že v otázce Koreje je v první řadě zainteresována především Anglie s Ruskem, a tato otázka by mohla vést ke kolizi obou velmocí, tak jsme odpověděli, že zásah není naší záležitostí.*“¹¹ Za této situace už nestálo Japonsku nic v cestě. 22. července předložilo Číně ultimátum, požadující stažení jejich jednotek z Koreji, ale ještě před jeho vypršením následující den obsadili královský palác v Soulu. Král se stal jejich rukojmím a dosazený regent obratem požádal Tokio o pomoc. Poslední týden v červenci sice oficiálně ještě nebyl vyhlášen válečný stav, přesto již došlo ke střetům. Teprve až 1. srpna přistoupilo Japonsko k vyhlášení války.

Krátce před válkou se britské sympatie začaly přiklánět na stranu Tokia. Svědčí o tom i podepsání Smlouvy o obchodu a plavbě 16. července. Přestože se brzy začaly připojovat i další velmoci, což byl důležitý krok pro uznání Japonska, jako rovného partnera pro Evropu, kurz zvláštních vztahů mezi oběma ostrovními státy byl nastaven.¹² Londýnu se sázka na Tokio vyplatila. V průběhu války se jasně ukázala japonská superiorita na čínskými vojenskými silami. Do konce září Japonci vytlačili Číňany z Korejského poloostrova. Peking si jen

---

¹⁰ SKŘIVAN, Velká Británie a "hra o Koreu". s. 212

¹¹ LEPSIUS, J., BARTHOLDY, A., THIMME, F., *Die Große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914*, vol. 9, 1924. s. 241-242 (dále jen GP)

¹² GIFFARD s. 15

pozvolna začal uvědomovat, že stojí před vážnou hrozbou. Aroganci císařského dvora dokazoval fakt, že ještě v září se více soustředil na přípravy na oslavu narozenin císařovny-vdovy C'ch-si, než na válku.¹³ Rychlý postup Japonců navíc podle mnoha hlasů mohl způsobit ruský zásah v Číně. Ať už ve prospěch Tokia či ne, pro Londýn by byl takový krok nepřijatelný. Británie se za těchto okolností pokusila zabránit další eskalaci konfliktu a v říjnu požádala ostatní velmoci o podporu. Ani tentokrát se však nesetkala s úspěchem.¹⁴ Japonský postup nadále pokračoval. 21. listopadu padl přístav Port Arthur. Čínská armáda začala projevovat znaky všeobecného rozkladu a Tokio si pohrávalo s myšlenkou na obsazení Peking.

To vyvolalo třenice uvnitř japonské vlády mezi armádou a diplomaty, kteří se obávali, že obsazení Peking by způsobilo zásah velmocí. Nakonec se prosadil méně ambiciózní plán, ovládnutí moře. V polovině února 1895 padla důležitá námořní základna Wej-chaj-wej. Po nástupu nového ruského ministra zahraničí Lobanova v březnu došlo ke shodě s Brity, že je třeba válku rychle ukončit. Koncem března došlo k jednání o příměří v korejském přístavu Šimonoseki. Na hlavního čínského vyjednavče Li Chung-čchanga bylo v jeho průběhu spáchán atentát. Li nicméně přežil a tento čin se stal důležitým impulzem, který přinutil obě strany konečně zasednout k jednacímu stolu. Japonsko požadovalo neutralitu Koreje, zisk Liao-tungského poloostrova a Formosy¹⁵, velké válečné reparace a řadu obchodních výhod. Takové podmínky byly nepřijatelné nejen pro Číňany, ale i pro Rusy, kteří odmítli připustit, že by Japonsko mohlo kontrolovat Port Arthur a kdykoliv tak přímo ohrožovat Peking. Za těchto okolností Petrohrad hledal podporu u ostatních velmocí pro společný zásah proti Tokiu.

---

¹³ SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Soumrak říše Čchingů: čínsko-japonská válka, 1894-1895, in *Historický obzor*, roč. 25, č. 11/12, 2014, s. 245

¹⁴ Tamtéž s. 247

¹⁵ Dnešní Taiwan.

V Londýně už ale zvítězil názor, že Japonsko nijak nenarušuje britské zájmy, které se nacházely především v povodí Jang-c' a navíc zde vnímali Tokio, jako potenciálního spojence proti Rusku. Naopak Berlín deklaroval ochotu spolupracovat s Petrohradem. Hatzfeldt referoval 4. dubna do Berlína: „*Ministr (Kimberley – O. M.) mi osobně sdělil, že je toho názoru, že podstoupení Port Arthuru bude znamenat japonský protektorát nad Čínou,*“¹⁶ Podobně argumentoval 9. dubna německý státní sekretář Marschall v rozhovoru s britským velvyslancem Mailetem. Následující den Japonci Číňanům předložili finální požadavky v redukované formě. 17. dubna byla mírová smlouva podepsána.¹⁷ Hlavní problém v případě Port Arthuru však přetrval.

19. dubna se Rusové ještě jednou pokusili přimět Brity ke společné intervenci proti japonskému zisku Port Arthuru. Když to Kimberley odmítl, rozhodlo se Rusko, Francie a Německo jednat bez britské účasti a 23. dubna předali nótu, požadující navrácení Liao-tungského poloostrova zpět Číně.¹⁸ Vzhledem k tomu, že se Británie rozhodla zachovat neutralitu, nezbylo Tokiu nic jiného, než podmínky velmocí 4. května přijmout. Fakt, že tím bylo Japonsko připraveno o část svých válečných zisků, znamenal pro ostrovní společnost šok. Do budoucna bylo Japonsko odhodlané tuto křivdu napravit a důkladně se připravit na další ozbrojený konflikt. Britský postoj v průběhu války navíc otevřel do budoucna možnost bližší spolupráce. V souvislosti s dálnévýchodní krizí v roce 1897 Curzon v dopise Salisburymu napsal: „*Jestliže se evropské velmoci na Dálném východě seskupí proti nám, budeme pravděpodobně dříve nebo později nuceni jednat ve spolupráci s Japonskem.*“¹⁹

7.2 Krize na Dálném východě

---

¹⁶ GP vol. 9. s. 262-263

¹⁷ <http://www.taiwanbasic.com/treaties/Shimonoseki.htm>

¹⁸ LANGER s. 186

¹⁹ SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Čínská krize 1897-1898: pronájmy a sféry vlivu velmocí, in *Historický obzor*, roč. 26, č. 09/10, 2015. s. 199.

Oslabení Číny po válce s Japonskem v letech 1894–1895 umožnilo evropským velmocím přistoupit k další fázi dělení země. S tím souvisela i výstavba Transsibiřské magistrály. Na jaře 1896 při příležitosti návštěvy čínské delegace vedené Li Chung-čchangem na korunovaci cara Mikuláše II. došlo k dohodě, na základě které získalo Rusko právo vybudovat železniční trať přes Mandžusko. Tato dohoda podepsaná 3. června 1896, jakkoliv se Li Chung-čchangovi zdála nejspíš pro čínskou bezpečnost výhodná, ve skutečnosti způsobila další soutěž velmocí o to, kdo získá z Číny větší kus. Vlastníkem budované trati se stala Společnost Východočínské dráhy (*Chinese Eastern Railway Company*), jejíž akcie vlastnily výhradně ruské a francouzské subjekty²⁰, a která navíc získala rozsáhlé koncese pro těžbu surovin podél tratě. Oba státy, Francie a Rusko navíc poskytly i půjčku čínské vládě, která ji měla pomoci splatit válečné reparační. Tyto kroky měly za cíl získání rozhodujícího postavení v Pekingu a ovládnutí, přinejmenším ekonomicky prostřednictvím nově založené Rusko-čínské banky (*Russo-Chinese Bank*), Mandžuska.

Na podzim 1897 se zdálo, že je ruská pozice zajištěna. Spojenci Petrohradu ze společné intervence proti Japonsku v roce 1895, Německo a Francie, potvrdili svoji podporu při státních návštěvách v srpnu. Císař Vilém se choval dokonce tak úslužně, že už v lednu vzkázal carovi: „*I kdybys musel poslat všechny své vojáky na Východ, tak v souladu s Tvými zájmy, nejen, že nenapadnu Francii, ale dokonce nedovolím nikomu v Evropě se pohnout; to je to, co myslím slibem hlídat Ti záda.*“²¹ Německá diplomacie tyto názory s císařem příliš nesdílela.²² Rozkol mezi Ruskem a Německem nicméně způsobila až německá okupace Ťiao-čou v polovině listopadu. Záminkou k ozbrojené akci byla vražda dvou německých křesťanských misionářů začátkem téhož měsíce. Cílem německé politiky přitom nebylo ani tak potrestání vrahů, ale prostě jen získání vlastní základny na čínském pobřeží. Oblast Ťiao-čou mělo Německo vyhlédnuté

---

²⁰ LANGER s. 409

²¹ Tamtéž s. 448

²² GP vol. 13 s. 88-89

již delší dobu, ale zoufale se mu nedostávalo argumentů, proč by ji mělo získat. Číňané se tvářili, že na německé požadavky neberou žádný zřetel. Teprve až incident z listopadu umožnil Berlínu realizovat jeho plán. Londýn předpokládal, že by se Němci neodhodlali k okupaci Ťiao-čou bez předchozího souhlasu Ruska. Francis Bertie, šéf Dálněvýchodního oddělení Foreign Office ve svém memorandu ze 17. listopadu k tomu dodal: „*Jelikož měli Rusové povolení k užití Ťiao-čouského zálivu jako zimní kotviště pro své lodě, Němci by se ho sotva mohli zmocnit bez předchozího souhlasu ruské vlády. Rusové se teď patrně pokusí získat Ta-lien-wan, nebo jiný nezamrzající přístav.*“²³ Salisbury se téhož dne sešel s Hatzfeldtem, který mu řekl, že německé veřejné mínění teď neumožní Berlínu, aby se z Ťiao-čou stáhl.²⁴ Na přelomu roku Britové pochopili, že Němci v Ťiao-čou už zůstanou. Z hlediska Londýna představovalo německé území ležící mezi ruskou severní Čínou a britskou sférou vlivu v Jang-c‘ vlastně docela přijatelnou bariéru. I Rusko dospělo k závěru, že celou záležitost lze využít.

Petrohrad přišel s plánem na obsazení Liao-tungského poloostrova. Prvním krokem byl přesun dálněvýchodní flotily do Port Arthuru. Následovala jednání o jeho pronájmu Rusku. Současně se Witte, který byl jinak proti přímé okupaci Mandžuska, snažil sondovat u Britů jejich reakci na parcelaci Číny.²⁵ 22. března se Salisbury v podstatě smířil s ruskou okupací Port Arthuru.²⁶ Souviselo to s jeho snahou usmířit se s Ruskem. Již 17. ledna Wittemu navrhl vzájemnou spolupráci v Číně a dokonce i přenechání volného pole působnosti v komerční oblasti severní Číny. Téhož měsíce se to snažil zdůvodnit. „*Má představa byla tato. Obě říše v Číně nebo v Turecku jsou tak slabé, že ve všech důležitých ohledech se neustále řídí radami zahraničních velmocí. A v důsledku toho jsou Rusko a Anglie neustále v opozici, navzájem neutralizující své úsilí mnohem*

---

²³ OTTE, T., Great Britain, Germany, and the Far-Eastern Crisis of 1897–8, in *The English Historical Review*, Vol. 110, No. 439, 1995. s. 1161

²⁴ Tamtéž

²⁵ GOOCH, G. TEMPERLEY, H. *British documents on the origins of the war 1898-1914*. London 1927. Vol. 1. s. 7 (dále jen BD)

²⁶ Tamtéž s. 23

častěji, než kolik by na základě jejich skutečných rozporů mezi jejich zájmy bylo odůvodnitelné; a tento stav se nezlepšuje, ale naopak zhoršuje. Proto jsme si mysleli, že z porozumění s Ruskem kvůli odstranění nebo zmírnit tohoto zla by mohly mít prospěch oba národy.“²⁷ Petrohrad se v průběhu téhož měsíce rozhodl, že požádá Peking pouze o pronájem jižního cípu Liao-tungského poloostrova. 27. března byla dohoda mezi Ruskem a Čínou podepsána.²⁸ Port Arthur se stal na 25 let ryze vojenskou základnou, kam lodě ostatních velmocí měly vstup zakázán. 7. května došlo ještě k dodatečnému vymezení pronajatého území.

Británie v průběhu krize řešila palčivou otázku zabezpečení své pozice v Číně. Za situace, kdy Rusko prosazovalo svůj vliv v severní Číně a de facto kontrolovalo Liao-tungský poloostrov, Německo získalo Ťiao-čou, a Francie krimě hospodářského vlivu na jihu Číny zrovna získala i Záliv Kuang-čou-wan, se zdálo, že rozdělení Číny mezi velmoci už nic nebrání. Objevovaly se hlasy, že i Británie, pokud nemá zcela ztratit svůj vliv, by měla svoji oblast zájmu jasně vymezit. Přesto si britská politika v Číně, jak to dokládá i vyjádření podsekretáře Foreign Office George Curzona při debatě v Dolní sněmovně 1. března 1898, nezměnila. „*Souhlasíme (se sirem Ellisem Ashmead-Bartlettem – O. M.), že celistvost a nezávislost Číny jsou záležitosti intenzivního zájmu této vlády, protože to je v zájmu každé britské vlády. Jedná se o samotné základy naší politiky vůči této zemi.*“²⁹ Prozatím se však Londýn musel nějak vyrovnat s narůstajícím rusko-německým vlivem v oblasti Žlutého moře. Za této situace mu přišel čínský návrh na kompenzace v podobě přístavu Wej-chaj-wej vhod.

Pronájemem přístavu by ale sama Británie porušila pravidlo nedělitelnosti Číny, na kterém tak dlouho trvala. Z toho důvodu byla debata v britském kabinetu dosti bouřlivá. Zprvu měla navrch skupina zastávající princip

---

²⁷ GRENVILLE, J., *Lord Salisbury and Foreign Policy: The Close of the Nineteenth Century Lord Salisbury and Foreign Policy*, London 1970. s. 138-139

²⁸ https://en.wikisource.org/wiki/Convention_for_the_Lease_of_the_Liaotung_Peninsula

²⁹ Hansard Commons Sitting of 1 March 1898

nedělitelnosti Číny v čele s ministrem pro kolonie Chamberlainem. Nakonec ale rozhodly názory Foreign Office, konkrétně Bertieho a Curzona. Bertie v memorandu ze 14. března obhajoval strategickou pozici Wej-chaj-weje.³⁰ Z toho důvodu ho měli držet buď přímo Britové nebo Japonci. Curzon v memorandu ze stejného dne argumentoval podobně jako Bertie hrozbou ztrátou vlivu nebo rovnou dohody mezi Japonskem a Ruskem, pokud si bude Tokio myslet, že ho Britové nechali v severní Číně na holičkách.³¹ 26. března se podařilo kabinet přesvědčit a 1. července byla dohoda s Čínou podepsána.

Wej-chaj-wej však nebyl odpovídajícím protitahem vůči ruskému zisku Port Arthuru. Očekávání Britů nenaplnil. Přestože se Británii podařilo do značné míry zajistit své místo v Číně, byla zároveň nucena připustit existenci sfér zájmů. Exkluzivitu německé oblasti zájmu v Šan-tungu Britové uznali 20. dubna.³² Vzhledem k faktu, že s ruskými, francouzskými a německými zábory čínského území nedokázala udělat prakticky nic, objevily se vážné důvody pro přehodnocení dosavadní britské politiky. Britští státníci jako byl Chamberlain začali volat po opuštění izolace a po nalezení vhodného spojence. Vedle tradičního Německa nebo Spojených států se mezi kandidáty začalo objevovat i Japonsko.

7.3 Čína a velmoci 1898–1900

Porážka od Japonska i následná ztráta přímé kontroly na rozlehlými oblastmi říše znamenaly pro Čínu šok. Vysocí vládní činitelé se stali terčem kritiky. Sám Li Chung-čchang byl v letech 1894–1898 opakovaně zbavován svých funkcí a zase přijímán zpět. Vlivní dvorní činitelé mu dokonce usilovali i o život. Centrální vláda ztrácela svůj vliv v provinciích, kde se na rozhodnutí

---

³⁰ BD vol. 1. s. 17-18

³¹ OTTE s. 1173-1174

³² BD vol. 1. s. 33-34

Peking u už nebral zřetel. Čína se začala tříštit nejen pod zásahy zvenčí, ale i zevnitř.

Vedle zabírání okrajových oblastí došlo v posledních pěti letech devatenáctého století i k mohutnému rozsahu udělování koncesí na výstavbu železničních tratí, které měly dosáhnout délky 10 000 km.³³ Podél těchto tratí pak zahraniční společnosti získávaly práva na těžbu. Britská vláda se do bojů o koncese dostala překvapivě pozdě. Dlouhou dobu totiž zastávala názor, že odpovědnost soukromníků leží vyloženě na jejich bedrech. Teprve zásahy ostatních velmocí, především Ruska a Francie, ale třeba i Belgie, ve prospěch svých občanů, a důrazná kritika tohoto postoje vlády v Británii, přiměla kabinet k větší angažovanosti.³⁴ To se zvláště projevilo ve sporu s Ruskem ohledně železniční tratě Peking–Mukden. Britové tuto trať začali budovat už v 80. letech, ale po červnu 1896 celá oblast severní Číny byla Petrohradem považována za jeho sféru vlivu. Celý spor o to, kdo by na její dokončení měl získat koncese se táhl až do roku 1899, kdy si 28. dubna britský velvyslanec v Petrohradě Charles Scott s ruským ministrem zahraničí Michailem Muravjovem vyměnili nóty, kterými si zaručovali sféry vlivu na sever od Velké čínské zdi pro Rusko a v oblasti povodí Jang-c‘ pro Británii.³⁵ Británie, která do bojů o koncese na vládní úrovni vstoupila spíše proti své vůli, si nakonec dokázala uhájit své postavení v oblasti Jang-c‘, kde měla největší obchodní zájmy. To vše samozřejmě za cenu toho, že politika „otevřených dveří“ přestávala fakticky platit. Jak si ostatně postěžoval směrem k vládě sir Charles Dilke v parlamentní debatě z 9. června 1899: „*Vláda jede na dvou koních zároveň. Rozpor mezi politikou „otevřených dveří“ a politikou sféry vlivu v Jang-c‘ vedl ke zmatku, který zjevně selhal.*“³⁶

---

³³ KŘIVSKÝ, P., SKŘIVAN, A., *Století odchází: světla a stíny „belle époque“*, Praha, 2004. s. 283

³⁴ SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Čínská krize 1897-1898: Velká Británie v boji o železniční koncese, in *Historický obzor*, roč. 27, č. 03/04, 2016. s. 68-69

³⁵ Tamtéž s. 75

³⁶ Hansard Commons Sitting of 9 June 1899

V téže době došlo v Číně k pokusu reformovat říši a napodobit tak úspěch Japonska. Na jaře 1898 se Kchang Jou-wejovi podařilo přesvědčit mladého císaře Kuang-süho, aby plán reforem podpořil. Následovalo období „sta dní reforem“, kdy bylo v průběhu léta vydáno několik desítek císařských dekretů, které měly reformovat školství, administrativu, finance, armádu, námořnictvo a hospodářství.³⁷ Reformy však nebyly uplatněny. Reformisté naivně vydávali jeden dekret za druhým ve víře, že se vše automaticky prosadí. Pro odpor regionálních již delší dobu prakticky nezávislých vládců, konzervativní byrokracie i samotné císařovny-vdovy C'ch-si, která držela v rukou skutečnou moc, se však proces neuplatnil. Když se navíc v září Kchang pokusil C'ch-si zbavit, příprava puče byla vyzrazena a císařovna-vdova se rozhodla provést vlastní státní převrat. Císař Kuang-sü se dostal do domácího vězení a reformní hnutí bylo rozprášeno. Samotný Kchang seštěstím unikl smrti a uprchl do britského Hongkongu. Reformní proces byl Pekingem zamítnut.³⁸ Následně se Čína sice pokusila odporovat dalším žádostem o koncese, na což doplatila Itálie se svými aspiracemi na záliv San-men³⁹, ale proces rozdělení Číny na sféry vlivu už byl nezvratný. Američané, kteří zrovna na konci roku 1898 získali od Španělska Filipíny, se o čínský trh začali rovněž zajímat. Vzhledem k rozdělení Číny evropskými státy nezbylo státnímu tajemníkovi Johnovi Hayovi nic jiného, než apelovat na princip „otevřených dveří“ a podpořit tak původní britské stanovisko. V průběhu září a října 1899 rozeslal své stanovisko evropským velmocem, ale nesetkal se s úspěchem.⁴⁰

Vnější zásahy do suverenity Číny, spolu s neschopností centrální vlády tomu jakkoliv zabránit a řadou dalších příčin, způsobily ve druhé polovině roku 1899 první vlny násilností na venkově. Mezi různými hnutími se nejznámějšími stali členové I-che-cjuan, což v překladu znamená Pěst ve jménu míru a

---

³⁷ LANGER s.678

³⁸ KŘIVSKÝ, SKŘIVAN s. 284

³⁹ LANGER s. 683

⁴⁰ Tamtéž s. 686-687

spravedlnosti. Následně se tedy celému povstaleckému hnutí začalo říkat Boxeři. Oběťmi povstalců se stali všichni Číňané, kteří buď s cizinci spolupracovali nebo konvertovali ke křesťanství. Kromě politických i sociálních motivů povstalců se často zdůrazňuje i náboženský odpor vůči stavbě železničních tratí přes pohřebiště a jiný posvátná místa. Svůj vliv měla taky neúroda a katastrofální povodně na Žluté řece předešlý rok.⁴¹

Koncem listopadu se sama císařovna-vdova přiklonila na stranu povstalců a v ediktu zaslaném provinčním vládcům vyzývala k „*boji za jejich domovy a rodnou zem před kroky cizích vetřelců.*“⁴² V květnu 1900 se situace vyhroutil poté, co začali být napadáni i cizinci. Povstalci se začali stahovat k Pekingu a císařovna-vdova se otevřeně přidala k povstání. Pokus britského admirála Seymoura vojensky zabránit útoku na zahraniční ambasády selhal, 15. června se diplomatická čtvrť dostala do obklíčení.⁴³ Situace se zdála nejasná. Oficiálně sice Peking povstalce odsuzoval, zároveň však nešlo přehlédnout volání palácové kliky po vyhnání cizinců. Poté, co spojená flotila dotčených velmocí bombardovala pobřežní opevnění v Ta-ku se navíc začala do řad povstalců přidávat i pravidelná armáda. 17. června byl v Pekingu německý velvyslanec Clemens von Ketteler zabit rozduřeným davem povstalců.⁴⁴

Za této situace se politika velmocí rozcházela. Británie byla vázána konfliktem v jižní Africe a větší starosti ji dělalo, jak na situaci zareaguje Rusko. V první řadě bylo zájmem Londýna zabezpečit své pozice v povodí Jang-c'. V Petrohradu nakonec zvítězil názor Witteho, že by Rusko raději nemělo připustit dělení Číny. Velmoci nakonec dospěly k názoru, že je třeba vyslat společnou vojenskou expedici na záchranu obklíčených diplomatických legací. Do jejího čela byl sice zvolen německý polní maršál Alfred von Waldersee, ale do Pekingu se nakonec probjovaly jako první oddíly ruského generála Nikolaje

---

⁴¹ LANGER s. 693

⁴² Tamtéž

⁴³ Tamtéž s. 694

⁴⁴ KŘIVSKÝ, SKŘIVAN s. 288-289

Lineviče, které tam vstoupily 14. srpna. Ještě před tím však císařský dvůr stačil uprchnout. Do konce září obsadili Rusové rovněž i celé Mandžusko. Za těchto okolností došlo v oblasti Číny k politickému sblížení Německa s Británií. Německo se jednáním Ruska v Číně zdálo poníženo a přestalo podporovat ruskou politiku na Dálném východě.

Jednání s Londýnem však nebylo lehké, neboť veřejné mínění bylo ostře protiněmecké, což způsobovaly obavy z německého námořního zbrojení. Někteří představitelé Foreign Office, jako třeba Bartie, zase varovali před možnými německými ambicemi v Číně: „*V současnosti otázka Německa, okupující nebo kontrolující dostatečně velkou plochu území na jih od Peking, aby tak zaplnila mezeru mezi Ruskem a oblastí Jang-c', není myslitelná. A pokud se někdy dostane do takové pozice, přičemž Peking i nadále bude hlavním městem Číny, Rusko a Německo budou v takové pozici, že budou moci ovládat čínskou vládu. K naší škodě.*“⁴⁵ Ani Salisbury nebyl o výhodách dohody přesvědčen. „*Aliance s Německem by nevyšla lacino. Británie by musela dát stejně jako dostat, možná i mnohem víc.*“⁴⁶ Naopak Chamberlain se stal předním obhájcem spojení s Německem. Obavy z Ruska ovšem nakonec převážily a po dlouhých jednáních byla 16. října podepsána britsko-německá dohoda.⁴⁷ Obě strany si garantovaly dodržování politiky „otevřených dveří“, nebudou zneužívat současné situace v Číně k územním ziskům a budou se snažit v tom zamezit i ostatním velmocem. Problém této dohody byl, že její vágní formulace šlo interpretovat různými způsoby, jak ostatně dokázal ruský ministr zahraničí hrabě Ramsdorff.⁴⁸ Dohoda sice splnila svou funkci v tom smyslu, že si obě velmoci potvrdily ochotu zachovat v oblastech svých zájmů status quo, ale německá neochota do textu

---

⁴⁵ BD vol. 2. s. 11

⁴⁶ GRENVILLE s. 315

⁴⁷ BD vol. 2. s. 15-16

⁴⁸ Tamtéž s. 17-18

smlouvy začlenit cokoliv, co by mohlo znepokojit Rusy, ukázala, že německá vůle vázat se v oblasti Dálného východu má své hranice.⁴⁹

Mezitím stále ještě v Číně probíhaly trestné akce proti povstalcům. Jednání mezi velmocemi se protáhly až do Vánoc 1900, kdy byla čínské straně předána společná nóta. Jednání pak pokračovala až do 7. září 1901, kdy byl uzavřen tzv. Boxerský protokol. V něm se Číně uložila povinnost zaplatit 150 milionů liber, zboření pevností v Ta-ku, diplomatická čtvrt' v Pekingu měla být chráněna zahraničními oddíly. Odpovědní čínští představitelé pak měli být potrestáni.⁵⁰ Čína byla pokořena, povstání bylo poraženo, ale situace v zemi byla nadále zoufalá. Problémy v Číně a obtížná situace v Africe odhalily britskou slabinu, kdy už nebylo možné řešit vícero krizí v obou důležitých oblastech naráz. Ruská pozice se v Číně upevnila natolik, že sama Británie ji nemohla čelit samotná. Od Boxerského povstání vede linie přímo k opuštění tzv. „skvělé izolace“, což se stalo 30. ledna 1902 podpisem britsko-japonské smlouvy.

---

⁴⁹ GRENVILLE s. 318

⁵⁰ KŘIVSKÝ, SKŘIVAN s. 291

8 Britsko-japonská smlouva 1902

8.1 Mandžuská krize a březnový návrh britsko–německé smlouvy

Na počátku nového století se britská zahraniční politika dostala do takového množství problémů, že politika izolacionismu už nebyla udržitelná. Potíže v Egyptě a Súdánu se sice v letech 1898–1899 podařilo vyřešit ovšem válka v jižní Africe stejně jako problémy v Číně začaly Foreign Office přerůstat přes hlavu. Zdroje Britského impéria byly už takto velmi vytíženy. Na další potíže neměl Londýn prostředky. Navíc iniciativa Rusů v souvislosti s búrskou válkou se jevila velmi vážná.

V této problematické době navíc došlo k velké změně v britské politice. V důsledku říjnových „khaki“ voleb došlo k restrukturalizaci v britském kabinetu. Salisbury se definitivně vzdal postu ministra zahraničních věcí, kterou předal dosavadnímu ministru války Lansdownemu¹, a přestože ještě zůstal premiérem, kvůli zhoršujícímu se zdravotnímu stavu, stále více přenechával volné pole působnosti Lansdownemu.² Jeho dlouholetý vliv na utváření britské zahraniční politiky šel k závěru. Ve vládě se už delší dobu ozývaly hlasy volající po změně britské politiky. Čelním představitelem této skupiny byl ministr pro kolonie Joseph Chamberlain, který už v roce 1898 volal po spojenectví Británie s Německem.³ Tehdy ještě Salisburyho nepřesvědčil, ale v roce 1900 už jeho názor sdílela většina kabinetu. Premiér byl přehlasován a

---

¹ Henry Petty-Fitzmaurice, pátý markýz Lansdowne

² Změny složení se týkaly i Foreign Office, kde došlo k celé řadě změn v tomto období. Do budoucna se výrazně projevil nárůst vlivu Bertieho, tehdy pomocného podsekretáře, a Charlese Hardinga, příštího stálého podsekretáře, zastávali spíše protiněmecké stanovisko. Jejich kariéra počátkem století viz OTTE T., *Foreign office mind: The Making of British Foreign Policy 1865–1914*, Cambridge 2011. s. 241-259

³ LANGER, W. *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951. s. 506-508; OTTE s. 153-156; JOHNSON, E., BICKFORD, J., *The Contemplated Anglo-German Alliance: 1890-1901*, in *Political Science Quarterly*, Vol. 42, No. 1, 1927. s. 25-30

nucen souhlasit s uzavřením dohody s Německem 16. října.⁴ Po jeho odchodu z čela Foreign Office už nebránilo nic změně i v zahraniční politice.

Situace na Dálném východě se již v průběhu Boxerského povstání nevyvíjela pro Londýn příznivě. Moskva využila nepokojů v Číně k obsazení Mandžuska v průběhu září. Ruská generalita následně 9. listopadu 1900 uzavřela s čínským vojenským velitelem v Mukdenu smlouvu opravňující ruské jednotky dislokovat podél Východočínské dráhy. Zároveň měly čínské jednotky v Mandžusku složit zbraně a civilní čínská správa měla mít k dispozici pouze policejní oddíly.⁵ Existence této dohody znepokojila Witteho, který ve stejné době pracoval na jiné smlouvě s Čínou a jednal s Li Chung-čchangem. Witte zastával v petrohradské vládě „mírový“ postoj pouhého ekonomického pronikání na Dálný východ. Kvůli tomu se dostal do konfliktu s ministrem války Alexejem Kuropatkinem, který naopak prosazoval expanzivní politiku do severní Číny. 3. ledna 1901 se Londýn o existenci dohody z Mukdenu dozvěděl z deníku *The Times*.⁶ Proti faktickému ovládnutí Mandžuska Ruskem protestovalo především Japonsko, které požádalo Brity o spolupráci, aby společně zabránili čínské vládě v ratifikování této smlouvy. Prozatím si však Britové neuměli představit dálnévýchodní kombinaci proti Rusku bez spolupráce s Německem.⁷

Na konci ledna se vztahy Británie s Německem zdály velmi vřelé. Velký podíl na tom měl dojem, který na Brity udělala návštěva císaře Viléma II. u jeho umírající babičky, královny Viktorie. Zemřela 22. ledna 1901.⁸ V únoru Čína vyzvala velmoci k podpoře ve věci ruského návrhu smlouvy ohledně Mandžuska.⁹ Tento text předložený Pekingu 8. února sice sliboval obnovení

---

⁴ MONGER, G. The End of Isolation: Britain, Germany and Japan 1900-1902, in. *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 13, 1963 s. 108

⁵ LANGER s. 712

⁶ GRENVILLE, J., *Lord Salisbury and Foreign Policy: The Close of the Nineteenth Century Lord Salisbury and Foreign Policy*, London 1970. s. 329

⁷ GOOCH, G., TEMPERLEY, H. *British documents on the origins of the war 1898-1914*. Vol. 2, London 1927.. s. 34 (dále jen BD); MONGER s. 109

⁸ GRENVILLE s. 333

⁹ LANGER s. 712-714

přímé čínské kontroly nad Mandžuskem, ale kladl si za to vysoké požadavky. Rusko mělo získat výlučná privilegia v oblasti Mandžuska, Mongolska a oblastí v dnešní Sin-t'iang. Ruská armáda měla nadále setrvat na čínském území. Vzhledem k tomu, že se její jednotky nacházely i při hranici s Koreou, vyvolalo to v Tokiu velké znepokojení. Jeho návrh, aby Británie s Japonskem nabídli Pekingmu materiální podporu ve vyjednávání s Petrohradem, však Lansdowne označil za „nebezpečně neurčitý“¹⁰ kvůli německé neochotě takovou akci podpořit. V době Vilémovy návštěvy v Londýně na přelomu ledna a února se sice zdálo, že situace nahrávala možnému sblížení Británie s Německem, a důvěrné rozhovory mezi císařem, Lansdownem a Salisburyem se nesly ve vřelé atmosféře, ale nakonec zůstalo jen u frází.¹¹ Zahraniční úřad souhlasil jen s opatrně formulovaným varováním, které spolu s britsko-japonským bylo v polovině února zasláno Pekingmu, aby nepřistupovala k žádným dohodám o územních změnách, dokud se situace v Číně zcela neuklidní.¹² Berlín se při své neochotě rázněji zakročit v Číně odvolával na text britsko-německé smlouvy ze 16. října 1900. Německý kancléř Bernhard von Bülow 15. března v Říšském sněmu prohlásil: „*Smlouva (s Brity – O. M.) se v žádném případě netýká Mandžuska... Německo v Mandžusku nemá žádné důležité zájmy a osud této provincie se nás nikterak nezajímá.*“¹³ Zde se ukázal rozpor ve vnímání toho článku smlouvy, kterým se obě strany zavazovali dbát o integritu Číny. Zatímco Britové tím mysleli celou Čínu, Němci to vztahovali jen na oblast Jang-c'.

Po 1. březnu se situace na Dálném východě nebezpečně vyhrotila. Čínská vláda tehdy požádala ostatní spřátelené velmoci o zprostředkování kvůli novému ruskému návrhu smlouvy o Mandžusku.¹⁴ Vztahy Japonska s Ruskem se dostaly na bod mrazu a situace vážně hrozila válkou. 9. března se japonský vyslanec s pověřením své vlády Lansdowneho otázal, zda Británie Japonsko podpoří

---

¹⁰ BD s. 36

¹¹ GRENVILLE s. 335

¹² LANGER s. 719

¹³ BD s. 26

¹⁴ Tamtéž s. 38-39

v případě, že by došlo ke střetu s Ruskem.¹⁵ Za této situace se Londýn musel rozhodnout, jestli se za Tokio postaví, či ne. Jak Bertie ve svém memorandu z 11. března varoval: „*Když neuděláme nic, abychom Japonsko přesvědčili, že jsme jeho přátelé a potenciální spojenci proti Rusku a Francii, tak ho můžeme dohnat k tomu, že se nakonec nějak dohodne s Ruskem.*“¹⁶

Důležitá otázka také zněla, jak se k případnému sporu postaví ruský spojenec Francie. Aby případné válce Japonska s Dvojdohodou zabránil, pokusil se Lansdowne vyjednat s Německem spojenectví, které by je zavazovalo k námořní podpoře Japonska v případě války jak s Ruskem, tak zároveň i s Francií. Návrh dohody se sice 13. března v kabinetu nesetkal s nesouhlasem, ale Salisbury radil nejdříve si zjistit stanovisko Berlína, než mu takovou dohodu nabídnout.¹⁷ S tím ministři souhlasili a tak ještě toho dne byl vyzván britský velvyslanec v Berlíně sir Frank Lascelles,¹⁸ aby postoj na Wilhelmstrasse zjistil.¹⁹ Návrh se však nesetkal s úspěchem. Právě 15. března pronesl Bülow svůj projev, ve kterém odmítl jakékoliv závazky v Mandžusku. Bez německé podpory Lansdowne Hajašimu odpověděl, že Británie nemůže Japonsku pomoci.²⁰

8.2 Průběh jednání s Německem a Japonskem

Jednání však nebyla u konce. 18. března hovořil s Lansdownem sekretář z německé ambasády Hermann von Eckardstein, který zastupoval nemocného Hatzfeldta, kde byla opět probírána otázka spolupráce v případě napadení Dvojdohodou.²¹ Na rozdíl od předchozího návrh, aplikovaného jen na oblast Dálného východu, Eckardstein navrhoval uzavřít všeobecnou obrannou dohodu

---

¹⁵ BD s. 41

¹⁶ Tamtéž s. 43

¹⁷ MONGER s. 111-112

¹⁸ Sir Frank Cavendish Lascelles (1841–1920) vyslanec v Rumunsku (1887–1891), v Persii (1891–1894), velvyslanec v Rusku (1894–1895) a v Německu (1895–1908).

¹⁹ BD s. 44

²⁰ MONGER s. 112

²¹ BD s. 60-61

proti Francii s Ruskem. Tím překračoval návrh linii, kam až byl britský ministr zahraničí ochoten zajít. Přesto se Lansdowne myšlenky na spojenectví s Německem v oblasti Číny ještě nevzdal. Jednání probíhala až do konce března, kdy v důsledku Salisburyho absenci od dubna do května Lansdowne navrhl jejich přerušeni.²²

V průběhu dubna japonská vláda Hirobumiho Itóa pověřila Hajašiho k nové nabídce dohody s Londýnem. Lansdowne však odmítl.²³ Po návratu Salisburyho byla obnovena jednání už přímo s Hatzfeldtem.²⁴ Z rozhovoru 23. května vyplynulo, že se Wilhelmstrasse s Eckardsteinem rozcházel v tom, jak široká by aliance měla vlastně vzniknout. Lansdowne vycházel z předpokladu, že se celou dobu jednalo o pouhém britsko–německém spojenectví, zatímco Hatzfeldt uvažoval o dohodě pouze za předpokladu, že se Británie připojí k Trojspolku. Ministr zahraničí stále nepovažoval dohodu pouze s Berlínem za neuskutečnitelnou a koncem května požádal stálého podsekretáře ve Foreign Office Thomase Sandersona²⁵, aby vypracoval návrh dohody s Německem.²⁶ Sanderson toto splnil, přestože sám měl pochybnosti o výhodách takového spojenectví. Kriticky se k tomu vyjádřil i Salisbury, který zopakoval své důvody, proč k podobné dohodě s Berlínem nikdy nepřistoupil.²⁷ Argumentoval především tím, že politické zřízení v Británii ji neumožňuje zavazovat se v otázkách, ke kterým se veřejné mínění staví negativně. Dohoda s Německem se rychle dostala do slepé uličky. Lansdowne sice neměl takové výhrady, jako Salisbury, ale poté, co se ukázalo, že Eckardstein v době Hatzfeldtově nepřítomnosti jednal bez souhlasu Berlína, stavěl se k celé záležitosti

---

²² BD s. 62

²³ Tamtéž s. 89

²⁴ Tamtéž s. 64-65

²⁵ Thomas Henry Sanderson (1841 –1923) jako stálý podsekretář pracoval v letech 1894 až 1906. Ve Foreign Office byl nepřetržitě od roku 1859 a od roku 1889 byl asistentem svého předchůdce sira Philipa Currieho.

²⁶ BD s. 66-68

²⁷ Tamtéž s. 68-69

zdrženlivěji.²⁸ Ačkoliv jednání nadále probíhala, na podzim už bylo jasné, že k dohodě, tak jak ji navrhovali Němci, nedojde. Podle Bertieho nebylo možné od Němců očekávat podporu na Dálném východě, jak dokládal i na jejich postoji k Mandžuské krizi v březnu.²⁹ Lansdowne své důvody k tomu shrnul v memorandu z 22. listopadu. „1. Nemožnost stanovit casus foederis, který by nám neomezoval naši svobodu jednání, nebo nebyl tak obecný, že by spojenectví bylo nepraktické. 2. Jistota odcizení si Francie a Ruska. 3. Komplikace s koloniemi, které nemusí souhlasit s myšlenkou vázání se na Trojspolek. 4. Riziko zapletení se do politiky, která by mohla být nepřátelská vůči Americe. S vědomím, jaké má německý císař názory na Spojené státy, to je podle mého názoru významná překážka. 5. Problém dohody s Parlamentem za situace, kdy jsou okolnosti v něm tak málo uspokojivé, jako v současné době.“³⁰

V průběhu května a června se japonská strana se svým návrhem dohody odmlčela, neboť padla vláda a teprve k červnu byla sestavena nová v čele s hrabětem Taró Kacurou. Japonci měli pocit, že situaci v Mandžusku musí vyřešit dřív, než Rusko dokončí Transsibiřskou magistrálu. Ruská strana se na druhou stranu štěpila na okruh kolem Witteho a Lamsdorffa, kteří se obývali, že ruská vojenská přítomnost bude mít za následek pouze nepřátelství Japonska, a vojenské jestřáby kolem Kuropatkina, kteří Japonsko nepovažovali za hrozbu.³¹ Witte se nicméně pokusil s Tokiem vyjednat kompromisní řešení, kdyby si obě země rozdělily sféry vlivu: Rusko v Mandžusku a Japonsko v Koreji. V tomto okamžiku se Hajaši pokusil dosavadní Lansdowneho odmítavý postoj změnit tím, že se o průběhu jednání zmínil britskému vyslanci v Japonsku, siru Claudovi MacDonaldovi, toho času v Londýně.³² Lansdowne měl však důvodů ke

---

²⁸ BD s. 71-72

²⁹ Tamtéž s. 73-76

³⁰ Tamtéž s. 76-78

³¹ LANGER s. 748

³² Tamtéž s. 749

znepokojení více. Britské pokusy v průběhu dubna vyjednat evakuaci ruských jednotek z Mandžuska skončily nezdarem.³³

V průběhu června se na jeho stole začaly hromadit varovné zprávy o eventuálním sblížení Tokia s Petrohradem.³⁴ Klíčovým pak bylo zářijové memorandum prvního lorda Admirality Selbourn³⁵, které se vyjádřilo kladně k britsko-japonské kombinaci na Dálném východě. Námořní programy Ruska a Francie už brzy způsobí, že se Británie bude muset rozhodnout, na jaké bojiště se soustředí. „*V případě, že by bylo britské námořnictvo poraženo ve Středomoří a na Kanálu, naši pozici by nikterak nezlepšilo jakékoliv vítězství v čínských vodách. Na druhou stranu, kdyby se prokázala naše superiorita v oblasti Středozemního moře a Kanálu, ani velká porážka v čínských vodách by nebyla kritická.*“ Síla japonského loďstva v oblasti by umožnila Británii soustředit síly v Evropě. „*Tato dohoda, jak se domnívám, materiálně posílí námořní síly této země po celém světě a účinně sníží vyhlídku na válku s Francií a Ruskem, s každou zvlášť nebo společně.*“³⁶

V průběhu července už byl Lansdowne rozhodnut souhlasit se zahájením jednání. Při rozhovorech z 31. července a 14. srpna mu Hajaši sdělil, že „*jeho země raději vstoupí do války, než aby sledovala, jak Korea skončí v rukou Ruska.*“³⁷ Britský ministr zahraničí souhlasil s tím, že z důvodu strategické pozice Koreji jsou britské a japonské zájmy v této oblasti totožné. Další rozhovor proběhl až 16. října, poté co se Lansdowne vrátil z dovolené v Irsku. Mezitím došlo k novému návrhu Číně ze strany Ruska, dle kterého se ruské jednotky měly stáhnout z Mandžuska v průběhu roku 1902. Vedle toho však navrhli Li Chung-čchangovi, aby jim přislíbil výhradní práva na veškeré koncese v Mandžusku.

---

³³ MONGER s. 113-114

³⁴ STEINER, Z., Great Britain and the Creation of the Anglo-Japanese Alliance, in *The Journal of Modern History*, Vol. 31, No. 1, 1959. s. 29

³⁵ William Waldegrave Palmer, druhý hrabě Selborne (1859–1942), v letech 1895 až 1900 byl podsekretářem na Ministerstvu kolonií a v letech 1900 až 1902 byl prvním lordem Admirality. Poté byl vysokým komisařem v Jižní Africe.

³⁶ STEINER s. 29-31

³⁷ BP s. 90-92

Než se však jednání mohla završit, Li 4. listopadu umírá.³⁸ 16. října Hajaši přestřel návrh dohody s Británií, který pak se Salisburyho svolením Lansdowne nechal kolovat mezi ostatními členy kabinetu.³⁹ Jen o pár dní později na schůzi kabinetu 28. října Lansdowne získal souhlas i pro nový pokus o dorozumění s Ruskem. Důvodů, které ho k tomu vedly, bylo opět víc. Nejdůležitější ale byl jednak pokus předešlého japonského předsedy vlády Hirobumi Itóa o dohodu s Ruskem, čímž hrozilo, že by se Británie dostala na Dálném východě do neřešitelné situace, a také nová krize v Persii. Ruský tlak v Teheránu, spolu s tamní finanční krizí, přivedl indického místokrále lorda Curzona⁴⁰ na myšlenku rozdělení Persie na severní a jižní část, do které by už Rusko mělo vstup zapovězen. Na návrh na urovnání sporů v Asii však Lamsdorff nepřistoupil. Z jeho pohledu měl všechny výhody na své straně a dohoda s Brity by Rusku nic nepřinesla.⁴¹

Neúspěch v jednání s Ruskem zajistil na důležitém jednání kabinetu 5. listopadu Lansdownemu podporu ostatních ministrů při jeho návrhu na přikročení k dohodě s Japonskem.⁴² 6. listopadu předal Hajašimu návrh dohody.⁴³ 14. listopadu japonský velvyslanec odjel do Francie, kde setkal s Itóem, který zrovna cestoval po Evropě s cílem navštívit Petrohrad a jednat o smlouvě mezi Japonskem a Ruskem. Když mu Hajaši ukázal britský návrh dohody, byl tím Itó zaskočen, neboť nevěděl o tom, jak dalece se rozhovory o spojení posunuly.⁴⁴ Itó byl poučen, že s jednáním s Rusy nemá nijak spěchat. Japonská vláda následně musela Lansdownemu vysvětlovat, že Itóova mise je jeho soukromá záležitost a nemá s oficiální japonskou politikou nic společného.⁴⁵

---

³⁸ LANGER s. 751

³⁹ MONGER s. 116

⁴⁰ George Nathaniel Curzon, první markýz Kedleston (1859–1925), byl podsekretářem na Ministerstvu pro Indii (1891–1892) a podsekretářem ve Foreign Office (1895–1898). V letech 1899 až 1905 pak byl místokrálem v Indii. Po první světové válce byl ministrem zahraničních věcí.

⁴¹ LANGER s. 752-753; GRENVILLE s. 401-402; STEINER s. 32

⁴² GRENVILLE s. 402-404

⁴³ BP s. 99-100; Tamtéž s. 114-118

⁴⁴ LANGER s. 761

⁴⁵ BP s. 100

Itó se mezitím koncem listopadu dostal do hlavního města Ruska. Přestože neměl mandát své vlády, ani žádné instrukce, Lamsdorff se s ním pokoušel vyjednávat. Rusové v podstatě chtěli uznání své sféry vlivu v Mandžusku. K dohodě nicméně nedošlo.⁴⁶ Na cestě z Petrohradu se pak Itó dozvěděl, že japonská císařská rada Genró 7. prosince Hajašimu schválila další postup.⁴⁷

8.3 Britsko–japonská aliance

V průběhu následujících jednání se ještě objevovala i otázka spojenectví s Německem a Ruskem. Od jara 1901 se britská veřejnost stavěla vůči Německu velmi negativně. Kromě řady novinových článků, jako byl známý „British Foreign Policy“ v *National Review* z listopadu 1901⁴⁸, který navrhoval celkové narovnání vztahů s Ruskem a za hlavního protivníka Británie označil Německo, se protiněmecké nálady dostaly i do Parlamentu a kabinetu. Příznačné bylo, že v důsledku německé kritiky britského postupu v jižní Africe se stal z Chamberlaina, dříve hlavního zastávce spojenectví s Německem, jeho stejně vášnivý odpůrce. Jeho řeč z Edinburghu z 25. října a následná novinová přestřelka britských a německých listů se stala hrobařem všech následných pokusů o dorozumění. Tím také argumentoval Lansdowne při jednání s německým velvyslancem hrabětem Paulem von Metternich 19. prosince, proč je za současné situace jakákoliv dohoda nemožná.⁴⁹

Oproti Německu se stále větším sympatiím těšilo Rusko. Otázka vyrovnání s Ruskem v Asii se dostala i do Parlamentu, kdy se k vyjasnění sfér vlivu s Petrohradem 22. ledna 1902 v Dolní sněmovně kladně vyjádřili Joseph Walton, sir Henry Norman a sir Eduard Grey.⁵⁰ I Itóovo jednání s Lamsdorffem

---

⁴⁶ LANGER s. 766

⁴⁷ GRENVILLE s. 409-411

⁴⁸ LANGER s. 755

⁴⁹ Tamtéž s. 774-775

⁵⁰ Hansard Commons Sitting of 22 January 1902

mělo pokračování. 17. prosince ho v Berlíně zastihl telegram od ruského ministra zahraničí s návrhem dohody ohledně Mandžuska a Koreji. Návrh se téměř shodoval s předchozím Itóovým návrhem smlouvy o rozdělení sfér vlivu. V Japonsku však na tuto dohodu nebrali zřetel, neboť se obývali, že to mohlo poškodit jednání s Británií.⁵¹

Hajaši 12. prosince předal Lansdownemu vlastní návrh smlouvy.⁵² Oproti předchozí verzi Japonsko odmítlo myšlenku obecné defenzivní aliance, neboť by zahrnovala i Indii a Jihovýchodní Asii, na druhou stranu chtělo po Británii uznání svých práv na Koreu. Otázka Koreji se stala hlavním předmětem jednání v průběhu prosince a ledna. Zatímco Tokio trvalo na označení Koreje za svoji sféru zájmu, Londýn by raději zachoval na Dálném východě status quo. Dalším problematickým bodem byl nutnost před zahájením války konzultovat se svým spojencem, proti čemuž Japonci protestovali. I přes některé výhrady byl Lansdowne 31. prosince rozhodnutý, že navrhovanou smlouvu podepíše.⁵³ V průběhu ledna ještě došlo ke třem změnám než 24. ledna dostala smlouva finální podobu.⁵⁴ Smlouva byla rozdělena do šesti článků:

Článek I obsahuje definici zájmu obou stran a jakým způsobem může dojít k uplatnění této smlouvy. Británie za svou oblast zájmu prohlašuje Čínu, zatímco Japonsko Koreu a neurčité menší části Číny. Obě země prohlašují, že je jejich cílem zachovat nezávislost Číny i Koreje. Smlouva opravňuje Japonsko nebo Británii zasáhnout v těchto oblastech, pokud dojde k útoku cizího státu, situace v těchto oblastech si to bude vyžadovat, nebo pokud by došlo k ohrožení života či majetku poddaných zmíněných zemí.

Článek II Japonsko a Británii zavazuje, aby v případě, kdy se jeden z nich z důvodů vyplývajících z článku I. ocitne ve válce s jinou velmocí, druhý stát

---

⁵¹ LANGER s. 770

⁵² BP s. 114-118; Tamtéž s. 102-103

⁵³ MONGER s. 117

⁵⁴ BP s. 112-113

zachoval neutralitu a použil všechny dostupné prostředky, aby zabránil vstupu do konfliktu další velmoci.

V případě, že do konfliktu vstoupí víc než jedna velmoc, Článek III stanovuje, že druhá strana vstoupí do války po boku svého spojence a v souladu s ním bude i uzavírat mírové smlouvy.

S tím souvisí Článek IV, který obě země zavazuje neuzavírat bez předběžné konzultace žádné separátní dohody s jinými velmocemi, které by mohly být v rozporu se zájmy druhé strany.

Článek V obě země zavazuje ke vzájemné komunikaci, pokud by měly pocit, že jsou jejich zájmy ohroženy.

V Článku VI stojí, že tato smlouva vstupuje v platnost okamžitě po jejím schválení. Smlouva pak bude platit pět let. Pokud ani jedna ze stran nebude chtít od této smlouvy odstoupit, automaticky se její platnost prodlužuje o jeden rok. Pokud by platnost smlouvy měla vypršet v průběhu válečného konfliktu jedné ze stran, zůstane pro druhou závazná až do ukončení konfliktu.⁵⁵

Dohoda mezi Británií a Japonskem bylo podepsána 30. ledna 1902 Lansdownem a Hajašim. Smlouva se brzy stala terčem kritiky. Už v průběhu ledna se k ni vyjádřil Arthur Balfour⁵⁶, první lord strážce pokladu, když se ve svém memorandu z 12. ledna pozastavil nad tím, že stejné důvody, proč Británie odmítla spojenectví s Německem, neplatí i pro odmítnutí spojenectví s Japonskem. *„Ani jeden z těchto argumentů už nemůže být použit. Rozhodli jsme se, ve prospěch Japonska, zanechat naší tradiční politiky, a přesvědčili jsme sami sebe, že Ministerstvo může slíbit vstup do války z důvodů vzdálených a zatím ani*

---

⁵⁵ BP s. 115-118

⁵⁶ Arthur Balfour, první hrabě Balfour (1848–1930). Ministr pro Skotsko (1886–1887), ministr pro Irsko (1887–1891), lord strážce pokladu (1891–1892 a 1895–1902), premiér (1902–1905), první lord Admirality (1915–1916) a ministr zahraničí (1916–1919). V posledních letech Salisburyho administrativy ho často zastupoval na postu ministra zahraničí.

neuvažovaných.“⁵⁷ Salisbury sice dohodu nevetoval, ale spokojen s ní též nebyl.⁵⁸

Když se 13. února 1902 jednalo v Dolní sněmovně o ratifikaci smlouvy, došlo k bouřlivé debatě o jejím smyslu. Sir Henry Norman předpovídal, že se Británie touthle smlouvou dostala do situace, ze které bude těžit především Japonsko a ne ona. „*Náš jediný zájem v Koreji je ten, že je velmi důležitá pro Japonsko, jehož zájmy jsou pro nás důležité. (Korea – O. M.) je bezcenná země, s hluboce zkorumpovanou a neschopnou vládou.*“ Sir Henry Campbell-Bannerman se zase tázal, proč byla taková dohoda uzavírána, když: „*Tato dohoda pouze následuje principy, které už byly prakticky všemi velmocemi akceptovány?*“⁵⁹ Na dotaz Jamese O'Mary, zda je Mandžusko považováno za součást dohody, odpověděl podsekretář z Foreign Office lord Cranborne kladně.⁶⁰ To mohlo v budoucnu vést ke konfliktu s Ruskem. Nakonec však byla v obou komorách Parlamentu ratifikována. Lansdowne se při debatě ve Sněmovně Lordů vyjádřil: „*(John Spencer – O. M.) řekl v podstatě, že je to důležité, protože se jedná o odklon od tradiční politiky této země, kterou byla až dosud politika izolace. Myslím, že to je pravda, neboť v posledních letech byly mezinárodní dohody, zahrnující závazky ze strany této země vůči jiným velmocem, obecně přijímány se značnou nedůvěrou a obavami.*“⁶¹

V zahraničí se zpráva o podpisu smlouvy setkala s největší kritikou ze strany Francie a Ruska. Paříž se vcelku oprávněně domnívala, stejně jako Henry Norman, že by nevyzpytatelné Japonsko mohlo napadnout Rusko, což by proti sobě postavilo i ji a Británii.⁶² Lamsdorff byl osobně nejvíc šokován, neboť si až do konce myslel, že dojde k rusko-japonské dohodě.⁶³ Německý císař naopak

---

⁵⁷ HOWARD, CH.. The Policy of Isolation, in *The Historical Journal*, Vol. 10, No. 1, 1967. s. 87

⁵⁸ GRENVILLE s. 413-414

⁵⁹ Hansard Commons Sitting of 13 February 1902

⁶⁰ Tamtéž

⁶¹ Hansard Lords Sitting of 13 February 1902

⁶² LANGER s. 780-781

⁶³ Tamtéž s. 781

v rozhovoru s velvyslancem Frankem Lascellesem⁶⁴ začátkem února vyjádřil údiv nad tím, že k podobné dohodě došlo až teď.⁶⁵ Když pak Lansdorff obeslal Berlín a Paříž s návrhem na vytvoření podobného spojení, Německo odmítlo. Když koncem března byl podepsána dohoda mezi Francií a Ruskem, jakási dálněvýchodní Dvojdohoda, nešlo o nic jiného než pouhou demonstraci proti britsko–japonské smlouvě. Vzhledem k probíhajícím postupným krokům ve sbližování Londýna a Paříže, které vyvrcholily 8. dubna 1904 podpisem tzv. Srdečné dohody, nebyl nepřátelský vztah obou zemí dlouhodobě udržitelný. Dohoda z ledna 1902 působila spíše jako katalyzátor urychlující rozhovory. Už následující rok došlo k dohodě ve věci Maroka.

Rozchod Británie se tzv. „skvělou izolací“ symbolizoval i odchod jejího největšího obhájce z politiky. Vážně nemocný Salisbury rezignoval v červenci 1902 a na post premiéra nastoupil jeho synovec Balfour. Muž, který se stal symbolem pozdně viktoriánské politiky, zemřel ve svém rodovém sídle v Hatfieldu 22. srpna 1903 ve věku 73 let.

---

⁶⁴ Sir Frank Cavendish Lascelles (1841–1920), vyslanec v Rumunsku (1887–1891), v Persii (1891–1894), velvyslanec v Rusku (1894–1895) a v Německu (1895–1908).

⁶⁵ BP s. 122-123

Závěr

Cílem této práce bylo popsat klíčové okamžiky, které ve svém důsledku přinutily Velkou Británii opustit od principu „skvělé izolace“. Tato politika nebyla nikdy zcela jednoznačně formulovaná, ale s výjimkou krymské války v letech 1853–1856 ji Británie po celé 19. století praktikovala v tom smyslu, že nevstoupila do žádného vojenského paktu a vyhnula se všem evropským konfliktům. Neznamená to, že by se zcela izolovala, ale všechny smlouvy, které podepsala ji ponechávaly dostatečný manévrovací prostor. Mezinárodní situace koncem století se však výrazně změnila. Průmyslová revoluce v jiných státech ohrožovala britskou superioritu a do koloniálního dobrodružství se rovněž začalo pouštět čím dál více hráčů. Zbytek světa začal britský náskok rychle dohánět. Tyto tlaky nakonec přinutily Británii vstoupit do světa aliancí.

Klíčovou postavou závěru viktoriánské epochy se bezesporu stal lord Salisbury, který v této době zastával pozici premiéra i ministra zahraničních věcí. Snažil se zachovat britské politice volné ruce, ale současně si uvědomil, že některé imperativy britské zahraniční politiky jsou v novém světě neudržitelné. V jeho prospěch jistě může znít, že až do samotného závěru jeho působení v politice se mu dařilo i navzdory mezinárodním krizím plnit cíle své politiky. V průběhu jeho posledního působení v čele kabinetu musel pracovat navzdory tlaku svých kolegů, kteří chtěli „skvělou izolaci“ opustit. Nakonec až jeho odchod z křesla šéfa britské diplomacie znamenal definitivní odklon od této politiky.

Než Velká Británie dospěla k opuštění „skvělé izolace“ trvalo velmi dlouho. Rozhodnutím vojensky zasáhnout proti Úrábího revoluci v Egyptě roku 1882 se britská politika následně dostala do situace, kdy její „neomezená rozhodovací pravomoc“ byla omezena tím, že v otázce Egypta musela spoléhat na ostatní velmoci, které byly členy Pokladny veřejného dluhu. V tomto ohledu

se velkým problémem stala Francie, která se odmítala smířit se ztrátou vlivu v Egyptě na úkor Británie. V téže době došlo v Bulharsku a na Středním východě ke střetům zájmu Británie s Ruskem, a v Africe se k souboji o území kromě Francie musel Londýn řešit spory i s Německem. Tyto problémy přinutily britskou vládu hledat spojence. To vyvrcholilo příklonem k Trojspolku tzv. Středomořskými dohodami v roce 1887 a Helgolandskou smlouvou v roce 1890. Tyto smlouvy ještě nijak nenarušily „skvělou izolaci“ neboť v nich šlo jen o územní transakce, či porozumění v určitých zájmových oblastech. Foreign Office se postarala o to, aby se země nezavazovala k ničemu, co nemůže určitě splnit.

Na sblížení Británie s Trojspolkem koncem osmdesátých let reagovala Francie uzavřením spojenečství s Ruskem v roce 1894. Dva největší protivníci se spojili, což tvůrcům britské zahraniční politiky nabídlo další námět k zamyšlení nad udržitelností „skvělé izolace“. V polovině devadesátých let se mezinárodní situace pro Británii nevyvíjela nejlépe. Nezájem Rakouska a Itálie řešit arménskou krizi, stejně jako ochlazení britsko–německých vztahů, znamenalo počátek nepochybného vzdalování od Trojspolku, který i přes pokusy v letech 1898 a 1900, se nepodařilo zvrátit. Naopak britská izolacionistická politika mohla v již zmíněném roce 1898 slavit zdánlivý triumf nad Francií, kterou její ruský spojenec v klíčovém okamžiku odmítl podpořit.

Bylo to právě Rusko, které nakonec přinutilo Británii opustit „skvělou izolaci“ a hledat partnera. Ruský tlak v Číně sílil už od počátku devadesátých let a čínsko–japonská válka a následné Boxerské povstání mu umožnilo prakticky ovládnout severní Čínu. Hrozilo, že se pod dalšími zásahy velmocí Čína zcela rozpadne. Britská zahraniční politika se rozštěpila na zastánce uznání takového vývoje a uzavření dohody s Ruskem, a na zastánce vytvoření tvrdé linie, za kterou se Petrohrad neodváží. Pozoruhodné bylo, že myšlenku politiky izolace opustily téměř všichni. Tvrdý postoj Ruska a odmítnutí Německa se angažovat jinde než v Evropě, nakonec Británii přimělo uzavřít dohodu s Japonskem, přestože šlo v podstatě až o poslední volbu.

Po téměř jednom století, kdy se Velká Británie vyhýbala vojenským aliancím, přinesl 30. leden 1902 významnou změnu v tom, jak se bude napříště britská zahraniční politika utvářet. Britsko–Japonská smlouva nepředstavovala ani účelově zaměřený vojenský pakt v předvečer války, ani obecnou dohodu o porozumění, která měla v první řadě pouze diplomatickou funkci. Tato dohoda byla uzavřena v okamžiku, kdy sice existovalo mezinárodní napětí, ale skutečná hrozba války byla zatím jen mlhavá, jak prohlásil Balfour.⁶⁶ Zároveň byla smlouva závazná, oproti Středomořským dohodám, u kterých Salisbury ubezpečoval královnu, že „nenarušila neomezenou rozhodovací pravomoc vlády Vašeho Veličenstva.“⁶⁷

V tomto se tím, co omezilo „rozhodovací pravomoc“ britské vlády, stal Článek III smlouvy, který ji zavazoval ke vstupu do války v případě, že Japonsko bude válčit s více než jen jednou velmocí. A to se mohlo velice lehce stát, protože Článek I zase v zásadě umožňoval, aby smluvní strana byla v případné válce agresorem. Jak ukázal případ rusko–japonské války (1904–1905), nebyla obava skeptiků, kteří varovali před zatažením Británie do války, na které nebude mít žádný zájem, úplně lichá. Naštěstí pro Británii však nemusel být Článek III uplatněn. Z potenciálním nepřítelem, Francií, ještě v průběhu války našla shodu v otázce kolonií v Africe a zahájila tak proces postupného sblížení s aliancí Francie a Ruska, se kterou nakonec v roce 1914 vstoupila i do první světové války

---

⁶⁶ HOWARD, CH.. The Policy of Isolation, in *The Historical Journal*, Vol. 10, No. 1, 1967. s. 87

⁶⁷ CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 4, London 1932. s. 23-24

Seznam literatury

Vydané prameny:

DUGDALE, E., *German Diplomatic Documents 1871–1914*, Vol. 1, London 1928

DUGDALE, E., *German Diplomatic Documents 1871–1914*, Vol. 2, London 1929

ELKIND, L., *The German emperor's speeches*. London, 1904

GOOCH, G. TEMPERLEY, H. *British documents on the origins of the war 1898-1914*, Vol. 1, London 1927

GOOCH, G., TEMPERLEY, H., *British documents on the origins of the war 1898-1914*, Vol. 2, London, 1927

LEPSIUS, J., BARTHOLDY, A., THIMME, F., *Die Große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914*, vol. 9, 1924

MACGREGOR, CH., *The defense of India: a strategic study*, Simla 1884

Vydané biografie:

BARING, E., *Modern Egypt*, Vol. 1, London 1908

BARING, E., *Modern Egypt*, Vol. 2, London 1908

CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 3, London 1931

CECIL, G., *Life of Robert: Marquis of Salisbury*, Vol. 4, London 1932

DURAND, H., *Life of the Right Hon. Sir Alfred Comyn Lyall*, London 1913

ELLIOT, A., *The Life of George Joachim Goschen: First Viscount Goschen 1831–1907*, Vol. 1, London 1911

Odborná literatura:

ANDERSON, F., HERSHEY, A., *Handbook for the diplomatic history of Europe, Asia, and Africa: 1870-1914*, Washington 1918

CLARK, CH., *Náměsíčníci: jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha, 2014. s. 541-546

DICEY, E., *The story of the Khedivate*, London 1902

GIFFARD, S., *Japan Amongst the Powers 1890-1990*. London, 1994

GOOCH, G., *History of Modern Europe 1878-1919*, London 1923

GRENVILLE, J., *Lord Salisbury and Foreign Policy: The Close of the Nineteenth Century Lord Salisbury and Foreign Policy*, London 1970

HLAVAČKA, M., PEČENKA, M., *Trojspolek: německá, rakousko-uherská a italská zahraniční politika před první světovou válkou*, Praha, 1999. s. 56-67

HYAM, R., *Britain's imperial century 1815-1914: a Study of Empire and Expansion*. London, 1976

HYAM, R., *Britain's Imperial Century 1815-1914*. London 1976

JELAVICH, B., *Russia's Balkan Entanglements, 1806–1914*, Cambridge 2004

KŘIVSKÝ, P., SKŘIVAN, A., *Století odchází: světa a stíny „belle époque“*, Praha 2004

LANGER, W., *The Diplomacy of Imperialism 1890–1902*. London, 1951

LANGER, W., *The Franco-Russian Alliance 1890-1894*. London, 1929

OTTE, T., *Foreign office mind: The Making of British Foreign Policy 1865–1914*, Cambridge 2011

SKŘIVAN, A., *Německé koloniální záboř v Africe v letech 1884–1885*, Praha 1991

Odborné studie:

BRERETON, J., The Panjdeh Crisis, 1885: Russian advances in Central Asia alarmed the British authorities in London as well as in India, in *History Today*, Vol. 29, 1979

BUBEN, J., Mediterranean Agreement of Great Britain, Italy and Austria-Hungary from February–March 1887, in *Prague Papers on the History of International Relations*, roč. 3, 1999

BUBEN, J., Středomořské dohody 1887 (II. část), in *Historický obzor*, roč. 10 č., 3/4, 1999

BUBEN, J., Středomořské dohody 1887 (III. část), in *Historický obzor*, roč. 10 č., 5/6, 1999

BURY, J., Gambetta and Overseas Problems, in: *The English Historical Review*, Vol. 82, No. 323, 1967

CANNON, B., Nubar Pasha, Evelyn Baring and a Suppressed Article in the Drummond-Wolff Convention, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 5, No. 4, 1974

DORPALEN, A., Tsar Alexander III and the Boulanger Crisis in France, in *The Journal of Modern History*, Vol. 23, No. 2, 1951

DOUGLAS, R., Britain and the Armenian Question, 1894-7, in *The Historical Journal*, Vol. 19, No. 1, 1976

GALBRAITH, J., Al-SAYYID-MARSOT, A., The British Occupation of Egypt: Another View, in: *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 9, No. 4, 1978

GILLARD, D., Salisbury's African Policy and the Heligoland Offer of 1890., in *The English Historical Review*, Vol. 75, No. 297, 1960

- HORNIK, M., The Mission of Sir Henry Drummond-Wolff Constantinople:1885-1887, in: *The English Historical Review* Vol. 55, No. 220, London 1940
- HOSKINS, H., Suez Canal Problems, in. *Geographical Review*, Vol. 30, No. 4, 1940
- HOWARD, CH., The Policy of Isolation, in *The Historical Journal*, Vol. 10, No. 1, 1967
- JOHNSON, E., BICKFORD, J., The Contemplated Anglo-German Alliance: 1890-1901, in *Political Science Quarterly*, Vol. 42, No. 1, 1927
- KANYA-FORSTNER, A., French African Policy and the Anglo-French Agreement of 5 August 1890., in *The Historical Journal*, Vol. 12, No. 4, 1969
- LOUIS, W., Sir Percy Anderson's Grand African Strategy, 1883-1896, in *The English Historical Review*, Vol. 81, No. 319, 1966
- MARTEL, G., The Limits of Commitment: Rosebery and the Definition of the Anglo-German Understanding., in *The Historical Journal*, Vol. 27, No. 2, 1984
- MEDLICOTT, W., The Powers and the Unification of the Two Bulgarias, 1885: Part I, in. *The English Historical Review*, Vol. 54, No. 213, 1939
- MEDLICOTT, W., The Powers and the Unification of the Two Bulgarias, 1885: Part II, in. *The English Historical Review*, Vol. 54, No. 214, 1939
- MONGER, G. The End of Isolation: Britain, Germany and Japan 1900-1902, in. *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 13, 1963
- OTTE, T., Great Britain, Germany, and the Far-Eastern Crisis of 1897–8, in *The English Historical Review*, Vol. 110, No. 439, 1995
- PENSON, L., The Principles and Methods of Lord Salisbury's Foreign Policy, in: *The Cambridge Historical Journal*, Vol. 5, No. 1, 1935

SEYMOUR, C., The Bombardment of Alexandria: A Note, in: *The English Historical Review*, Vol. 87, No. 345, 1972

SKŘIVAN, A., sr., SKŘIVAN, A., jr., Problems of British Policy in China at the End of the the 19th Century, in *Prague Papers on the History of International Relations*, č. 2, 2014

SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Čínská krize 1897-1898: pronájmy a sféry vlivu velmocí, in *Historický obzor*, roč. 26, č. 09/10, 2015

SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Čínská krize 1897-1898: Velká Británie v boji o železniční koncese, in *Historický obzor*, roč. 27, č. 03/04, 2016

SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Soumrak říše Čchingů: čínsko-japonská válka, 1894-1895, in *Historický obzor*, roč. 25, č. 11/12, 2014

SKŘIVAN, A., st., SKŘIVAN, A., ml., Velká Británie a "hra o Koreu": k vývoji na Dálném východě před první čínsko-japonskou válkou, in *Historický obzor*, roč. 25, č. 9/10, 2014

STEINER, Z., Great Britain and the Creation of the Anglo-Japanese Alliance, in *The Journal of Modern History*, Vol. 31, No. 1, 1959

VALKOUN, J., Britská zahraniční politika a Egypt v 80. letech 19. století, in. *Acta Fakulty filozofické Západočeské Univerzity v Plzni*, roč. 2, č. 2, 2010

VALKOUN, J., Fašodská krize 1898: vyvrcholení britsko-francouzského soupeření v oblasti horního Nilu, in *Historický obzor*, roč.21, č. 7/8, 2010

ZEIDNER, R., Britain and the Launching of the Armenian Question, in. *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 7, No. 4, 1976

Diplomové práce:

ŠUBRTOVÁ, M., *Francie a britská pozice v Egyptě 1882–1904*, Praha 2014

VALKOUN, J., *Egypt pod britským patronátem v letech 1882-1899: Příspěvek k dějinám Britského impéria v 19. století*, Praha 2008

Elektronických zdrojů:

http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp

http://avalon.law.yale.edu/19th_century/jefinau1.asp

<http://hansard.millbanksystems.com/>

http://germanhistorydocs.ghi-dc.org/docpage.cfm?docpage_id=1367

<http://www.taiwanbasic.com/treaties/Shimonoseki.htm>

https://en.wikisource.org/wiki/Convention_for_the_Lease_of_the_Liaotung_Peninsula

http://parl.canadiana.ca/view/oop.debates_HOC0706_01/96?r=0&s=1

Seznam zkratek:

PB – British documents on the origins of the war 1898-1914

GP – Die Große Politik der europäischen Kabinette 1871–1914

GDD – German Diplomatic Documents